

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ
«ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ & ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ»

**Η χρήση του μεταφορικού λόγου στη διαχείριση της ελληνικής οικονομικής κρίσης.
Μελέτη περίπτωσης: Βαρουφάκης vs Dijsselbloem**

-ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ-

ΒΟΥΖΑ ΕΛΕΝΗ

ΑΘΗΝΑ 2019

Τριμελής επιτροπή

Δημηρούλης Δημήτρης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Καββαθάς Διονύσιος, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κακαβούλια Μαρία, Αναπλ. Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Ευχαριστίες

Η παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, με τίτλο « Η χρήση του μεταφορικού λόγου στη διαχείριση της ελληνικής οικονομικής κρίσης. Μελέτη περίπτωσης: Βαρουφάκης vs Dijsselbloem», πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών της Σχολής Διεθνών Σπουδών Επικοινωνίας και Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Σπουδών, στο Τμήμα Επικοινωνίας Μέσων και Πολιτισμού, με κατεύθυνση: Επικοινωνία και Ρητορική των Μέσων.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς και θερμές ευχαριστίες μου σε όλους τους καθηγητές του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών για την ουσιαστική συμβολή τους στην εμπάθνση των πεδίων της Ρητορικής στην Επικοινωνία και τα ΜΜΕ.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον επιβλέποντα Καθηγητή Δημήτρη Δημηρούλη και διδάσκοντα του μαθήματος «Πειθώ και Επιχείρημα», κυρίως γιατί, διευρύνοντας, στα πλαίσια του μαθήματος, τους μαθησιακούς ορίζοντες, μου έδωσε την έμπνευση και τη χαρά για την επιλογή του θέματος της παρούσας διπλωματικής αλλά και για τις καίριες υποδείξεις και επισημάνσεις καθώς και για την ιώβεια υπομονή που επέδειξε κατά τη διάρκεια της εκπόνησης αυτής. Επιπρόσθετα, ευχαριστώ θερμά το προσωπικό των πανεπιστημιακών βιβλιοθηκών του Παντείου, της Φιλοσοφικής, του Ι.Φ.Ε. καθώς και την Κεντρική Βιβλιοθήκη της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών (ΟΠΕ) του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών για το πολύτιμο υλικό που μου παρείχαν. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον αδελφικό μου φίλο Rolf Nieuwenhuis για την ολλανδική περίοδο συγγραφής αυτής της εργασίας και προπαντός για την αμέριστη ηθική υποστήριξή του.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ / ABSTRACT	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΜΕΡΟΣ Α. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	10
1. Τι είναι «μεταφορά»	10
2. Η μεταφορά στο πέρασμα του χρόνου: μια ιστορία αιώνων, πάντα σύγχρονη και επίκαιρη ...	13
3. Κλασικές και σύγχρονες Θεωρήσεις της μεταφοράς	17
3.1. Μεταφορά και Γνωσιακές προσεγγίσεις (εννοιολογική μεταφορά)	18
3.2. Μεταφορά και ‘πόλεμος των πλαισίων’ (θεωρία μείξης/blending theory)	19
3.3. Μεταφορά και ‘θεωρία αυταπάτης’ (‘Make-believe’ theory)	20
4. Η συμβολή της μεταφοράς στις επιστήμες	21
4.1. Η μεταφορά στις φυσικές επιστήμες	22
4.2. Η μεταφορά στις ανθρωπιστικές επιστήμες	24
4.3. Η μεταφορά στις κοινωνικές επιστήμες	27
5. Η μεταφορά στην επιστήμη των Οικονομικών	31
5.1. Η μεταφορά στην Πολιτική Οικονομία	35
5.2. Η μεταφορά στα Οικονομικά της κρίσης	42
6. Μεταφορά και ελληνική οικονομική κρίση	46
ΜΕΡΟΣ Β. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΧΡΗΣΗΣ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	51
7. Μελέτη περίπτωσης: Βαρουφάκης VS Dijsselbloem	51
7.1. Δείγμα	54
7.2. Μεθοδολογία	55
7.3. Περιορισμοί της έρευνας	56
7.4. Ερευνητικά ερωτήματα	57
7.5. Αποτελέσματα	57
7.6. Συζήτηση	65
7.7. Συμπεράσματα	67
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	71
Ελληνόγλωσση	71
Ξενόγλωσση	72
Ηλεκτρονική	86

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ελληνική οικονομική κρίση βρέθηκε στο επίκεντρο της παγκόσμιας επικαιρότητας με τον μεταφορικό χαρακτηρισμό της ‘σύγχρονης τραγωδίας’. Έγινε θέμα πολιτικών αναλύσεων και αντικείμενο σκληρών οικονομικών διαπραγματεύσεων για την εξεύρεση της καλύτερης δυνατής λύσης: ‘Διάσωση’, ‘κούρεμα’ ή ‘Grexit’; Η Ελλάδα ‘πειραματόζωο’ σε οικονομικό πείραμα ή ‘αποδιοπομπαίος τράγος’; Η ρητορική των ειδικών οικονομολόγων, ο λόγος της πολιτικής βούλησης αλλά και των πολιτικών θεωριών, ο λόγος των πολιτών, ο δημοσιογραφικός λόγος αλλά και ο λόγος των διαπραγματεύσεων έχουν ένα κοινό σημείο: τη χρήση της μεταφοράς. Ποιες μεταφορές λένε ‘πικρές αλήθειες’ και ποιες δεν λένε ‘όλη την αλήθεια’; Ποιο είναι, άραγε, το ουσιαστικό νόημα της ‘Ευρωπαϊκής οικογένειας’ όταν θεωρείται, πρακτικά, δεδομένο ότι τα Μέλη-Κράτη της είναι σε ‘αντίπαλα στρατόπεδα’; Τελικά, ‘Ευρωπαϊκή σύγκλιση’ σημαίνει ‘πολεμική σύγκρουση’ ή μήπως η ιδέα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ‘έχει μια προκατασκευασμένη δομική Αρχιτεκτονική’ όπου ο παραμικρός ενδεχόμενος φόβος ‘κατάρρευσης του οικοδομήματος’ επιτρέπει να ‘σκοτώσει’ τους ενοίκους του;

Ποιες είναι οι ομοιότητες και ποιες οι διαφορές στη χρήση του μεταφορικού λόγου μεταξύ δύο οικονομολόγων από ‘αντίπαλα στρατόπεδα’ που διαπραγματεύτηκαν τη διαχείριση της ελληνικής οικονομικής κρίσης στην πιο κρίσιμη στιγμή της; Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει τους μεταφορικούς τρόπους που τεκμηριώνουν ‘κρυμμένες πεποιθήσεις και ιδεολογίες’ στη σκέψη και στη γλώσσα. Σταθερό συμπέρασμα στην μακράιωνη ιστορία του φαινομένου της μεταφοράς είναι ότι η συνεχής και εκτενής χρήση της αποδεικνύει ότι ‘όλες, ορατές και μη, διαστάσεις μιας πραγματικότητας κρύβονται στις μεταφορές’ οι οποίες, κάθε άλλο, παρά λεπτομέρειες δεν είναι.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: μεταφορά-μεταφορικός λόγος, ελληνική οικονομική κρίση, ρητορική των οικονομικών, ‘ηθική επιστήμη’-‘ζοφερή επιστήμη’, πόλεμος λέξεων και νοημάτων

ABSTRACT

The greek financial crisis was found in the limelight usually characterized as a “modern greek tragedy”. It became the object of political analysis and tough economic negotiations towards the best possible solution: “bail-out”, “hair-cut” or “Grexit”? Greece as a “guinea-pig” in a financial experiment or a “scapegoat”? The rhetoric of expertise of economists, the political theories, journalists and people’s narrative, the political decision-making and negotiations discourse, they all have something in common: the use of metaphors. Which metaphors tell the “blunt truths”, which tell “half truths”? what is the real meaning of the “European family” given the fact that the member-states are on opposite sides? Does the European convergence mean a clash or does the European Union entail a “given structural architecture” and the slightest suspicion of eventually collapsing permits the “extermination of its tenants”?

What are the similarities and the differences in the use of metaphor between two economists on the opposite sides, who participated in the negotiations of the greek financial crisis at the most critical time? The aim of this paper is to explore the tropes that the metaphor reveals “hidden convictions and ideologies” in thought and language. The conclusion is that the constant and extended use proves that all the aspects of reality, far from being just details, are always hidden in metaphors.

KEY-WORDS: metaphor-discourse metaphors, greek financial crisis, rhetoric of economics, “moral science”-“dismal science”, war of words and meanings

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μεταφορά δεν είναι απλά ένα ρητορικό σχήμα του λόγου που συναντάμε αποκλειστικά στην λογοτεχνία. Το φαινόμενο της μεταφοράς βρίσκεται στην καρδιά της σχέσης γλώσσας και επικοινωνίας, αφορά το κάθε είδος γλώσσας, λεκτική ή οπτική και την κάθε μορφή επικοινωνίας: καθημερινή, επιστημονική, διαπολιτισμική, πολιτική, δημοσιογραφική, διαφημιστική, οικονομική κλπ. Η εκτεταμένη και πανταχού παρουσία της μεταφορικής γλώσσας επηρεάζει καθοριστικά τις νοητικές και γνωστικές λειτουργίες του ανθρώπου και επιδρά καταλυτικά στον τρόπο θέασης πραγμάτων, ατόμων, καταστάσεων. Ως εκ τούτου, η κάθε ιδιαίτερη μεταφορά που χρησιμοποιείται στον λόγο είναι το κλειδί για την βαθύτερη κατανόηση κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών καταστάσεων, γι' αυτό και συνιστά χρήσιμο μεθοδολογικό εργαλείο σε κάθε ερμηνευτική διαδικασία και σε κάθε ερευνητικό επιστημονικό πεδίο.

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στη ρητορική ανάλυση της πολιτικής οικονομίας σε καταστάσεις κρίσεως και στον τρόπο με τον οποίο ουσιώδη ζητήματα οικονομικής φύσεως, που έχουν να κάνουν με την καθημερινή οικονομική ζωή, επικοινωνούνται στο ευρύ κοινό. Με σημείο αναφοράς το παράδειγμα της ελληνικής οικονομικής κρίσης και με αντικείμενο μελέτης τη μεταφορά, επιχειρείται, μια συγκριτική ανάλυση στη σύγχρονη ρητορική του οικονομικού λόγου έτσι όπως αυτός αποτυπώνεται στις προσωπικές αφηγήσεις των δύο πλευρών που κλήθηκαν να διαπραγματευτούν τη διευθέτηση και επίλυση του φλέγοντος ζητήματος της ελληνικής οικονομικής κρίσης. Το περιεχόμενο της εργασίας χωρίζεται σε δυο μέρη και διαρθρώνεται ως εξής:

Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει το θεωρητικό πλαίσιο όπου παρουσιάζεται σε έξι κεφάλαια, αναλυτικά, το φαινόμενο της μεταφοράς με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα. Το πρώτο κεφάλαιο αρχίζει με την οριοθέτηση της έννοιας της μεταφοράς. Ξεκινώντας από την ετυμολογία της λέξης καταγράφονται όλες οι ερμηνευτικές προσθήκες που περικλείει ο όρος της μεταφοράς και σημειώνεται ότι σε αυτόν συμπεριλαμβάνονται, για την οικονομία της γενικής ανάλυσης, όλες οι διευρυμένες εκδοχές της όπως είναι τα σχήματα της παρομοίωσης, της συνεκδοχής και της μετωνυμίας.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται επιγραμματικά στην ιστορική πορεία και εξέλιξη που κατέγραψε η χρήση του μεταφορικού λόγου στο πέρασμα του χρόνου. Από την εποχή της αρχαιότητας και τους μεσαιωνικούς χρόνους μέχρι και τη σύγχρονη εποχή, λογοτέχνες, φιλόσοφοι, θεολόγοι και ιστορικοί, φυσικοί επιστήμονες, πολιτικοί και πολιτικοί

επιστήμονες, οικονομολόγοι, αρχαίοι και σύγχρονοι ρήτορες συνηγορούν ότι η μεταφορά είναι το σχήμα λόγου με την ισχυρότερη δύναμη και πιο καταλυτική επίδραση στην αντίληψη και κατανόηση του εκάστοτε περιβάλλοντα κόσμου.

Το τρίτο κεφάλαιο που ακολουθεί είναι ένα συνοπτικό κεφάλαιο με τις κυριότερες θεωρητικές προσεγγίσεις της μεταφοράς. Γίνεται ιδιαίτερη μνεία στην κλασική, παραδοσιακή θεώρηση της μεταφοράς που αποδίδεται στον Αριστοτέλη και στη νεότερη «εννοιολογική θεωρία της μεταφοράς» (“conceptual metaphor theory” CMT) των Lakoff & Johnson, που αποτέλεσαν τους πιο σημαντικούς σταθμούς ανάμεσα στις πολλές θεωρίες που αναπτύχθηκαν γύρω από τη μεταφορά. Το κεφάλαιο αυτό κλείνει με την πιο πρόσφατη θεώρηση της μεταφοράς, την «θεωρία αυταπάτης» “make-believe theory”, η οποία, εξάλλου, είναι αυτή που κατ’ εξοχήν χαρακτηρίζει το περιεχόμενο του σύγχρονου οικονομικού λόγου.

Το τέταρτο κεφάλαιο αποτελεί μια επισκόπηση της συμβολής της μεταφοράς στην ανάπτυξη και εξέλιξη των επιστημών. Σε κάθε επιστημονικό τομέα, από τις φυσικές επιστήμες και τα μαθηματικά μέχρι τις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες, η μεταφορά και όλες οι διευρυμένες εκδοχές της, όπως είναι οι αναλογίες, οι παρομοιώσεις κλπ, συνιστούν διαχρονικά το πιο αποτελεσματικό, επεξηγηματικό μεθοδολογικό εργαλείο που συνδράμει εποικοδομητικά στην αντίληψη, αποκρυστάλλωση και σχηματοποίηση αφηρημένων και μη εννοιών και θεωρήσεων.

Το πέμπτο κεφάλαιο αφιερώνεται στον ιδιαίτερο ρόλο που διαδραμάτισε η εκτενής χρήση του μεταφορικού λόγου στην επιστήμη των Οικονομικών. Αρχικά, αξίζει να τονιστεί το γεγονός ότι μέσω μεταφορικών χαρακτηρισμών προσδιορίζεται η γενική και ειδική κατηγοριοποίηση της ίδιας της Οικονομικής επιστήμης. Κυρίως, όμως, είναι η κατίσχυση ορισμένων μεταφορικών σχημάτων και εννοιών έναντι άλλων που επηρεάζουν κατά τρόπο ουσιαστικό και καθοριστικό το αξιακό περιεχόμενο του κλάδου της Πολιτικής Οικονομίας και κατ’ επέκταση τις οικονομικές τάσεις και τις οικονομικές προτεραιότητες που εφαρμόζονται στην πράξη, ιδιαίτερος όταν πρόκειται για τη διαχείριση των οικονομικών κρίσεων.

Σε ξεχωριστό κεφάλαιο, το έκτο κατά σειρά, παρουσιάζεται η χρήση του μεταφορικού λόγου στην περίπτωση της ελληνικής οικονομικής κρίσης. Μέσα από το πρίσμα των μεταφορών που τελικά επιλέγονται και χρησιμοποιούνται για να την περιγραφεί, ανάλυση και ερμηνεία της στον εγχώριο και διεθνή Τύπο διαφαίνεται ο λανθάνων μηχανισμός απόκρυψης

των εδραιωμένων ιδεολογικών πεποιθήσεων που διστάζουν να διατυπωθούν ανοιχτά και στην κυριολεκτική τους σημασία.

Το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει μια συγκριτική έρευνα που επικεντρώνεται στη χρήση του μεταφορικού λόγου που έχει ως πεδίο αναφοράς τη διαχείριση της ελληνικής κρίσης στο αποκορύφωμά της, δηλαδή κατά το χρονικό διάστημα των κρίσιμων διαπραγματεύσεων, το πρώτο εξάμηνο του 2015. Η μελέτη περίπτωσης της παρούσας ερευνητικής εργασίας λαμβάνει ως ερευνητικό υλικό τις προσωπικές αφηγήσεις των δύο βασικών πρωταγωνιστών, του Γιάννη Βαρουφάκη και του Γερούν Ντάισελμπλουμ, έτσι όπως καταγράφονται στα βιβλία που εκδόθηκαν μόλις λίγα χρόνια αργότερα.

Με την μεταφορική επισκόπηση επιχειρείται μια συγκριτική ανάλυση τεκμηρίων μεταφορικού λόγου μέσω του οποίου περιγράφονται, αναλύονται και ερμηνεύονται οι αιτίες και οι προτεινόμενες λύσεις της ελληνικής οικονομικής κρίσης. Καταγράφονται αναλυτικά το ερευνητικό δείγμα, η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, οι περιορισμοί της έρευνας, τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα αυτής καθώς και η μεγάλη συζήτηση για τις λανθάνουσες κρυμμένες ιδεολογίες που υποβόσκουν πίσω από τη χρήση των μεταφορών.

ΜΕΡΟΣ Α. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Τι είναι η «μεταφορά»

Η λέξη «μεταφορά», προερχόμενη ετυμολογικά από το ρήμα «μετα-φέρω», αντιστοιχεί, κατά πρώτη βασική ερμηνεία, στην έννοια της συγκεκριμένης, πρακτικής «μετακίνησης» ή /και «μεταβίβασης» προσώπου ή αντικειμένου από ένα τόπο σε κάποιον άλλο (Μπαμπινιώτης, 2002). Ωστόσο, σε κάθε λήμμα, σπανίως αντιστοιχεί αποκλειστικά μια και μοναδική ερμηνεία και αυτό το χαρακτηριστικό της πολυσημίας, με τις ‘κυριολεκτικές’ και τις ‘μεταφορικές’ σημασίες, συναντάται σε κάθε λέξη ή έκφραση, σε κάθε λεξικό και σε κάθε γλώσσα (Knowles & Moon, 2005:5-7). Ακολουθώντας, στο *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* το λήμμα της εν λόγω λέξης: «μεταφορά» συμπληρώνεται με την απαραίτητη ερμηνευτική προσθήκη ότι αποτελεί «σχήμα λόγου, κατά το οποίο ένα αντικείμενο ή μια αφηρημένη έννοια δεν εκφράζονται με το αντίστοιχο κυριολεκτικό τυπικό στοιχείο της γλώσσας, αλλά υποδηλώνονται με άλλη λέξη ή φράση, με την οποία έχουν ένα ή περισσότερα κοινά σημασιολογικά χαρακτηριστικά». Αυτή η εξήγηση της μεταφοράς είναι φυσικά εξαρτώμενη από τον ορισμό της κυριολεξίας καθώς αν δεν προσδιοριστεί και δεν συμφωνηθεί, σε πρώτο επίπεδο, ποια είναι η κυριολεκτική έννοια μιας λέξης ή έκφρασης, δεν γίνεται να γίνει αντιληπτό, σε δεύτερο επίπεδο, το μεταφορικό νόημα που αποκτά.

Η ‘μεταφορική’, λοιπόν, ερμηνεία της λέξης «μεταφορά», «επεμβαίνει» στην κοινή χρήση της γλώσσας που χρησιμοποιεί τις λέξεις στην καθιερωμένη τους σημασία και προβαίνει σε μια θεωρητική και νοητική «μετακίνηση» ή «μεταβίβαση» από μια βασική, κυριολεκτική έννοια σε μια άλλη αποκαλούμενη ‘μεταφορική έννοια’. Αξίζει σε αυτό το σημείο να επισημάνουμε ότι η απόδοση της λέξης «μεταφορά», ως «σχήμα λόγου», ακριβώς για να δηλώσει αυτή μόνο την έννοια, παραμένει, στις περισσότερες λατινικές και κυριλλικές ξένες γλώσσες, αμετάφραστη, διατηρώντας έτσι αμετάβλητη την αρχική ετυμολογική ελληνική ρίζα της. Έτσι, στο *Λεξικό λογοτεχνικών όρων και λογοτεχνικής θεωρίας* (Cuddon, 2013) όπως επίσης και στο *Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge* (Audi, 2011) η «μεταφορά» αποτελεί «σχήμα λόγου» ή «τρόπος» όπου μια λέξη ή φράση που κυριολεκτικά δηλώνει κάτι, χρησιμοποιείται για να δηλώσει κάτι άλλο.

Στην σύγχρονη κοινή αντίληψη, η μεταφορά έχει κατεξοχήν συνδεθεί με τη φιλολογική καλλιέργεια λόγω της ευρείας χρήσης της στην Ποίηση -το αρχαιότερο λογοτεχνικό είδος- αλλά και στη Λογοτεχνία ή στο Θέατρο (Cuddon, 2013). Οι μεταφορές, εξάλλου, βρίσκονται

στον πυρήνα της λογο-τεχνικότητας και στην ιδιαιτερότητα της λογοτεχνικής γραφής ως μια γραφή που αποκλίνει από τη συνηθισμένη χρήση της γλώσσας, καθώς συνιστούν λογοτεχνικά τεχνάσματα, ιδιαίτεροι «τρόποι» που μελετώνται ως γλωσσικές αποκλίσεις, «ως λογοτεχνικές συνάψεις που τυπικά εκφεύγουν από τους σημασιολογικούς κανόνες, τη νόρμα της συμβατικής γλώσσας» (Μπαμπινιώτης, 1991 :163). Η διαχρονική, διαγλωσσική και εξέχουσας λειτουργικής σημασίας, χρήση του μεταφορικού λόγου στην Ποίηση και τη Λογοτεχνία, συνιστά την υψηλότερη έκφραση της γλωσσικής δημιουργικότητας ακριβώς για τον λόγο ότι κάθε περίπτωση γίνεται πηγή έμπνευσης που εμπλουτίζει αενάως τις εκφραστικές δυνατότητες.

Η μεταφορά, επιγραμματικά θεωρείται, γενικά, ως το πιο αντιπροσωπευτικό και θεμελιακό «σχήμα λόγου» μεταβίβασης από την μια έννοια σε μια άλλη ενώ και πολλά άλλα σχήματα τείνουν να είναι διευρυμένες εκδοχές και τύποι της μεταφοράς (Hawkes, 1978) όπως οι παρακάτω:

- (α) Παρομοίωση: Ενώ η μεταφορά προϋποθέτει ότι η μεταβίβαση είναι δυνατή ή έχει ήδη συμβεί (π.χ. η ελληνική οικονομική κρίση είναι μια τραγωδία), η παρομοίωση «προτείνει» τη μεταβίβαση και την «εξηγεί» χρησιμοποιώντας όρους όπως «σαν» ή «σαν να»: «ο ελληνικός λαός βιώνει την οικονομική κρίση σαν πρωταγωνιστής σε αρχαία τραγωδία».
- (β) Συνεκδοχή: Εδώ η μεταβίβαση παίρνει τη μορφή ενός μέρους που μεταφέρεται για να αντικαταστήσει το όλο ή και αντίστροφα. π.χ. όταν γίνονταν συνομιλίες μεταξύ των «Θεσμών» και της Κυβέρνησης ή όταν γινόταν αναφορά στον «βραχίονα» της Τρόικας /ΕΕ.
- (γ) Μετωνυμία: Στην εκδοχή αυτή, το όνομα ενός πράγματος μεταβιβάζεται με σκοπό να αντικαταστήσει κάτι άλλο με το οποίο έχει σχέση: «Βρυξέλλες» αντί η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η αναζήτηση και εύρεση ομοιοτήτων και αναλογιών και η χρήση τους σε μεταφορικό λόγο, χρονολογείται, ήδη, εδώ και 2.500 χρόνια, από την εποχή του Αριστοτέλη και του Πλάτωνα. Ακόμη και στην σύγχρονη εποχή, η μεταφορά προσδιορίζεται ως μια ποιητική ή ρητορικά φιλόδοξη χρήση λέξεων ή εννοιών ή εικόνων (Hills, 2017). Η παραγωγή, χρήση, σημασία και λειτουργικότητα της μεταφοράς, ωστόσο, έδειξε εδώ και αιώνες, ότι δεν περιορίζεται μόνο στη λογοτεχνική δημιουργική εκφραστικότητα (Hawkes, 1978; Punter, 2007). Το θεματικό αντικείμενο της μεταφοράς εκκινεί από τις λογοτεχνικές σπουδές, χρησιμοποιείται στις ρητορικές σπουδές, ερευνάται στις φιλοσοφικές αναζητήσεις, εργαλειοποιείται στην περιγραφή και ερμηνεία των επιστημών, συγκεκριμενοποιεί αφηρημένες έννοιες, λειτουργεί συμβολικά στις Τέχνες και τον Πολιτισμό, εκφράζεται και αναπτύσσεται σε σταθερή βάση

στον καθημερινό λόγο, ερμηνεύει την πραγματικότητα, με άλλα λόγια, η μεταφορά είναι οικουμενικής φύσεως και πανταχού παρούσα (Gibbs, 2008; Kövecses, 2010; McArthur, 2012; Ritchie, 2013; Donoghue, 2014). Πρώτοι μελετητές όπως ο Hawkes, (1978:14) επεσήμαναν ότι «η αντίληψη της ίδιας της μεταφοράς διαμορφώνεται σε μια δεδομένη χρονική στιγμή από γλωσσικές και κοινωνικές πιέσεις και από την δική της ιστορία» και ότι ο πιο πρόσφορος τρόπος προσέγγισης φαίνεται να είναι η διασύνδεση και αλληλεξάρτηση της «ιδέας» της μεταφοράς τόσο ως γλωσσικού όσο και ως κοινωνικού και ιστορικού φαινομένου. Στο τρίπτυχο γλώσσα, κοινωνία και χρόνος κανένα από αυτά τα αλληλένδετα στοιχεία δεν χαρακτηρίζονται από δομική σταθερότητα. Ενώ οι κοινωνικές εξελίξεις, οι χρονικές συγκυρίες είναι ευμετάβλητες, ύστερες μελέτες ανέδειξαν ότι οι μηχανισμοί και οι χρήσεις του μεταφορικού λόγου παραμένουν το κοινό σημείο αναφοράς και σταθερής αξίας στο κοινό υπόβαθρο της εκπροσώπησης των εκάστοτε θεσμών, των εταιρειών και των συναφών δημόσιων φορέων (Punter, 2007 :42-56).

Νεότερες έρευνες στο πεδίο της συμβολής της λεκτικής μεταφοράς (Lakoff & Johnson, 2005), ανέδειξαν την έκταση και την επιρροή της πληθώρας των μεταφορικών αντιστοιχιών στην καθημερινή γλώσσα, αναβαθμίζοντας, κατ' ουσία, τον ρόλο της μεταφοράς από απλό εργαλείο έκφρασης σε εργαλείο σκέψης που δομεί τις συλλογιστικές διαδικασίες, καθορίζει και επιδρά, γενικά και καταλυτικά, στη ατομική και κοινωνική συμπεριφορά. Ακόμη πιο πρόσφατες έρευνες επικεντρώνονται στον εντοπισμό των πρωταρχικών μεταφορών που ανάγονται στην καθολική πρώιμη αισθητική εμπειρία και στη μελέτη της νευρωνικής τους πραγμάτωσης στο πλαίσιο των νευροεπιστημών (Kövecses, 2010:209; Νικηφορίδου, 2015).

Εν κατακλείδι, στο ερώτημα 'τι είναι η μεταφορά' η ελάχιστη κοινή απάντηση είναι ότι η μεταφορά είναι ο ιδιαίτερος τρόπος που αντιλαμβανόμαστε, βιώνουμε και εκφραζόμαστε για κάτι αλλά μέσα από τις διαστάσεις και το πρίσμα κάποιου άλλου (Ritchie, 2013:8). Οι οπτικές ή λεκτικές μεταφορές είναι διάχυτες πάντα και παντού, καθίστανται μεταδοτικές σε κάθε βήμα και περίπτωση (Mitchell, 2012) και καταφέρνουν να υπεισέρχονται σε κάθε έκφανση της ανθρώπινης καθημερινότητας αφού αποτελούν τον κρυφό μηχανισμό της ειρωνείας, της προσβολής, του χιούμορ ή της κολακείας, αλλά και της υπερβολής, σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο (McArthur, 2012; Ritchie, 2013). Το ενδιαφέρον για το αντικείμενο της μεταφοράς μπορεί, κατά περιόδους, να είχε διακυμάνσεις (Ankersmit, 1994) δεν σταμάτησε ποτέ, όμως, να απασχολεί ερευνητές προερχόμενους από το σύνολο των

επιστημονικών κλάδων και σπουδών, των γραμμάτων και των τεχνών (Gibbs, 2008; Kővecses, 2010).

2. Η μεταφορά στο πέρασμα του χρόνου: μια ιστορία αιώνων, πάντα σύγχρονη και επίκαιρη

*«Ποιος μπορεί να μην αγανακτήσει παρατηρώντας πόση σκοτεινότητα και πόσες αβεβαιότητες έχουν επιφέρει στην γνώση μας αυτοί οι φανταχτεροί Τρόποι και τα Σχήματα... αυτή η ολέθρια περίσσεια της Έκφρασης... αυτό το τέχνασμα της Μεταφοράς, αυτή η αδολεσχία της Γλώσσας;»
Τόμας Σπράττ, *Ιστορία της Βασιλικής Εταιρείας*, 1667.
(Ντερριντά, *Η Λευκή Μυθολογία*, 2004 :9)*

Ο μεταφορικός «τρόπος» έκφρασης βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος εδώ και χιλιάδες χρόνια. Σε κάθε εποχή, από τους χρόνους της αρχαιότητας μέχρι και τις μέρες μας, οι μεταφορές κατακλύζουν και κυριαρχούν σε ολόκληρο το φάσμα της γλωσσικής δραστηριότητας. Ποητές και λογοτέχνες, ρήτορες και φιλόσοφοι, επιστήμονες και ερευνητές, πολιτικοί και πολίτες, επικοινωνούν, κατά τρόπο συνειδητό ή ασυνείδητο, προστρέχοντας στη δυναμική λειτουργικότητα της μεταφοράς. Έτσι, η μεταφορά εξελίχθηκε σε ένα «γλωσσικό φαινόμενο» με κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα την αδιάλειπτη και διαχρονική παρουσία του. Το κεφάλαιο αυτό συνιστά μια συνοπτική ιστορική επισκόπηση που βασικό σκοπό έχει να παρουσιάσει επιγραμματικά την εξελικτική πορεία της μεταφοράς κάνοντας αναφορά σε ορισμένους μόνο από τους πιο χαρακτηριστικούς σταθμούς της μακράς ιστορίας της.

Οι αρχέγονες καταβολές της μεταφοράς βρίσκονται στην ποιητική και ρητορική παράδοση των αρχαίων χρόνων. Ο Αριστοτέλης αναφέρει στην *Ποιητική*: «*μεταφορά δέ ἐστὶν ὀνόματος ἀλλοτρίου ἐπιφορὰ ἢ ἀπὸ τοῦ γένους ἐπὶ εἶδος ἢ ἀπὸ τοῦ εἶδους ἐπὶ τὸ γένος ἢ ἀπὸ τοῦ εἶδους ἐπὶ εἶδος ἢ κατὰ τὸ ἀνάλογον*» (21, :6-9). Και στη *Ρητορική* (Γ.11 :1411b): «*δεῖ δὲ μεταφέρειν, καθάπερ εἴρηται πρότερον, ἀπὸ οἰκείων καὶ μὴ φανερῶν, οἷον καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ τὸ ὅμοιον καὶ ἐν πολὺ διέχουσι θεωρεῖν εὐστόχου, ὥσπερ Ἀρχύτας ἔφη ταῦτὸν εἶναι διαιτητὴν καὶ βωμόν*». Με πολύ απλά λόγια, μεταφορά είναι όταν σε κάτι δίνεις ένα όνομα αλλιώτικο κι όταν κάνεις τέτοιου είδους μεταφορά, πρέπει να χρησιμοποιείς στοιχεία γνωστά. Ο Αριστοτέλης, εδώ και πολλούς αιώνες πριν, είχε επικεντρώσει την προσοχή του τόσο στη ποιητική χρήση της μεταφοράς, δηλαδή στο γραπτό λόγο της ποίησης και της τραγωδίας, όσο και στη ρητορική χρήση του μεταφορικού 'τρόπου', στο ρόλο, δηλαδή, που διαδραματίζει η μεταφορά στις

δημόσιες ομιλίες. Για τον φιλόσοφο «τις περισσότερες φορές, το πνευματώδες του λόγου οφείλεται στη μεταφορά και συνάμα σε ένα ξεγέλασμα του ακροατή» καθώς η μεταφορά «φέρνει τα πράγματα εμπρός στα μάτια μας».

Ο Αριστοτέλης από όλους τους ρητορικούς ‘τρόπους’ κάνει ιδιαίτερη μνεία και εξαίρει τη μεταφορά καθώς τη χρησιμοποιεί ως βάση για να ερμηνεύσει τη λειτουργία και άλλων σχημάτων που είτε βρίσκονται σε κοντινή σχέση, είτε προϋποθέτουν τη μεταφορική λειτουργία, όπως η παρομοίωση, το αίνιγμα, το ευφυολόγημα, το γνωμικό, η υπερβολή. Ειδικότερα, η παρομοίωση ερμηνεύεται ως απλούστερη μορφή και υποπερίπτωση της μεταφοράς, κατά την οποία οι δυο όροι που παραβάλλονται δεν ταυτίζονται πλήρως, αλλά συμπαρατίθενται. Επίσης, ένα σημαντικό στοιχείο, κατά τον Αριστοτέλη, είναι το γεγονός ότι θεωρεί βασική προϋπόθεση για την επιτυχή χρήση της μεταφοράς, μεγάλη ικανότητα εκ μέρους του ομιλητή, ακόμη και για όσους επαναλαμβάνουν τις μεταφορές άλλων, απαιτείται εξίσου η ίδια ικανότητα. Ως εκ τούτου, κατά την αριστοτελική παράδοση, η μεταφορά αναδείχτηκε σε ένα εξέχοντα γλωσσικό μηχανισμό ποιητικής φαντασίας και ρητορικής ευγλωττίας, μια παράδοση που εξακολουθεί να ισχύει, ακόμη μέχρι και τη σημερινή εποχή, ως μέθοδος φιλολογικής ανάλυσης τόσο στα σχολικά εκπαιδευτικά προγράμματα όσο και στις σύγχρονες γλωσσικές σπουδές. Η Γραμματική Τριανταφυλλίδη (1996: §417-420) αποτελεί ένα νεοελληνικό παράδειγμα όπου η μεταφορά προσεγγίζεται σύμφωνα με την παραδοσιακή αντίληψη. Έτσι, η μεταφορά στα κλασικά εγχειρίδια γλώσσας διδάσκεται ως ένα ρητορικό σχήμα λόγου που αποσκοπεί στην καλολογία, στον ‘στολισμό’ της γλωσσικής επικοινωνίας και γίνεται με τη χρήση μιας λέξης ή φράσης αντί άλλης με την προϋπόθεση ότι αυτή αντιστοιχεί σε πραγματική και προϋπάρχουσα ομοιότητα που υφίσταται στον αποκαλούμενο «πραγματικό κόσμο». Με άλλα λόγια, η μεταφορά δεν ξεπερνά τα όρια της γλώσσας αλλά ούτε και τα όρια του κόσμου, αντιμετωπίζεται, δηλαδή, αποκλειστικά σαν ένα τυπικό γλωσσικό τέχνασμα χωρίς εννοιολογική δομή.

Η θεολογική παράδοση της μεταφοράς είναι η περισσότερο χαρακτηριστική πλευρά της δύναμης του μεταφορικού λόγου των αλληγοριών και των θρησκευτικών παραβολών. Λέξεις όπως: ‘Πατήρ’, ‘Υιός’ και ‘Άγιο Πνεύμα’ στη μεταφορική τους διάσταση αποκτούν άλλο νόημα. ‘Ο Θεός είναι Φως’, ‘Το βασίλειο του Θεού εντός ημών’, οι ‘πατέρες της εκκλησίας’, ‘ο άρτος και ο οίνος’, ‘το σώμα και το αίμα’, ‘η σωτηρία της ψυχής’, ‘Ο αμνός του Θεού’ ‘ο αίρων τις αμαρτίες του κόσμου’ και τόσες άλλες εκφράσεις στο Λόγο του Θεού μαρτυρούν τη σημαίνουσα θέση των αλληγορικών και μεταφορικών τρόπων. Ο George Kennedy (2004:

420-430), στην *Ιστορία της Κλασικής Ρητορικής*, αναφέρει ότι κατά την εποχή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, πολλοί από τους Λατίνους Πατέρες της Εκκλησίας ήταν δάσκαλοι της ρητορικής πριν από τον προσηλυτισμό τους στο Χριστιανισμό. Ο Αυγουστίνος στο πιο σημαντικό έργο του *Περί χριστιανικών δογμάτων* επεξεργάστηκε τις ρητορικές τροπές της Αγίας Γραφής (αλληγορία, μεταφορά, παραβολή, ειρωνεία ή αντίφρασις) για να αποδώσει και να ερμηνεύσει την κοσμική σημασία των λόγων της χριστιανικής πίστης στην αναζήτηση της ‘αιώνιας αλήθειας’.

Ο Hawkes (1978) αναφέρει ότι καταλυτικό ρόλο στην εξελικτική πορεία και ανάπτυξη της μεταφοράς, μετά τον Αριστοτέλη, άσκησαν σε πρώτο χρόνο, ο Κικέρωνας, ο Οράτιος, ο Λογγίνος και ο Κιντιλιανός και μετέπειτα κατά τον μεσαίωνα ο ολλανδός φιλόσοφος και δάσκαλος της ρητορικής τέχνης Peter Ramus (1512-1572). Ιδιαίτερα, όμως, στέκεται στον Thomas Hobbes (1588-1679), ο οποίος θεωρεί το μεταφορικό τρόπο έκφρασης εμπόδιο στην απρόσκοπτη και ομαλή επικοινωνία καθώς και πηγή αμφισημίας και έλλειψης σαφήνειας. Ο Hobbes θεωρεί το ανθρώπινο αντιληπτικό σύστημα είναι κυριολεκτικό, εφόσον μονάχα μέσω της κυριολεξίας διατυπώνονται αληθείς ισχυρισμοί. Ως εκ τούτου, οι αποφάνσεις που αντίκεινται στην κυριολεκτική ή την αντικειμενική αλήθεια εκλαμβάνονται ως εσκεμμένες απόπειρες εξαπάτησης των συνομιλητών.

Από τη Λογοτεχνία στη Θεολογία και από τη θεολογία στη φιλοσοφία και μετέπειτα στη γλωσσολογία, η μελέτη της μεταφοράς επικέντρωνε κάθε φορά το ενδιαφέρον σε μια όψη και αναδείκνυε μια πλευρά της δυναμικής της. Σχήμα λόγου ή συμβολική αλληγορία, οι μεγάλοι φιλόσοφοι προσέγγισαν τη μεταφορά ως εργαλείο αναζήτησης της αλήθειας ή ως παραβίαση της λογικής οργάνωσης των συλλογισμών.

Ο Νίτσε, αιώνες αργότερα, επανέφερε το ουσιώδες ζήτημα της εμπλοκής του λόγου στο ίδιο το ουσιαστικό περιεχόμενο της αλήθειας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Δημηρούλης στον πρόλογο *Μαθημάτων Ρητορικής*, ο Νίτσε υπήρξε «ο ζωτικός σύνδεσμος ανάμεσα στη θνήσκουσα παράδοση της ρητορικής τέχνης και στη μετανεωτερική αναβίωση της ρητορικής ανάλυσης» αναδεικνύοντας την «καίρια σημασία της ρητορικής συνολικά για την κατανόηση του ανθρώπινου πολιτισμού, εστιάζοντας την προσοχή του στις παγίδες της γλωσσικής χρήσης» (Nietzsche, 2004:12)

«Τι είναι, λοιπόν, αλήθεια; Μια κινούμενη στρατιά μεταφορών, μετωνυμιών, ανθρωπομορφισμών, κοντολογίς, ένα σύνολο ανθρώπινων αναφορών που κλιμακώθηκαν, διερμηνεύτηκαν, στολίστηκαν με τρόπο ποιητικό και ρητορικό, και που μετά από μακρόχρονη χρήση φαίνονται πια σε έναν λαό σταθερές,

κανονιστικές και δεσμευτικές: οι αλήθειες είναι ψευδαισθήσεις των οποίων η απατηλή φύση ξεχάστηκε, φθαρμένες μεταφορές που έχασαν την αισθητική τους δύναμη, νομίσματα που έχασαν την εικόνα τους και που δεν λογίζονται πια ως νομίσματα, αλλά ως μέταλλο.» (Nietzsche, 1991 :29; Κοφμάν, 2010)

Το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα κυριαρχείται από τις απόψεις του φιλοσοφικού ρεύματος του Λογικού Θετικισμού όπου καθιερώνεται ο σαφής διαχωρισμός των γνωστικών και συγκινησιακών λειτουργιών της γλώσσας και αφετέρου υποστηρίζεται ότι η επιστημονική γνώση εδράζεται σε ένα σύνολο κυριολεκτικών και επαληθεύσιμων προτάσεων. Ως εκ τούτου, ο μεταφορικός τρόπος έκφρασης εντάσσεται όχι μόνο στη χρήση της γλώσσας (πραγματολογία), αλλά και τη σημασιολογία. Η συμβιβαστική αυτή άποψη φέρνει στην επιφάνεια το γεγονός ότι η γλώσσα ως φαινόμενο δομείται, λειτουργεί και στηρίζεται στην αέναη αλληλεπίδραση σημασιολογικών και πραγματολογικών παραγόντων που διέπουν μια γλώσσα και επιτρέπουν την αποκωδικοποίηση των μηνυμάτων (Σγουρούδη, 2003).

Το έργο του Richards (1893-1979), *The Philosophy of Rhetoric* (1936 :92-117) συνιστά μια πρόμη μορφή αντίδρασης στο θεωρητικό πλαίσιο του Λογικού Θετικισμού όπου υποστηρίζει τον πρωταγωνιστικό ρόλο της μεταφοράς στη γλώσσα και ακόμη ότι η ίδια σκέψη έχει μεταφορικό χαρακτήρα. Η μεγαλύτερη συνεισφορά του Richards έγκειται στην εισαγωγή των όρων *κατεύθυνση* (tenor) και *όχημα* (vehicle) για να περιγράψει τα εμπλεκόμενα μέρη σε μια μεταφορική έκφραση όπου τα κοινά χαρακτηριστικά ανάμεσα στην κατεύθυνση και στο όχημα συνιστούν το *πεδίο* (ground) της μεταφοράς. Οι απόψεις του συγκρότησαν τη «θεωρία της υποκατάστασης» (substitution theory) με την οποία ήρθε σε πλήρη αντίθεση με τη «θεωρία της αλληλεπίδρασης» του Max Black (Σγουρούδη, 2003 :133-146).

Η Λευκή μυθολογία του Ντερριντά (2004) άσκησε, επίσης, μεγάλη επίδραση στις μετέπειτα θεωρήσεις της μεταφοράς, ιδιαίτερα στην αντιπαράθεσή του με τον P. Ricoeur και το μνημειώδες βιβλίο του *Η Ζωντανή μεταφορά* (1998) όπου σηματοδότησε τη μετάβαση από το σημασιολογικό επίπεδο στο ερμηνευτικό επίπεδο. ‘Η τριάδα της καχυποψίας’, κατά την έκφραση του Ντερριντά, ο Νίτσε-ο Φρόντ-και ο Μαρξ, ασχολήθηκαν επίσης, με τη δυναμική που προσφέρει η μεταφορά. Είναι γνωστές οι μεταφορές του ‘Κεφαλαίου’ και του ‘οικοδομήματος’ του Μαρξ, αλλά υπάρχουν κι άλλες λιγότερο γνωστές, όπως η μεταφορά του βαμπίρ που χρησιμοποίησε για την κριτική του για την πολιτική οικονομία γενικά αλλά και ειδικότερα της πολιτικής οικονομίας των νεκρών (Neocleous, 2003). Εξίσου καθοριστικό ρόλο έχει διαδραματίσει η καταλυτική δύναμη του μεταφορικού λόγου στην ανάπτυξη του

επιστημονικού λόγου του Φρόντ και γενικότερα στην ερμηνεία και επεξήγηση του συνόλου των ψυχαναλυτικών θεωριών (Adams, 1998; Nash, 1962). Και η διεύρυνση του θεματικού ερευνητικού πεδίου της μεταφοράς συνεχίζεται καλύπτοντας το σύνολο των επιστημονικών κλάδων.

Η μεταφορά από τη ποιητική και ρητορική παράδοση των αρχαίων χρόνων, στη θεολογική παραδοσιακή χρήση της και από τους κλασικούς φιλοσόφους της νεωτερικότητας μέχρι τη ραγδαία ανάπτυξη των σύγχρονων γλωσσολογικών θεωριών, την ψυχολογία και τις πρώιμες οικονομικές θεωρίες, εξελίσσεται, αναπτύσσεται και αναδιαμορφώνεται καλύπτοντας καθ' όλη τη μακραίωνη πορεία της και την πανταχού παρουσία της, όλο το φάσμα της σκέψης και της διανόησης. Έτσι, η διαχρονικότητα της μεταφοράς συναντά, στον πολυπρισματικό χαρακτήρα της, την προσαρμογή της στη διεπιστημονικότητα.

3. Κλασικές και σύγχρονες Θεωρήσεις της μεταφοράς

Η πρώτη μελέτη του φαινομένου της μεταφοράς ανάγεται στον Αριστοτέλη ο οποίος, πρώτος, ανέδειξε τη σπουδαιότητα του μεταφορικού λόγου. Κάθε μεταγενέστερο σύγγραμμα δεν παραλείπει να μνημονεύει την αριστοτελική προσέγγιση για τη μεταφορά και θεωρείται η κλασική, παραδοσιακή θεώρηση του φαινομένου της μεταφοράς. Για τον αρχαίο φιλόσοφο της *Ποιητικής* και της *Ρητορικής Τέχνης*, όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο η μεταφορά συνιστά τέχνη και τέχνασμα για την κατάκτηση της δύναμης της πειθούς όταν προέκυπτε η ανάγκη για την εξεύρεση λύσης σε κάθε κοινωνικό, πολιτικό ή οικονομικό ζήτημα.

Ο Αριστοτέλης, σε γενικές γραμμές αντιμετώπιζε την μεταφορά ως ένα είδος σύγκρισης που βασίζεται σε προϋπάρχουσες ομοιότητες και θεωρούσε ότι κατείχε μια ιδιαίτερη, προνομιακή σχέση στη λειτουργία της γλώσσας. Τόνιζε, επίσης, ότι μια μεταφορά όφειλε να συνδυάζει διαύγεια, τερπνότητα μαζί με ορθό νόημα για να είναι πετυχημένη και αποτελεσματική. Αυτή η παραδοσιακή αντίληψη του Αριστοτέλη για τη μεταφορά, δηλαδή, ως αποκλειστικά γλωσσικό φαινόμενο που συνίσταται απλώς στη χρήση μιας λέξεως ή φράσεως αντί άλλης και σκοπό έχει το καλολογικό στόλισμα της επικοινωνίας δεν έχει χάσει τη δυναμική της αλλά ακολουθείται ως μέθοδος, μέχρι σήμερα, στα σύγχρονα εκπαιδευτικά προγράμματα γλώσσας και στις γλωσσικές και λογοτεχνικές σπουδές γενικότερα.

Από την αρχαία εποχή έως τις μέρες μας, η φιλοσοφική αναζήτηση του περιεχομένου της αλήθειας ξέφυγε από τη φιλολογική χρήση της μεταφοράς ως μια επινόηση της ποιητικής φαντασίας και της ρητορικής και προχώρησε στη διερεύνησή της, όχι μόνο από την οπτική ενός απλού σχήματος στο λόγο ή μιας διακοσμητικής προσθήκης στην κυριολεκτική γλώσσα αλλά επικεντρώθηκε και εμβάθυνε στο περιεχόμενο και στη δύναμη των μεταφορικών λέξεων και εκφράσεων στη χρηστική τους, δηλαδή, διάσταση που επιφέρουν στην αντίληψη των πραγμάτων και την ουσία της πραγματικότητας.

3.1. Μεταφορά και Γνωσιακές προσεγγίσεις (εννοιολογική μεταφορά)

Νεώτερες έρευνες στον τομέα της Γλωσσολογίας μετατόπισαν το κέντρο βάρους του ενδιαφέροντος για τη μεταφορά από τη μελέτη της γλώσσας στον τρόπο κατάκτησης των εννοιών της γλώσσας καθώς και στη μελέτη της νόησης και της νευροφυσιολογίας. Η μακροχρόνια μελέτη των Lakoff και Johnson άλλαξε καθοριστικά τον τρόπο προσέγγισης των μεταφορικών προεκτάσεων στο φαινόμενο της μεταφοράς. Το πόνημα όπου συνόψισαν τα συμπεράσματά τους, (*Metaphors we live by*), εκδόθηκε το 1980 και ανέδειξε τον διαβρωτικό ρόλο που επιτελούν οι μεταφορές, σε καθημερινή βάση, στην ανθρώπινη σκέψη. Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι το αντιληπτικό μας σύστημα δομείται πάνω σε μερικές, λιγιστές στον αριθμό και εννοιολογικά οριοθετημένες και ομαδοποιημένες αντιληπτικές μεταφορές, με πολλαπλές γλωσσικές εκφράσεις ως παραλλαγές. Το βιβλίο αυτό προσφέρει μια τεκμηριωμένη και με παραδείγματα ανάλυση μιας νέας θεωρητικής προσέγγισης για τη μεταφορά, τη γνωσιακή θεωρία της εννοιολογικής μεταφοράς που αποτέλεσε ορόσημο στις σπουδές της μεταφοράς.

Σε γενικές γραμμές, η εννοιολογική θεωρία της μεταφοράς (conceptual metaphor theory, CMT) προσεγγίζει τη μεταφορά ως διαδικασία της σκέψης και ως τρόπο οργάνωσης και έκφρασης της εμπειρίας, και όχι ως ένα φαινόμενο που αφορά αποκλειστικά τη γλώσσα. Ο τρόπος με τον οποίο συλλαμβάνουμε αφηρημένες έννοιες, ο τρόπος που αυτές οι έννοιες καθορίζουν και κυριαρχούν στον τρόπο δράσης μας, ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο και την πραγματικότητα, τις διαπροσωπικές σχέσεις, τον εαυτό μας, την κοινωνία, τον πολιτισμό και την κουλτούρα μας, με άλλα λόγια, το βασικό αντιληπτικό μας σύστημα είναι «θεμελιωδώς μεταφορικό εκ φύσεως» (Lakoff & Johnson 2003).

Στις εννοιολογικές μεταφορές ένα γνωστό πεδίο εμπειρίας χρησιμοποιείται για να κατανοήσουμε ένα άγνωστο πεδίο εμπειρίας. Το εννοιολογικό πεδίο που προσπαθούμε να

κατανοήσουμε ονομάζεται *τομέας-στόχος*, ενώ το εννοιολογικό πεδίο που χρησιμοποιούμε για τον σκοπό αυτό ονομάζεται *τομέας-πηγή*. Προκειμένου να κατανοήσουμε ένα νέο πεδίο εμπειρίας με τους όρους ενός άλλου καταφεύγουμε σε ένα σύστημα συγκεκριμένων «αντιστοιχίσεων» (mappings), ανάμεσα στον «τομέα-πηγή», που είναι συνήθως συγκεκριμένος, και στον «τομέα-στόχος», που αφορά συνήθως αφηρημένες έννοιες. Παραδείγματος χάριν: Η ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΕΜΟΣ (Lakoff & Johnson 2003:29).

3.2. Μεταφορά και ‘πόλεμος των πλαισίων’ (θεωρία μείξης /blending theory)

Η «θεωρία μείξης» blending theory συνεχίζει και επεκτείνει την «εννοιολογική θεωρία της μεταφοράς» (conceptual metaphor theory, CMT). Πρωτεργάτες είναι οι Fauconnier, G., & Turner, M. με το βιβλίο όπου αναπτύσσουν τη νέα θεωρία του είναι: *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities* (2002). Η βασική διαφοροποίησή της είναι ότι η «εννοιολογική θεωρία της μεταφοράς» (conceptual metaphor theory, CMT) θέτει ζήτημα δυο εννοιολογικών αναπαραστάσεων ενώ η «θεωρία της μείξης» επιτρέπει τη δημιουργία περισσότερων. Έτσι, σε αντίθεση με την αρχική θεώρηση των Lakoff & Johnson η «θεωρία της μείξης» δεν ορίζει τη μεταφορά ως ένα μονοδιάστατο φαινόμενο αλλά υποστηρίζει ότι κάθε μεταφορά εξαρτάται από τις ιδιαίτερες συνθήκες που την πλαισιώνουν και η διαδικασία της ανάμειξής τους είναι μια αδιάλειπτη ανοιχτή διαδικασία η οποία εδραιώνει τις ήδη υφιστάμενες μεταφορές, εμπλουτίζοντάς τις με νέες εννοιολογικές πτυχές ως νοηματικό συμπλήρωμα (Fauconnier, & Turner, 2002).

Η «εννοιολογική θεωρία της μεταφοράς» (CMT) έχει ιδιαίτερη σημασία για την αποκάλυψη του λεπτομερούς περιεχομένου της γλωσσικής σημασίας και της συνάφειας της ενσωματωμένης εμπειρίας στη διαμόρφωση αφηρημένων εννοιών και συμβόλων. Αν και αποτέλεσε τομή στον τρόπο θεώρησης της μεταφοράς το 1980, καθώς παρείχε μια σημαντική εναλλακτική λύση στις κλασικές μορφολογικές απόψεις της γλώσσας -που έβλεπαν τη σκέψη και τη γλώσσα ως ξεχωριστά αρχιτεκτονικά συστήματα του νου, με το σώμα και το μυαλό να καταλαμβάνουν διαφορετικές σφαίρες της ανθρώπινης εμπειρίας- η CMT έδειξε πώς η μελέτη της μεταφοράς προσφέρει πληροφορίες για την όλη ενότητα των ανθρώπινων εννοιολογικών δομών, της σωματικής εμπειρίας και των επικοινωνιακών, ακόμη και αισθητικών, λειτουργιών της γλώσσας. Αντιπροσώπευε, ωστόσο, τις κοινωνικές δομές που

ίσχυαν σχεδόν μισό αιώνα πριν. Έκτοτε, η πολυπλοκότητα και ο όγκος των πανταχόθεν καταγιγιστικών μηνυμάτων των τεχνολογικά ανεπτυγμένων σύγχρονων κοινωνιών επέφερε πολλαπλά, σύνθετα και ενίοτε αντιφατικά «συμφραζόμενα» στα νοήματα των μεταφορών που επιδίδονται σε διακηρυσσόμενους «πολέμους της μεταφοράς» «Metaphor wars» (Gibbs, 2017).

3.3. Μεταφορά και ‘θεωρία αυταπάτης’ (‘Make-believe’ theory)

Μια ακόμη επέκταση της ‘εννοιολογικής θεωρίας της μεταφοράς’ (conceptual metaphor theory, CMT) και της ‘θεωρίας μείξης’ /blending theory είναι η νεότερη και πιο πρόσφατη εκδοχή της, η ‘θεωρία αυταπάτης’ ‘Make-believe’ theory (Hills, 2017). Αν και η CMT είναι η κυρίαρχη θεωρία μέσα στον μεγάλο, ποικίλο πολυεπιστημονικό κόσμο της έρευνας μεταφορών, συχνά η πιο εξειδικευμένη μορφή της εξελίσσεται σε μια σαρωτική ρητορική οντότητα, σε κατασκευασμένα ‘παιχνίδια προσομοίωσης’ που συνειδητά στήνονται για να κρύψουν τις πραγματικές προθέσεις τους και να εξαπατήσουν. Έτσι, ποτέ δεν μπορείς να γνωρίζεις με τι ακριβώς έχεις να κάνεις όταν οι ίδιες οι συνθήκες διαρκώς μεταλλάσσονται, κάτι ανάλογο με το ‘κουτί της Πανδώρας’ (Zanotto, 2008).

Οι μεταμοντέρνες οικονομικές θεωρίες που μόνο στη θεωρία εξασφαλίζουν και εγγυώνται γενική ευημερία χρησιμοποιώντας μεταφορές ενός ιδανικού και φανταστικού κόσμου ευμάρειας, εντάσσονται στην καινούργια θεώρηση για τον ρόλο που οι μεταφορές μπορούν να διαδραματίσουν. Κατασκευασμένες μεταφορές κατασκευάζουν γεγονότα που γίνονται λεκτικά προσχηματικά πιστευτά μέσω μιας ‘ειδικής γλώσσας’ που υπονοείται ότι ‘εκφράζει τις αγορές’ (Mitchell, 2016 :47-66, :222-261; Underhill, 2013). ‘Τα Οικονομικά της Ευημερίας’ επιστρατεύουν πλήθος μεταφορικών τρόπων για να ‘πείσουν’ για τη βεβαιότητα μιας πολλά υποσχόμενης «γη της επαγγελίας», γι’ αυτό και, λεκτικά πάντα κρινόμενα, εντάσσονται στη ‘θεωρία αυταπάτης’ ‘Make-believe’ theory.

4. Η συμβολή της μεταφοράς στις επιστήμες

Η μεταφορά, από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας, αποτελεί θεματικό πεδίο έρευνας που διατηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον των επιστημόνων και των μελετητών από διάφορους επιστημονικούς κλάδους και παρουσιάζει, πλέον σε αυξητικό ρυθμό στη σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη εποχή μας, μια πληθώρα δημοσιεύσεων και μια πλούσια βιβλιογραφία. Δεδομένου ότι η συστηματική παραγωγή, χρήση και αντίληψη της μεταφοράς αλλά και κάθε παραλλαγή της, όπως οι παρομοιώσεις και οι αναλογίες, βρίσκονται στην καρδιά κάθε γνωστικής διαδικασίας γύρω από τον άνθρωπο, την φύση και την κοινωνία (Radman, 1997; Hintikka, 1994) διαπιστώνεται ότι η χρήση της μεταφοράς κατέχει έναν ιδιαίτερο, ξεχωριστό ρόλο σε κάθε αντίστοιχο επιστημονικό πεδίο, συνιστά δε για το σύνολο των επιστημών το κοινό σημείο σύγκλισης και η ανεξάντλητη πηγή ανατροφοδότησης διεπιστημονικών ζητημάτων τόσο σε θεωρητικό όσο και σε εφαρμοσμένο επίπεδο (Maasen & Weingart, 2005; Radman, 1995).

Αυτό που σήμερα αποκαλούμε 'Επιστήμη' πρωτοθεμελιώθηκε από τον Αριστοτέλη ως ένα «σώμα γνώσης διατεταγμένο με βάση την παραγωγική μέθοδο που αφορά σε ένα γένος ή σε ένα πεδίο της φύσης» διευκρινίζοντας ότι: «Επιστήμη δεν είναι το να γνωρίζεις κάτι, λόγου χάριν ότι υπάρχει βροντή στα σύννεφα, αλλά το να γνωρίζεις γιατί υπάρχει βροντή. Συνεπώς, η θεωρία της επιστημονικής γνώσης είναι μια θεωρία εξήγησης και το μέσο εξήγησης είναι ο συλλογισμός» (Audi, 2011). Ωστόσο, και οι επιστήμονες της νεωτερικότητας, αν και αμφισβητούσαν τους φυσικούς φιλόσοφους του Μεσαίωνα που θεωρούσαν ως επιστημονικές πηγές γνώσης τα έργα της αρχαιότητας -κυρίως αυτά του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη και τη Βίβλο- χρησιμοποίησαν κι εκείνοι, συστηματικά και κατά κόρον, τον μεταφορικό λόγο για την περιγραφή κάθε νέας επιστημονικής εξέλιξης, με χαρακτηριστικό -μεταφορικό- υπόδειγμα τον όρο της *'Επιστημονικής Επανάστασης'* που έλαβε χώρα κατά τον 17^ο αιώνα με πρωτοπόρους τον Γαλιλαίο, τον Νεύτωνα και τους άλλους σύγχρονούς τους (Chalmers, 1998:1-3). Έτσι, στην *'Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων'*, το *'συνολικό πλάτος της επιστήμης'* προσδιορίζεται από την *'καθοδήγηση και εγκατάλειψη ενός Παραδείγματος που συνιστά τους άξονες περιστροφής των επιστημονικών επαναστάσεων'* με σκοπό την *'επίλυση γρίφων'* (Kuhn, 1997:100-103) ενώ κατά τον σκοτσέζο οικονομολόγο Άνταμ Σμιθ (1723-1790), *'η επιστήμη είναι το σπουδαιότερο αντίδοτο στο δηλητήριο του ενθουσιασμού και της δεισιδαιμονίας'* (Boulding, 1969).

Στη σύγχρονη εποχή, η έννοια της μεταφοράς βρίσκεται στο *'dna'* κάθε γνωστικής διαδικασίας καθώς αντιπροσωπεύει τον εκ των ων ουκ άνευ εργαλειικό τρόπο οργάνωσης και ταξινόμησης της κάθε επιστημονικής γνώσης, τον *'κρίκο'* που συνδέει την παλιά με τη νέα γνώση ή ακόμη τον *'φακό'* επιστημονικής ερευνητικής μεθοδολογίας (Radman, 1997; Wilson, & Keil, 1999).

Στην παρακάτω επισκόπηση, ακολουθώντας την αρχαιοελληνική ταξινόμηση της γνώσης περί των στοιχείων της φύσης, του ανθρώπου και της κοινωνίας, σκοπός είναι, αφενός, η καταγραφή και ανάδειξη του κεντρικού ρόλου που ο μηχανισμός της μεταφοράς και των παραλλαγών της εξακολουθεί να διαδραματίζει στις σύγχρονες θεωρήσεις των ανθρωπιστικών, φυσικών και κοινωνικών επιστημών και αφετέρου, η επισήμανση του γεγονότος ότι ο μεταφορικός λόγος συνιστά το διεπιστημονικό σταυροδρόμι που δύναται να οδηγήσει σε νέους, διαρκώς διευρυνόμενους, ερευνητικούς ορίζοντες (Berger, 2015; Low, 2010). Το γνωστικό πεδίο έρευνας της μεταφοράς τελείται υπό συνεχή διεπιστημονική διασύνδεση και επικαιροποίηση.

4.1. Η μεταφορά στις φυσικές επιστήμες

Οι φυσικές επιστήμες ασχολούνται με τη μελέτη και την έρευνα των μεταβολών και φαινομένων που συμβαίνουν στη φύση με σκοπό να ανακαλύψουν τους μηχανισμούς λειτουργίας και τους βαθύτερους νόμους που κυβερνούν τον φυσικό κόσμο και να τους διατυπώσουν με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια, σαφήνεια και απλότητα. Η μεταφορά έχει άμεση σχέση με τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα κατανοούν, ερμηνεύουν και επεξηγούν σε ευρύτερο κοινό έννοιες και φαινόμενα του φυσικού κόσμου (Kuhn, 1993).

Οι χρήσεις της μεταφοράς στον κλάδο των φυσικών επιστημών εκκινούν από τον τρόπο διατύπωσης της εξέλιξης σε κάθε μεταβατικό στάδιο της γνώσης της επιστήμης (Boyd, 1993), κυριαρχούν στη διδασκαλία του γνωστικού περιεχομένου των φυσικών επιστημών (Aubusson, Harrison & Ritchie, 2008) και ως επιστημονικές μεταφορές αναπλαισιώνονται και επαναχρησιμοποιούνται σε δεύτερο μεταφορικό επίπεδο διασυνδέοντας νοηματικά διάφορους τομείς της κοινωνικής ζωής (Ervas, Gola & Rossi, 2017; Soskice, & Harré, 1995).

Η ιστορία της επιστήμης είναι γεμάτη από παραδείγματα επιστημονικών μεταφορών ως εργαλεία στην πρώτη γραμμή των ανακαλύψεων νέων γεγονότων και νέων εννοιών για το λόγο ότι είναι απαραίτητες και χρήσιμες και όχι απλά εκφραστικά ωραίες (Ortony, 1975). Μεγάλοι επιστήμονες, όπως ο Δαρβίνος και ο Αϊνστάιν, πίστευαν ότι η χρήση μεταφορών είναι ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη επιστημονικών ιδεών (Archibald, 2014; Montuschi, 2017). Ο γλωσσικός μηχανισμός της μεταφοράς, με τη μορφή των υποδειγμάτων και των αναλογιών, έχει εισαχθεί στο λεξιλόγιο της φιλοσοφίας της επιστήμης ως μια ‘γεφυρωτική διασύνδεση’ ορισμένων κατασκευών στην επιστήμη, ως ένα ‘συλλογιστικό εργαλείο’ που διευκολύνει κάθε ‘νοηματικό άλμα’, το πέρασμα, δηλαδή, από το οικείο και το ‘συγκεκριμένο’ σε κάτι καινούργιο, άγνωστο, ‘αφηρημένο’ που σκοπό έχει να δείξει, κατά ένα διδακτικό και επεξηγηματικό τρόπο, πώς λειτουργούν τα μοντέλα σε σχέση με τις επιστημονικές θεωρίες (Baake, 2003; Hallyn, 2000; Hesse, 1970).

Μελετητές στη Φυσική, Χημεία, Μετεωρολογία, Βιολογία, κ.ά. θεωρούν τις μεταφορές ως οχήματα ανθρώπινης σημασίας που όχι μόνο συνδέουν την αντίληψη του νου με τον φυσικό κόσμο αλλά παρέχουν και νέους τρόπους σκέψης που επεκτείνουν την αίσθηση των λεξικών στοιχείων για την προώθηση της επικοινωνίας σε διάφορους διάδοχους τομείς (Cameron, 2003; Newton-Smith, 2000). Η ‘τρύπα του όζοντος’, ‘το φαινόμενο του θερμοκηπίου’, η ‘κλωνοποίηση’ της επιστημονικής επικοινωνίας συναντάται με την ‘κοινωνική ηθική’ ενώ ο ρόλος των μεταφορών επικεντρώνεται στην πλαισίωση των επιστημονικών προόδων και στη δημιουργία οραμάτων, καθώς και στην επιρροή τους στα πρότυπα αποδοχής και απόρριψης του κοινού, εμπιστοσύνης και σκεπτικισμού (Nerlich, Elliott & Larson, 2009).

Επιστημονικά πειράματα και επιστημονικές ανακαλύψεις γίνονται «επιστημονικές μεταφορές» διεθνώς πιστοποιημένες (Shuttleworth, 2017) και χρησιμοποιούνται ως ισχυρό γλωσσικό όπλο για την ερμηνεία αντίστοιχων σχέσεων αιτίας -αποτελέσματος στα κοινωνικά φαινόμενα. Έτσι, ένας βιολογικός οργανισμός λειτουργεί όπως ένας κοινωνικός οργανισμός, αλλά και το αντίστροφο, ένας ‘κοινωνικός οργανισμός’ αναπτύσσεται με ‘βιολογικούς ρυθμούς’ (Maasen, Mendelsohn, & Weingart, 1995). Κοινωνία και Ασθένεια επιδίδονται σε ένα γαϊτανάκι κυκλικών μεταφορών όπου το AIDS περιγράφεται ως θεϊκή τιμωρία, κοινωνική πληγή ή λαίλαπα, ο απόλυτος πόλεμος, ενώ η Θεωρία κυττάρων επιστρατεύεται για να χαρακτηρίσει τα διάφορα ‘καρκινώματα της οικονομίας’ σε μια ‘κοινωνία που νοσεί’ (Sontag, 1978, 1990).

Οι επιστημονικές μεταφορές είναι τόσο ισχυρές μεταφορές, αφού επικαλούνται το κύρος της επιστημονικής εγκυρότητας, που συχνά, διατρέχουν τον κίνδυνο να μετεξελιχθούν σε δογματικές αλήθειες (Brown, 2003) και να αποβούν ‘δίκωπο μαχαίρι’ που ‘μπορεί να δημιουργήσει εξίσου τόσο τέρατα όσο και υγιή παιδιά’ (Duit, 1991:649). Έτσι, ‘τα εγωιστικά γονίδια’ και η ‘δαρβινική εξέλιξη’ γίνονται ιδιαίτερα χρήσιμα για να περιγράψουν π.χ. το ανταγωνιστικό τοπίο του καπιταλιστικού εμπορίου, ο ηλιοκεντρισμός, αντίστοιχα, για τον χαρακτηρισμό κοινωνικών συμπεριφορών, για τον καθένα που ‘σκέφτεται ότι ο κόσμος περιστρέφεται γύρω του’. Και τα παραδείγματα είναι πολλά: η ‘Βαρύτητα’ καταστάσεων, η ‘Θεωρία της Σχετικότητας’ παραδειγμάτων, η ‘Αρχή της Αβεβαιότητας’ και το πείραμα με τη γάτα του Schrodinger, επιστρατεύονται αντίστοιχα για τη μεταφορική κατανόηση των κοινωνικο-πολιτικών ζητημάτων, όπως π.χ. ‘το φαινόμενο της πεταλούδας’ του Lorenz, ότι δηλαδή ‘αν μια πεταλούδα κινήσει τα φτερά της στον Αμαζόνιο, μπορεί να φέρει βροχή στην Κίνα’ για το φαινόμενο της ευαίσθητης εξάρτησης ενός συστήματος στις αρχικές συνθήκες.

4.2. Η μεταφορά στις ανθρωπιστικές επιστήμες

Υπάρχει μια ευρέως διαδεδομένη αντίληψη ότι η «πραγματική» πηγή της μεταφοράς είναι στη λογοτεχνία και τις τέχνες. Είναι, όμως, η δημιουργική ιδιοφυΐα του ποιητή και του καλλιτέχνη που δημιουργεί τα πιο αυθεντικά παραδείγματα μεταφοράς και όχι ότι ο μεταφορικός λόγος δεν είναι, επίσης εξίσου, καθημερινός ή και επιστημονικός.

Οι κλασικές σπουδές, όπως η θεολογία, η φιλοσοφία, οι γλώσσες και η φιλολογία, ή αλλιώς, οι επονομαζόμενες ανθρωπιστικές επιστήμες, για το λόγο ότι έχουν ως επίκεντρο τον άνθρωπο ως πνευματικό και κοινωνικό ον, αντανακλούν το πνεύμα και τις ανησυχίες της κάθε εποχής. Κατά την ποιητική παράδοση του Αριστοτέλη, η μεταφορά είναι κεντρική ιδέα στην λογοτεχνική συγγραφή και στις λογοτεχνικές σπουδές ως μια διακοσμητική τεχνική, που στολίζει και καλλωπίζει την εκφραστικότητα των λογοτεχνών αλλά αυτή πρωτίστως επηρεάζεται και εμπνέεται από τα γλωσσικά και επιστημονικά τεκταινόμενα της κάθε εποχής. Έτσι, ‘επιστημονικές μεταφορές’ από τα θαυμαστά επιτεύγματα της Φυσικής του 19^{ου} αιώνα χρησιμοποιήθηκαν με μια λογοτεχνική ‘σχετικότητα’ (Whitworth, 2001) και το βιολογικό κύτταρο της Γενετικής κυριάρχησε ως μετωνυμία του ανθρώπινου είδους και λογοτεχνικά (Hale, 1971; Otis, 2000). Αντίστοιχα, φυσικά τοπία, πηγές και ποτάμια και τοποθεσίες της αρχαιότητας, όπως η ‘Αρκαδία’, λειτούργησαν ‘μεταφορικά’ διαχρονικά στα

λογοτεχνικά έργα από την αρχαιότητα έως τις μέρες μας ακολουθώντας τη μεταφορική πρακτική των αρχαίων συγγραφέων να συντονίζουν τα στυλιστικά χαρακτηριστικά με τοπικές ρυθμίσεις (Worman, 2015).

Λογοτεχνικές κριτικές και αναλύσεις (Semino & Steen, 2008) έχουν, σε μεγάλη έκταση, επικεντρωθεί στις ‘εκτεταμένες μεταφορές’, τις ‘μεγαμεταφορές’ που καταλαμβάνουν σε γενική, σταθερή αναφορά πολλά λογοτεχνικά έργα. Κυρίαρχο παράδειγμα του προηγούμενου αιώνα είναι ο κάθε συμβολισμός της γυναίκας ως μεταφορικός τρόπος καταγραφής της και παρουσίασης στη παγκόσμια λογοτεχνία (DeWeever 1992; Virgillo & Lindstrom, 1985; Weigel, 2009) χωρίς να παραβλέπεται και η μεταφορά του ‘έγκυου άνδρα’ ως ‘επέκταση της πατρότητας’ στις ιδέες, τη νομοθεσία και τα έργα τέχνης, όπως αυτή αναπαριστάται στην αρχαία ελληνική λογοτεχνία και θέατρο (Leitao, 2012). Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μεταφορά του ‘μαύρου ανθρώπου’ στη Δυτική Λογοτεχνία (Johnson, 1971).

Πρόσφατες προσεγγίσεις στη θεωρία των λογοτεχνικών μεταφορών (Chrzanowska-Kluczevska, 2013; Fludernik, 2013; Matzner, 2016) εμπλουτίζουν εννοιολογικά τις αναλύσεις των μεταφορών με το χαρακτηριστικό της συγγραφικής αναγνωρισιμότητας, όπως είναι οι ‘Όμηρικές μεταφορές’, οι ‘Δαντικές μεταφορές’ (Gibbons, 2002), οι ‘Σαιξπηρικές μεταφορές’ (Berry, 1978; Fahey, 2011). Εκτός, βέβαια, από τη συγγραφική ταξινόμηση, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η θεματική ταξινόμηση. Η ‘ποιητική της κυψέλης’ παρακολουθεί την ανανοηματοδότηση και εξέλιξη της μεταφοράς της μέλισσας, από την επική ποίηση των αρχαίων χρόνων μέχρι το πολυπολιτισμικό παρόν, από τον Όμηρο, τον Βιργίλιο, τον Hobbes και τον Δάντη έως τον Kafka και τον Sartre, από τον συμβολισμό της σχέσης του ατόμου με την κοινωνία έως τον αποικιακό Άλλο και την υπαρξιακή κατάσταση του σύγχρονου εαυτού (Hollingsworth, 2001).

Ο θρησκευτικός λόγος ταυτίζεται και αποκαλύπτεται μέσω του μεταφορικού λόγου (Soskice, 1987; van Norpen, 1983). Κάθε προσπάθεια προσέγγισης στον ‘Λόγο του Θεού’ προστρέχει στην ανάλυση των μεταφορών που εμπεριέχονται στη συμβολική γλώσσα που η Θεολογία χρησιμοποιεί (Avis, 1999). Με μεθοδολογικό εργαλείο, λοιπόν, την ερμηνεία του πλούσιου, αλληγορικού μεταφορικού λόγου στα θρησκευτικά κείμενα της Βίβλου (Frye, 1990) αλλά και του Κορανίου (Charteris-Black, 2004:218-240), καθώς και τη διεξοδική ανάλυση της μετωνυμίας και της συνεκδοχής σε αυτά (Dubois, 2019; McCasland, 1949) η σύγχρονη βιβλιογραφία εμβαθύνει και επεκτείνει την έρευνα της μεταφοράς στο συσχετισμό θρησκείας

και φιλοσοφίας (Vaught, 2004) επιστήμης και θρησκείας (Happel, 2002). Νέα εξειδικευμένα ερευνητικά πεδία, προστίθενται: η ιδεολογική κατανόηση και γνώση της Βίβλου και των βιβλικών χωρίων (Cho, 2019; DesCamp, 2007), η κάθαρση της αμαρτίας (DiFransico, 2016), η αποκρυπτογράφηση των βιβλικών αμφισημιών σχετικά με τον κυριολεκτικό ή μεταφορικό χαρακτήρα των θεϊκών εικόνων και των ειδώλων (Aaron, 2001), τα αλληγορικά μηνύματα των θρησκευτικών τελετουργιών και της θυσίας (Eberhart, 2011), του Εβραϊκού αίματος (Hart, 2009), η πνευματικότητα στο δόγμα του Θεού (Pihlaja, 2017), η φεμινιστική ματιά και προσέγγιση στον αρσενικό συμβολισμό των βιβλικών γραφών (Soskice, 2008), και μια αντίστροφη θεώρηση της θρησκευτικής έννοιας της ‘μετουσίωσης’ στα σύγχρονα ζητήματα της ηθικής, πολιτικής και αισθητικής σημασίας του 20ου αιώνα (Burnham & Giaccherini, 2005).

Η εξέταση των χρήσεων της μεταφοράς βρίσκεται στην καρδιά των ανθρωπιστικών σπουδών συμπεριλαμβανομένων των εικαστικών και παραστατικών επιστημών καθώς η μεταφορική εκφραστικότητα καλύπτει ένα ευρύ φάσμα εφαρμογών στην τέχνη (Kennedy, 2008; Green, 2005). Μελετητές προερχόμενοι από διαφορετικούς κλάδους εμπλουτίζουν τη θεματική βιβλιογραφία της μεταφοράς με τις μεταφορικές αναπαραστάσεις της κλασικής μουσικής στη φιλοσοφία της μουσικής σκέψης και στην ιστορία της μουσικής ανάλυσης (Spitzer, 2015), με αναλύσεις πάνω στην μεταφορικότητα των κόμικς (Szawerna, 2017) ακόμη και με αναλύσεις πάνω στις μη-λεκτικές μεταφορές (Chui, 2011). Έτσι, ερευνητικές μελέτες περίπτωσης προσεγγίζουν θεματικά τις «εικονογραφικές μεταφορές» των διαφημίσεων (Pérez-Sobrinó, 2017; Forceville, 1996) αλλά και της αρχιτεκτονικής (Fez-Barrington, 2012) γιατί τελικά, σε τελευταία ανάλυση, σε κάθε μορφή λεκτικής ή μη-λεκτικής ανθρώπινης επικοινωνίας «το μήνυμα βρίσκεται στη μεταφορά» (Morgan, & Reichert, 1999).

Οι μεταφορές, οι αναλογίες και οι παρομοιώσεις, επίσης, βρίσκονται σε κάθε βήμα και σε κάθε στάδιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, από τη διδασκαλία μέχρι τη μάθηση και από το περιεχόμενο μέχρι τη μορφή της κάθε επιστημονικού αντικειμένου (Duit, 1991; Trimmer, Davies & Midgley, 2013; Wormeli, 2009). Είτε πρόκειται για φυσικές επιστήμες (Aubusson, Harrison & Ritchie, 2008) είτε αφορά αλγόριθμους και μαθηματικά (English, 2013; Forišek & Steinová, 2013; Núñez, 2008) η μεταφορά είναι, διαχρονικά, το πιο αποτελεσματικό, επεξηγηματικό, μεθοδολογικό εργαλείο για την αντίληψη, αποκρυστάλλωση και τη σχηματοποίηση αφηρημένων εννοιών (Cameron, 2003; Maasen & Weingart, 2005).

Η ίδια η εκμάθηση μιας νέας γλώσσας συνδέει λέξεις και εκφράσεις με πολλαπλά νοήματα και επιτυγχάνει τον στόχο της όταν φτάνει στο μεγαλύτερο δυνατό σημείο η κατανόηση όλων των πιθανών αποχρώσεων, τόσο του κυριολεκτικού όσο και του μεταφορικού λόγου (Cameron, 2008; Holme, 2004; Knowles & Moon, 2005:50-52; Wright & Hill, 2002). Εξάλλου η ετυμολογία, ως δυναμικό γνωστικό εργαλείο της πολυσημείας, αναπτύσσει δεσμούς με τους αλληγορικούς τρόπους γνώσης, γραφής και σκέψης (Del Bello, 2007; Sweetser, 1990).

4.3. Η μεταφορά στις κοινωνικές επιστήμες

Οι κοινωνικές επιστήμες μελετούν πτυχές της κοινωνικής ζωής των ανθρώπινων ομάδων και περιλαμβάνουν τη ψυχολογία, την κοινωνιολογία, τη νομική, τις πολιτικές και οικονομικές επιστήμες αλλά και νεότερους κλάδους όπως είναι οι επικοινωνιακές και πολιτισμικές σπουδές. Η ίδια η πολιτισμική γνώση είναι μια διεπιστημονική έννοια που συνδέει τη γλωσσολογία, την ψυχολογία και την ανθρωπολογία και αυτή η γνώση π.χ. της συλλογικής ταυτότητας εξαρτάται, αλληλεπιδρά και κατασκευάζεται μέσω της εννοιολογικής μεταφοράς (Musolff, 2017).

Αναπόσπαστο στοιχείο της ανθρώπινης αντίληψης και κατανόησης καταστάσεων, η επιλογή και χρήση των μεταφορών, καθημερινών ή επιστημονικών, συμβαδίζει, ανατροφοδοτείται και αναπτύσσεται με βάση τα εκάστοτε κοινωνικά δεδομένα και δρώμενα (Berger, 2015; Díaz-Vera, 2014; Kövecses, 2005; Landau, Robinson & Meier, 2014). Το βασικό ζήτημα, ωστόσο, πάντα είναι, αν το μέγεθος, η έκταση και η ένταση του μεταφορικού τρόπου έκφρασης ετεροκαθορίζονται ή αν είναι αυτά που καθορίζουν κοινωνικά πρότυπα (Kövecses, 1999). Ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν ότι οι μεταφορές «συνήθως επιλέγονται για να ταιριάζουν σε ένα πολιτιστικά κοινό και προϋπάρχον μοντέλο» (Quinn, 1991) διότι παρέχουν ικανοποιητικές αντιστοιχίσεις σε ήδη υπάρχουσες πολιτισμικές αντιλήψεις και δεν διαρθρώνουν κατανοήσεις *de novo*. Εντούτοις, οι περισσότερες έρευνες συγκλίνουν στη δυναμική, καταλυτική επενέργεια των μεταφορών στην ανθρώπινη αντίληψη και ερμηνεία της ψυχολογικής, κοινωνικής και πολιτιστικής, εν γένει, πραγματικότητας (Berger, 2015; Boeynaems et al, 2017; Burkhardt, 2010; Charteris-Black, 2011; Goatly, 2007; Mitchell, 2012).

Θεωρητικοί των πολιτικών επιστημών αναγνωρίζουν τη σημαίνουσα σπουδαιότητα της επικοινωνιακής γλώσσας των πολιτικών αφού, συνειδητά ή εν αγνοία τους, επηρεάζουν την αντίληψη μας όχι μόνο για τα πρόσωπα των πολιτικών αλλά ακόμη και για την ίδια την ουσία της πολιτικής, γεγονός που οδηγεί, σε βάθος χρόνου, στην αδιαφορία, την απαξίωση και την αποξένωση (Carver & Pikalo, 2008; Ottati, Renstrom, & Price, 2014). Στερεότυπα, δογματισμοί, συνθηματολογία και αφορισμοί, δυσνόητα σχήματα λόγου και λέξεις που προσδίδουν σοβαροφάνεια, παροιμίες, δημοτικισμός που φτάνει στην εκλαΐκευση, ελλειπτικός λόγος, επιθετική διατύπωση τίθενται στη ‘φαρέτρα του πολιτικού λόγου’ με στόχο να πείσουν, με οποιοδήποτε τρόπο, το κοινό (Burgers, Konijn, & Steen, 2016; Boeynaems et al, 2017; Littlemore, 2015). Η μεταφορά παραλλάσσεται, αναπροσαρμόζεται και εξελίσσεται, ξεφεύγοντας από την άκαμπτη νεκρή / ζωντανή διχοτόμηση, προσφέροντας ένα πιο δυναμικό μοντέλο που βρίσκεται σε ύπνωση ή σε έξαρση αλλά πάντα σε πανταχού παρουσία (Müller, 2008).

Ο ‘κόσμος των MME’, ο ‘γαλαξίας του διαδικτύου’, η ‘ξύλινη γλώσσα’ και τα ‘επιχειρήματα της ολισθηρής πλαγιάς’ ‘διασταυρώνονται’, ‘διαπλέκονται’ και ‘επιστρατεύονται’ σε ένα καθημερινό, ανελέητο ‘πόλεμο πληροφοριών’ (Chilton & Schäffner, 2002; Kalmoe, 2014; Libicki, 1997; Steuter & Wills, 2008). Κοινωνικά κινήματα, φλέγοντα ζητήματα στηρίζονται στον ισχυρό συμβολισμό των μεταφορών για να επικοινωνήσουν, σύντομα και ηχηρά, τις διεκδικήσεις τους (Romano & Porto, 2018; Woods, Fernandez & Coen, 2012). Αλλά και αντίστροφα, οι μεταφορές έχουν υπεραπλοποιήσει τη σύγχρονη πολιτική επικοινωνία της ‘παγκόσμιας πολιτικής σκηνής’ (Kornprobst, 2008) αντιμετωπίζοντας περίπλοκα ζητήματα και λανθάνοντα συμβολικά θέματα που υπάρχουν σε τμήματα της δημόσιας συνείδησης με πιο απλουστευμένα πακέτα πληροφοριών, βοηθώντας τους αποκαλούμενους ‘εθνικούς σωτήρες’ να επικοινωνούν άμεσα και πιο αποτελεσματικά με το κοινό τους (Lakoff, 2009; Mio, 1997).

Οι μεταφορές έχουν το χαρακτηριστικό γνώρισμα να συμπυκνώνουν σύνθετα και περίπλοκα πολιτικά ζητήματα, δίνοντας στους χειριστές τους τη δυνατότητα να κατευθύνουν την κωδικοποίηση και αποκωδικοποίησή τους (Neagu, 2013) και η διεξοδική ανάλυσή τους το συνιστά το μεθοδολογικό εργαλείο κριτικής αποκρυπτογράφησης των βαθύτερων νοημάτων, σκοπών και τάσεων (Charteris-Black, 2011; Goatly, 2007; Musolff, 2016).

Οι μεταφορές στην Ιστορία της Ψυχολογίας (Leary, 1990) εμπεριέχουν τους τρόπους με τους οποίους οι ψυχολογικές λειτουργίες, η συνείδηση, η γνώση, το κίνητρο, η μάθηση, η αντιληπτική ικανότητα του εγκεφάλου και η συναισθηματική συμπεριφορά, διαμορφώθηκαν και ερμηνεύτηκαν διαχρονικά. Επίσης, η ρητορική στρατηγική και η χρήση της μεταφοράς στην εξέταση και ανάλυση ζητημάτων νευροψυχολογίας, μνήμης, παιδικής ανάπτυξης, IQ, συναισθημάτων και περιγραφών του μυαλού, είναι κρίσιμη για την κατανόηση του ψυχολογικού λόγου (Soyland, 1994). Ειδικότερα, η μελέτη της μεταφοράς αναπτύχθηκε και εμπλουτίστηκε παράλληλα με την άνθιση του τομέα της ψυχανάλυσης και της ψυχιατρικής (Battino, 2002). Νεότερες έρευνες κατέδειξαν την καθοριστική συμβολή του μεταφορικού λόγου στις διάφορες βιωματικές, θεραπευτικές παρεμβάσεις και επαλήθευσαν τη μετασχηματιστική δύναμη της μεταφοράς στη θεραπεία (Loue, 2008). Άλλωστε, η ίδια η ψυχανάλυση, τόσο ως θεωρία όσο και ως πρακτική, αντιστοιχεί, κατά κάποιο τρόπο, σε μια κατ' ουσία θεωρία μεταφοράς του μυαλού και της νόησης αφού βασικές ψυχαναλυτικές έννοιες όπως το ψυχολογικό τραύμα, η νευρωτική άμυνα, η κανονική άμυνα, η ελεύθερη συσχέτιση και ερμηνεία συνδέονται άμεσα με το μεταφορικό και μετωνυμικό λειτουργικό του μυαλού που διαρκώς κινείται, 'μεταφέρεται', μεταξύ συνειδητού και ασυνειδήτου (Borbely, 2008). Κλινικές μελέτες έδειξαν ότι η χρήση της επικοινωνίας των μεταφορών στη ψυχοθεραπευτική συζήτηση συνεισφέρει καταλυτικά στη διαδικασία ψυχοθεραπείας (Hammel, 2018; Tay, 2013).

Στις θεωρητικές, θετικές και εφαρμοσμένες επιστήμες ο μεταφορικός -λεκτικός και μη-λεκτικός- λόγος αποτελεί το κοινό σημείο σύγκλισης και αναφοράς και η λειτουργία της μεταφοράς συνιστά το βασικό μηχανισμό μνημονικής αποτύπωσης της αντίληψης. Μνημονικό αποτύπωμα (memory trace) ή έγγραμμα (engram) είναι το φυσικό αποτύπωμα στον εγκέφαλο που αποτελεί το υπόβαθρο της μνήμης και οι πρώτες γραπτές μαρτυρίες που παραπέμπουν στην ιδέα ενός είδους μόνιμης φυσικής αλλαγής ως συνέπεια της αντίληψης ή της σκέψης ανήκουν στον Πλάτωνα και στο κείμενό του «Θεαίτητος», όπου χρησιμοποιείται η μεταφορά του «κέρινου εκμαγείου» στην ψυχή για να περιγράψει τη διεργασία της μνημόνευσης ως αποτύπωμα δακτυλιδιών (Παπαθεοδωρόπουλος, 2015:205). Νεότερες κατευθύνσεις στις νευροεπιστήμες εστιάζουν τις έρευνες στη μεταφορική λειτουργία της απεικόνισης των εννοιών στα αντιληπτικά σχήματα και στις αναπαραστάσεις του εγκεφάλου (Kandel et al, 1999). Με άλλα λόγια, το εννοιολογικό μοντέλο μεταφοράς του Lakoff ως αποτέλεσμα μιας «ασυνείδητα ενσωματωμένης ανθρώπινης εμπειρίας», επικαιροποιείται στην νευροφυσιολογία και στις εφαρμογές της στην γνωσιακή επιστήμη και καταδεικνύεται

το γεγονός ότι η θεματική της μεταφοράς, από τις απαρχές της φιλοσοφίας μέχρι τις πλέον πρόσφατες εξελίξεις στις νευροεπιστήμες, αποτελεί καίριας σημασίας διεπιστημονικό πεδίο έρευνας και ανάλυσης (Lakoff & Johnson, 1999; Rohrer, 2007).

Συμπερασματικά, λοιπόν, ο μεταφορικός λόγος έχει εξελιχθεί σε ένα ερευνητικό ζήτημα ζωτικής σπουδαιότητας για πολλούς και διαφορετικούς επιστημονικούς τομείς που κυμαίνονται από τη γλωσσολογία, τις λογοτεχνικές σπουδές και τη φιλοσοφία έως τις φυσικές επιστήμες, την ψυχολογία, τη γνωστική επιστήμη, τις πολιτισμικές και επικοινωνιακές σπουδές, τις πολιτικές και οικονομικές επιστήμες (Herrmann & Sardinha, 2015). Ειδικότερα, η χρήση του μεταφορικού λόγου στην οικονομική θεωρία και πρακτική, που αφορά την παρούσα διπλωματική εργασία και θα ακολουθήσει σε ξεχωριστό κεφάλαιο, αντανακλά και εμπεριέχει το κατ' εξοχήν διεπιστημονικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της μεταφοράς.

5. Η μεταφορά στην επιστήμη των Οικονομικών

Ο κλάδος των οικονομικών επιστημών χρησιμοποιεί μεταφορές για την κατηγοριοποίησή του σε διάφορες ‘Σχολές οικονομικής σκέψης’ και για τον ταξινομικό διαχωρισμό του σε ‘Οικονομικά Δόγματα’, ‘Ορθόδοξα’ και ‘Ετερόδοξα’ (Backhouse, 2010: 152-163; Ellerman, 1991; Jo, Chester, & D' Ippoliti, 2018). Η μετωνυμική ονοματοδότηση, εξάλλου, λειτουργεί πάντοτε οργανωτικά και αποτελεσματικά, λόγω του συμπυκνωμένου συμβολισμού εννοιών. Οι συσχετισμοί θρησκευτικής ηθικής και Οικονομικών δεν είναι κάτι καινούργιο. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, το κλασικό έργο του Max Weber, *Η Προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού* (1984), ανέδειξε την επίδραση της πουριτανικής ηθικής ως τον καθοριστικό παράγοντα στην ανέλιξη του δυτικού καπιταλισμού, ενώ έναν αιώνα αργότερα, στον 21^ο αιώνα που τώρα διανύουμε, η πρωτοποριακή οικονομολόγος Deirdre McCloskey επιχειρεί να αποκαλύψει τα μυστικά ‘αμαρτήματα’ των Οικονομικών, *The secret sins of economics* (2002), ως τον κύριο λόγο γιατί τα Οικονομικά δεν μπορούν να εξηγήσουν τον σύγχρονο κόσμο, *Bourgeois dignity: Why economics can't explain the modern world* (2010).

Οι μεταφορές που χρησιμοποιούνται για την ίδια την επιστήμη των οικονομικών βρίσκονται σε στενή συσχέτιση και οργανική αλληλεξάρτηση με τις κοινωνικές εμπειρίες, δεδομένου ότι οικονομικές πρακτικές είναι αμφίδρομα ενσωματωμένες στις κοινωνικές πρακτικές (Champlin & Olson, 1994; Mutari, 2018; Trim, 2011). Έτσι, οι εμπειρίες μας από την εποχή των εργοστασίων και των βιομηχανιών είχαν μεγάλη ιστορική επιρροή στη διαμόρφωση αντίστοιχων εννοιολογικών πλαισίων για τη μεταφορική περιγραφή της οικονομίας ως μηχανή (Handy, 2003), π.χ. όταν γίνονται αναφορές για οικονομικούς κλάδους που είναι η ‘ατμομηχανή της οικονομίας’ ή ακόμη όταν τα σύγχρονα οξύτατα παγκόσμια οικολογικά προβλήματα ωθούν τις οικονομικές επιλογές προς μια ‘πράσινη οικονομία’ (Danaher, Biggs, & Mark, 2017) ή εναλλακτικά προς μια ‘κυκλική οικονομία’ (Lacy, & Rutqvist, 2015).

Ήδη, όμως, από τη βικτωριανή εποχή, οι αντιπαραθέσεις πάνω στα φλέγοντα οικονομικά ζητήματα ήταν έντονες. Η ανερχόμενη και πολλά υποσχόμενη, για την ευημερία όλων των πολιτών, επιστήμη των κλασικών οικονομικών, ή αλλιώς, η ‘χαρούμενη επιστήμη’ όπως αποκαλούνταν κατά τον 19^ο αιώνα, επικρίθηκε δριμύτατα και ως ‘ζοφερή επιστήμη’ (dismal science). Ο μεταφορικός αυτός χαρακτηρισμός, για την επιστήμη των Οικονομικών εν γένει, αποδίδεται στον σκωτσέζο φιλόσοφο και ιστορικό Thomas Carlyle, ο οποίος, ως φανατικός υπέρμαχος της επαναφοράς της φυλετικής δουλείας για την αποκατάσταση της

παραγωγικότητας στις Δ. Ινδίες, αποσκοπούσε στον χλευασμό του κινήματος των Χαρτιστών και στην απαξίωση της φιλελεύθερης ‘οικονομία της αγοράς’ που πρέσβευε το δικαίωμα της ελεύθερης εργασιακής επιλογής (Levy, 2001). Είναι, πάντως, ιδιαίτερος εκπληκτικό το γεγονός ότι ακριβώς η ίδια μεταφορά, ‘ζοφερή επιστήμη’, εξακολουθεί να αποδίδεται και να λειτουργεί, δύο αιώνες μετά, επίσης απαξιωτικά για την επιστήμη των Οικονομικών αλλά για έναν εντελώς διαφορετικό λόγο και με εντελώς διαφορετικό περιεχόμενο (Wheelan, 2010). Αυτό αποδεικνύει, ιστορικά πλέον, την τεράστια δύναμη που έχει η μεταφορά στο χρόνο, όταν, δηλαδή, καταφέρνει και επιβιώνει, ως λεκτική αναφορά, για αιώνες, ακόμη κι αν το νόημα και η σημασία του περιεχομένου της αλλάζει και διαφοροποιείται εν μέρει ή ακόμη κι αν μεταστρέφεται τελείως.

‘Χαρούμενη επιστήμη’ ή ‘ζοφερή επιστήμη’ είναι, τελικά, η επιστήμη των Οικονομικών; Τις τελευταίες δεκαετίες, πάντως, οι οικονομολόγοι διακατέχονται από την απαρέγκλιτη προσήλωσή τους να ερμηνεύουν τον κόσμο μέσα από αριθμούς, μοντέλα και διαγράμματα (Boumans, 2005). Καθίσταται, λοιπόν, αυτονόητο ότι ηθικής φύσεως ζητήματα ‘οικονομικής ορθότητας’ θα εγείρονται, κάθε φορά, όταν ανελήθοι εμπορικοί κανόνες θεσπίζονται από τους ισχυρούς με την απαίτηση να γίνονται ‘δεσμευτικοί’ σε μια κατά τα άλλα εκθειαζόμενη ‘ελεύθερη αγορά’ (Aune, 2002). Η επιστημονική εμμονή στα μαθηματικά μοντέλα και τα λογιστικά πρότυπα επί χάρτου (Morgan, 2012) καθώς και η αποθέωση στην σπουδαιότητα των στατιστικών δεδομένων, όταν όλα αυτά εφαρμόζονται στην πράξη, έχουν ανυπολόγιστο κόστος σε δουλειές, ζωές, θεσμούς και, εν γένει, στην κοινωνική ειρήνη και δικαιοσύνη (Ziliak, & McCloskey, 2008). Η Επιστημονική διαμάχη που μαίνεται (Rosenberg, 2009), αν, δηλαδή, η Οικονομική είναι μια ‘ηθική επιστήμη’ όπου προέχουν οι ανθρώπινες αξίες (Fontaine, 2014) ή μια ‘στατιστική επιστήμη’ που διέπεται από φυσικούς νόμους και αξιώματα (Backhouse, 2010; Mirowski, 1995) διαφαίνεται, πρωτίτως, από τη ρητορική που οι οικονομολόγοι αρθρώνουν για την καλύτερη δυνατή επίλυση των φλεγόντων οικονομικών ζητημάτων. Ο αυστραλός επικριτής των κυρίαρχων Οικονομικών Steve Keen, επιχειρεί την ‘αποκαθήλωση’ των οικονομικών από το ‘βάθρο της αριθμολαγνείας’ ‘εκθρονίζοντας τον γυμνό βασιλιά’, *Debunking economics: The naked emperor dethroned* (2007). Το ίδιο έργο στη γαλλική του μετάφραση, κυριολεκτεί, μιλώντας ξεκάθαρα, δίχως μεταφορικά σχήματα, πως πρόκειται για μια οικονομική απάτη, *L'imposture économique* (2014). Στο ίδιο μήκος κύματος, ο King (2014) στο βιβλίο του *The microfoundations delusion: Metaphor and dogma in the history of macroeconomics* αναζητά στις μεταφορές τη ‘λανθασμένη συνταγή’, τονίζοντας στην ανάλυσή του ότι η μεταφορά του micro-κανόνα σε macro-επίπεδο ομοιάζει

με την ψευδαίσθηση που γίνεται κανονική, ολοκληρωτική αυταπάτη. Ο εξέχων κοινωνικός φιλόσοφος και γκουρού των επιχειρήσεων, Charles Handy, επιστρατεύοντας μεταφορές από το ζωικό βασίλειο (Gordon, Lind, & Kutnicki, 2017), αναφέρεται με αλληγορικό τρόπο, στον ‘ελέφαντα και τους ψύλλους’ για να περιγράψει τους δυο τύπους οικονομίας. Έτσι, από τη μια πλευρά, ο Handy, με την κυριαρχία των γιγαντιαίων ελεφάντων στο ζωικό βασίλειο, παρομοιάζει τις ογκωδέστερες και βραδυκίνητες γραφειοκρατικές οικονομίες που παρέχουν μια μετρημένη ζωή ασφάλειας αλλά χωρίς μεγάλη ελευθερία ή περιθώρια δημιουργικότητας. Από την άλλη πλευρά, οι ψύλλοι, στους νέους τύπους οικονομίας και εργασίας, είναι οι ανεξάρτητοι και εργασιακά ευέλικτοι εργαζόμενοι, οι οποίοι κατά περιόδους γραπώνονται σε μεγάλα ζώα, όπως είναι ο ελέφαντας και τον απομυζούν, μεταπηδούν από θέση (εργασίας) σε άλλη θέση (εργασίας) απολαμβάνοντας την ελευθερία και αναλαμβάνοντας κάθε φορά τα ρίσκα της (Handy, 2003).

Το γεγονός, ωστόσο, ότι τις τελευταίες δεκαετίες η οικονομική πρακτική απομακρύνεται, ολοένα και περισσότερο, από τις αρχικές καταβολές μιας ‘ηθικής επιστήμης’ και κυρίως ότι ιδεολογίες, πεποιθήσεις και ‘ανομολόγητες αλήθειες’ οικονομολόγων καμουφλάρονται πίσω από ρητορικά σχήματα, μεταφορικά παραδείγματα και ‘αθώες λέξεις’, έχει προσελκύσει το διεπιστημονικό ενδιαφέρον πολλών μελετητών (Ashcraft, 1977; Goatly, 2007; Klamer, et al, 1998; Megill, et al, 1987; Rona, & Zsolnai, 2017; Turpin, 2011). Ο Tribe (2015), εξάλλου, τονίζει ότι η χρήση της οικονομικής γλώσσας είναι το σωστό αντικείμενο της ιστορίας του οικονομικού λόγου, γι’ αυτό πρέπει να δώσουμε προσοχή στην ‘οικονομία της λέξης’. Έτσι, για την συνοπτική ονομασία και περιγραφή της επιστήμης των οικονομικών, οι μεταφορές έχουν την τιμητική τους. Επιγραμματικά αναφέρονται: ο ‘καπιταλισμός-καζίνο’, όπου μια οικονομία αποκτά χαρακτηριστικά τζογαδόρου για να αποκομίσει κέρδη (Sinn, 2010), τα ‘οικονομικά του μαυροπίνακα’ ‘blackboard economics’ (McCloskey, 1998:92), και τα ‘Zombie economics’ (Quiggin, 2010), εκείνος ο ιδιαίτερος τύπος οικονομίας που μοιάζει με ‘νεκροταφείο οικονομικής ιδεολογίας’ και όπου οι ‘νεκρές ιδέες εξακολουθούν να καταδιώκουν τη γη’, αποτελούν γνωστές μεταφορές εν είδει λεκτικών επικρίσεων για τους υφιστάμενους τύπους οικονομίας. Μεταφορές επιστρατεύονται, όμως, και για τις νέες μορφές οικονομίας. Τα ‘Doughnut economics’ (Raworth, & Penguin, 2017) που εμπνεύστηκαν την ονομασία τους από το σχήμα του ντόνατ που έχει το σχεδιάγραμμα της προτεινόμενης πρότασης για το πώς θα πρέπει να «στηθεί» η οικονομία τον 21^ο αιώνα, η

‘share economy’, η ‘οικονομία του διαμοιρασμού’ και η ‘gig economy’¹ (Abraham, et al, 2019) είναι πρόσφατα παραδείγματα μεταφορικής συνθέσεως.

Σε καιρούς οικονομικά χαλεπούς, είναι αμφίβολο αν, ο μεταφορικός χαρακτηρισμός ‘ζοφερή επιστήμη’ που έχει εδραιωθεί για την επιστήμη των οικονομικών, θα μπορέσει ποτέ να ανακτήσει την πρώτη αισιόδοξη περιγραφή του ως ‘χαρούμενη επιστήμη’ ή αν θα μπορούσε να γίνει, έστω, μια ‘ψυχόπονη επιστήμη’ ‘The soulful science’ (Coyle, 2010) στην υπηρεσία των ανθρώπινων αξιών. Πολλές δεκαετίες πριν, ωστόσο, ο νομπελίστας οικονομολόγος Kenneth Arrow προφητικά είχε μιλήσει για ‘Οικονομικά της αβεβαιότητας’ ως μια επιστήμη όπου δεν γίνεται να υπάρχουν ‘δόγματα’, ‘ορθόδοξα’ ή ‘ετερόδοξα’, καθώς αυτή εξελίσσεται αναλόγως των αποτελεσμάτων της, μαθαίνοντας ετεροχρονισμένα από τα λάθη όταν αυτά έχουν ήδη διαπραχθεί, “Economics of Learning by Doing” (Arrow, 1962).

Ο οικονομολόγος και ηθικός φιλόσοφος της μετανεωτερικότητας Albert O.Hirschman θεωρεί τις αντιλήψεις περί ‘μονόδρομου’ στη λήψη οικονομικών αποφάσεων ως τον μεγαλύτερο και αδικαιολόγητο ‘παραλογισμό της ορθολογικότητας’, καθώς η οικονομική ανάπτυξη είναι μια βαθιά πολύπλοκη και με απρόβλεπτες διαστάσεις, πολυπαραγοντική διαδικασία. Εξωγενείς και ενδογενείς παράμετροι, ανθρώπινα πάθη και ορθολογικά συμφέροντα συνδυάζονται υπό πλήρη αλληλεξάρτηση και όχι σε αντιδιαστολή (Hirschman, 2003). Στο ίδιο μήκος κύματος, ο φιλόσοφος του ρεύματος του μεταμοντερνισμού Lyotard, διατείνεται ότι κάθε είδους οικονομία δεν κινητοποιείται από μηχανιστικές δομές αλλά από τα βαθύτερα ανθρώπινα ένστικτα και τις επιθυμίες του, με άλλα λόγια, από μία ‘Οικονομία των Επιθυμιών’ ‘Libidinal Economy’ (1993) που κανοναρχεί τις ανθρώπινες αποφάσεις και επιλογές (Bracker, & Herbrechter, 2005: 95-109).

Η ακραιφνή επιστημονική δεοντολογία αναμετριέται με τη φιλοσοφική αναζήτηση για την πρωτοκαθεδρία στις ‘αλήθειες’ και στις απαντήσεις σχετικά με το ουσιαστικό ρόλο και τους απώτερους σκοπούς των οικονομικών ζητημάτων. Όσες οπτικές των Οικονομικών κι αν, σε τελική ανάλυση, υπάρχουν, τόσες κάλλιστα θα μπορούσαν να είναι και οι μεταφορές τους. Εξάλλου, η ίδια η θεωρία και η ‘αρχιτεκτονική’ της επιστήμης των Οικονομικών έχει συνταχθεί πάνω στις μεταφορές.

---

¹ Για τον νέο όρο της «gig economy» δεν έχει βρεθεί προς το παρόν δόκιμη μετάφραση στα ελληνικά. Θα μπορούσε να περιγραφεί σαν μια οικονομία στην οποία κυριαρχούν οι ευέλικτες και προσωρινές μορφές εργασίας με ανεξάρτητους εργολάβους και εξωτερικούς συνεργάτες, παρά με μόνιμο προσωπικό.

5.1. Η μεταφορά στην Πολιτική Οικονομία

Βιώνουμε σε συνθήκες ‘πραγματικής οικονομίας’ (real economy), συναλλασσόμαστε στα τραπεζικά συστήματα, φορολογούμαστε, επιχειρούμε να χρηματοδοτήσουμε τη ζωή μας, χρωστάμε και μας χρωστούν, στην κυριολεκτική έννοια. Αλλά ο πραγματικός οικονομικός κόσμος μας, έτσι όπως τον αντιλαμβανόμαστε, δεν είναι παρά ‘η Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων’ που έχει καταληφθεί από ιδέες, εικόνες, έννοιες και σχηματικά μοντέλα που εφευρέθηκαν από τους οικονομολόγους κατά τη διάρκεια αιώνων (Mitchell, 2016:1).

Η γλώσσα της οικονομικής επιστήμης, προερχόμενη από το πεδίο της φιλοσοφίας και των πολιτικών επιστημών (Kincaid, & Ross, 2009), συνδέεται άρρηκτα με τη ρητορεία επιφανών οικονομολόγων και με την ιδιαίτερη ρητορική διατύπωση που προσλαμβάνει η εκάστοτε προτεινόμενη θεωρητική ανάλυση του βέλτιστου τρόπου οργάνωσης και διαχείρισης οικονομικών ζητημάτων (Lavoie, 1991). Με προεξάρχοντα τον αρχαίο έλληνα φιλόσοφο Αριστοτέλη, ο οποίος πρώτος ανέπτυξε ζητήματα οικονομικής φιλοσοφίας και πολιτικής οικονομίας (Λιανός, 2012), πολλοί ‘πατέρες’ και ‘θεράποντες’ των Οικονομικών υπήρξαν μεγάλοι ρήτορες και μετέρχονταν διάφορων μεταφορικών τρόπων που έμειναν στην ιστορία (Heilbroner, 2000). Ο Adam Smith (1723-1790), ηθικός φιλόσοφος και θεμελιωτής της σχολής των Κλασικών Οικονομικών, είχε το προσωνύμιο «ο κήρυκας της φιλοσοφίας» στις ακαδημαϊκές διαλέξεις του περί ρητορικής και λογικής πριν αναφερθεί στην ‘πρόοδο της αφθονίας’, στον ‘Πλούτο των Εθνών’ και το ‘αόρατο χέρι’ (Kennedy, 2010). Ο David Ricardo (1772-1823) ένας από τους ‘μεγάλους πατέρες’, της επιστήμης των οικονομικών, ήταν, επίσης, δεινός ρήτορας στο Βρετανικό κοινοβούλιο.

Το περιεχόμενο της Πολιτικής Οικονομίας βρίθει μεταφορικών τρόπων στις διατυπώσεις. Οι μεταφορές, εξάλλου, έχουν πανταχού παρουσία, τόσο στη σκέψη και στον τρόπο αντίληψης αφηρημένων εννοιών και καταστάσεων, όσο και στις γλωσσικές επιλογές που προκρίνουμε κάθε φορά (Paprotté & Dirven, 1985). ‘*Η Γένεση της οικονομικής κοινωνίας*’ (Heilbroner & Milberg, 2010) περιγράφεται, στην ιστορική αναδρομή της, με πληθώρα μεταφορικών όρων και λεκτικών σχημάτων. Έτσι, η «πορεία» και η «εξέλιξη» των οικονομικών ζητημάτων, η «δομή» της οικονομικής κοινωνίας, «η στροφή της οικονομικής σκέψης», «η κοινωνία της αγοράς», «η φιλοσοφία του εμπορίου», «η βιομηχανική επανάσταση», «η χρυσή εποχή του καπιταλισμού», «η άνοδος και η πτώση του σοσιαλισμού», «η εκρηκτική ανάπτυξη της τεχνολογίας», «η πηγή του πλούτου», «ο μηχανισμός του ανταγωνισμού», «η κατάρρευση του διεθνούς εμπορίου», «το μεγάλο κραχ», «το μονοπάτι της μεγέθυνσης», «η οικονομική

επιβράδυνση», «η αναπτυξιακή τροχιά», «η οπισθοχώρηση του δημόσιου τομέα», «η κοινή αγορά» «η επενδυτική πορεία», «η οικονομική ισορροπία», «η τραπεζική ρευστότητα» κ.ο.κ. αποτελούν, ‘νεκρές’ αλλά ‘ενεργείς’, μεταφορές οι οποίες, με το πέρασμα του χρόνου, έχουν ενσωματωθεί και ενταχθεί στο καθημερινό μας λεξιλόγιο, κατά τρόπο που περνούν σχεδόν απαρατήρητες, χωρίς όμως στην ουσία να είναι ‘αθώες’.

Κυρίαρχα μεταφορικά σχήματα επιδρούν με καταλυτικό τρόπο και ηγεμονικά στην αντίληψη και κατ’ επέκταση στην εκάστοτε ερμηνεία της πραγματικότητας (Camiciottoli, 2013; Underhill, 2011). Σημείο-σταθμός, στην ανάδειξη του διαβρωτικού ρόλου των μεταφορών στον οικονομικό λόγο και των ισχυρών επιδράσεών τους στις κοινωνικές δομές και στις ιστορικές εξελίξεις, είναι το κλασικό έργο της Deirdre McCloskey, *Η ρητορική των οικονομικών* (1983, 1998).

Η πρωτοπόρος οικονομολόγος, διατρέχοντας την ιστορία της οικονομικής σκέψης, αναλύει και τεκμηριώνει ότι, στο σύνολό της, η επιστήμη των οικονομικών είναι, εκ προοιμίου, ρητορική στον λόγο και μεταφορική, σε υπέρτατο βαθμό, στον επί χάρτου σχεδιασμό θεωρημάτων και υποδειγμάτων, στην αναπαράστασή τους μέσω διαγραμμάτων, με ‘οικονομικούς κύκλους’ και ‘καμπύλες’, και σε όλες τις ερμηνευτικές, περιγραφικές επεξηγήσεις .

Σύμφωνα με την McCloskey (1998: 40-51), η ανάπτυξη οικονομικών θεωριών, σε πρώτο στάδιο, αποτελείται από νεκρές μεταφορές που προέρχονται από μη οικονομικές σφαίρες και ότι οι πιο προφανείς μεταφορές είναι εκείνες που χρησιμοποιούνται για να μεταφέρουν νέες σκέψεις. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η οικονομική έννοια που απέκτησαν η ‘ελαστικότητα’ από μια ιδιότητα της ύλης και ο ‘ανταγωνισμός’ από τις ιπποδρομίες. Στα επόμενα στάδια, δημιουργικές και ευφάνταστες μεταφορές, εμπνευσμένοι γλωσσικοί συνδυασμοί, όπως η ‘οριακή χρησιμότητα’, εμπλουτίζουν και διανθίζουν το μεταφορικό ρεπερτόριο. Έτσι: «η ‘οριακή παραγωγικότητα’ είναι μια φίνα, στρογγυλεμένη φράση, μια ακριβής μαθηματική μεταφορά, διόλου ‘αθώα’, που εγκλωβίζει ένα ισχυρό κομμάτι κοινωνικής περιγραφής με πολλά πολιτικά μηνύματα.» (1998: 47).

Στις εκτενείς αναλύσεις της η McCloskey (1994; 1995; 1996;1998), διατείνεται ότι ισχυρές μεταφορές έχουν στοιχειώσει και εξακολουθούν να στοιχειώνουν μέχρι τις μέρες μας την οικονομική σκέψη (Morgan, 2012). Σύμφωνα με την κλασική θεωρία, για παράδειγμα, η οικονομία της αγοράς, λειτουργεί αυτόματα, ακριβώς ‘όπως ένα καλορυθμισμένο ρολόι’ που βασίζεται στην ορθολογικότητα των οικονομικών δρώντων. Αυτή η χαρακτηριστική

μεταφορά του 'Homo economicus', του ορθολογικού όντος, δηλαδή, που επιδιώκει, πάντοτε και σε κάθε περίπτωση, να μεγιστοποιήσει τα κέρδη του και να ελαχιστοποιήσει το κόστος, διατυπώθηκε τον 19ο αιώνα από τον J.S. Mill, εξαρχής ως πείραμα σκέψης. Έκτοτε, αυτό το ιδεότυπο του οικονομικού ατόμου της κλασσικής θεωρίας έχει αντικαταστήσει όλα τα άλλα μοντέλα της ανθρώπινης φύσης και έχει 'επιστημονικά' παγιωθεί ως το κανονιστικό μοντέλο της ανθρώπινης συμπεριφοράς και του τρόπου λειτουργίας των αγορών. Ο 'Homo economicus', μια μεταφορική έννοια, δεν είναι παρά ένα κατασκευασμένο στο λόγο υπόδειγμα, που έγινε εργαλείο μοντελοποίησης στην θεωρητική αιτιολόγηση για την εδραίωση της κυρίαρχης ιδεολογίας του άκρατου νεοφιλελευθερισμού.

Στην πολιτική οικονομία του 18^{ου} αιώνα, η περίφημη μεταφορική ρήση της «αόρατης χείρας» και του «αυτορυθμιζόμενου συστήματος» του ηθικού φιλοσόφου Άνταμ Σμιθ στο μνημειώδες πεντάτομο έργο του «Ο Πλούτος των Εθνών» που αργότερα ονομάστηκε «η Βίβλος του Καπιταλισμού», ήταν αυτή που τον ανέδειξε ως τον ιδρυτή της οικονομικής επιστήμης και θεμελιωτή μιας νέας επιστημονικής πειθαρχίας, των κλασσικών οικονομικών. Ο «μηχανισμός της αγοράς» και το «υπόδειγμα μεγέθυνσης» είναι μεταφορικές εκφράσεις που αποτέλεσαν ορόσημο στον μετασχηματισμό των δυτικών κοινωνιών (Heilbroner, Milberg, 2010:119-128). Σύμφωνα, ωστόσο, με τον G. Kennedy (2009) η 'αόρατη χείρα' του Σμιθ με τη σημασία που της αποδίδεται, ως ένας γενικός και νομοτελειακός κανόνας κατά τον οποίο οι άνθρωποι στην πραγματοποίηση των προσωπικών τους συμφερόντων ωφελούν ακούσια το δημόσιο αγαθό, αμφισβητείται, αφού ανασύρθηκε εκ των υστέρων και αποσπάστηκε από τα συμφραζόμενά της. Αυτό έγινε τη δεκαετία του 1930 και του 1940 με σκοπό να υποστηρίξει τις μαθηματικές θεραπείες του καπιταλισμού (Samuelson, Friedman) και τις μεταγενέστερες καινοτόμες αναλύσεις που συνδύαζαν τη μεταφορά με την «αυθόρμητη τάξη» (Hayek) (Duerringer, 2019). Το αποτέλεσμα, τελικά, ήταν, για μια ακόμη φορά όπως με το παράδειγμα της 'ζοφερής επιστήμης', να επικρατήσει μια μεταφορά που από μόνη της δεν εξηγεί τίποτε, να αγνοηθούν οι διορατικές εξηγήσεις που την πλαισιώνουν σχετικά με το πώς λειτουργούν οι αγορές και να προσλάβει, σε μεταγενέστερο χρόνο, άλλη ερμηνεία.

Οι μεταφορές, οι αναλογίες, οι συγκρίσεις και οι παρομοιώσεις κυριαρχούν, μετουσιώνονται και πάντα διαθέτουν τη δύναμη να δίνουν το στίγμα της εποχής. Έτσι, το 'αόρατο χέρι' της 'ελεύθερης αγοράς' που κυριάρχησε στη δυτική οικονομική σκέψη, δίνοντας άλλοθι στη συσσώρευση των ατομικών, εγωιστικών πράξεων σε μια αγορά αφού διασφαλιζόταν η σταθερότητα και λειτουργούσε προς όφελος της κοινωνίας (Higgs, 2016), εξελίσσεται, στον

21^ο αιώνα, σε ένα ‘διστακτικό χέρι’ των ‘παρεμβατικών κυβερνήσεων’ που προσπαθεί εναγωνίως να ‘δαμάσει την ιδιοτέλεια’ λόγω της ‘αποτυχίας των αγορών’ (Medema, 2009). Παραλληλισμοί από την αγριότητα των συνθηκών της Φύσης προσφέρουν την έμπνευση, συνδυάζονται και επιστρατεύονται για την περιγραφή των οικονομικών διακυβευμάτων. Η έκφραση «red in tooth and claw” (μια αναφορά στον ενίοτε βίαιο φυσικό κόσμο, στον οποίο τα αρπακτικά ζώα καλύπτουν χωρίς συναισθήματα τα δόντια και τα νύχια τους με το αίμα του θηράματός τους, καθώς τα σκοτώνουν και τα καταβροχθίζουν) μεταφέρεται, κατά πλήρη αναλογία, στις Αγορές “read in tooth and claw” οι οποίες πρέπει να εξετάζονται με οδηγό τα αιμοβόρα, ανελήητα και αρπακτικά ένστικτά τους (Mirowski, 1994).

Η κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού περιγράφεται από τους οικονομολόγους μελετητές με μια πληθώρα μεταφορών (Klamer, Arjo, & Leonard, 1994; Lagueux, 2014; Mirowski, 1989; Samuels, 1990; Varoufakis, 2011). Αμφισβητώντας τις «micro- και macro-ηθικότητες» που ο κυρίαρχος οικονομικός λόγος εμπεριέχει στην άσκηση της πολιτικής διακυβέρνησης, (King, 2014) γεγονός είναι ότι η στροφή και προσήλωση σε μαθηματικά υποδείγματα, στατιστικά δεδομένα και ποσοτικές μετρήσεις θεωρήθηκε ότι συνιστά προκάλυμμα του βαθύτατα ιδεολογικού χαρακτήρα της επιστήμης των οικονομικών και αποπροσανατολιστικό εκτροχιασμό από τις πραγματικές διαστάσεις των οικονομικών προβλημάτων (Goatly, 2007; Herrera-Soler, & White, 2012; McCloskey, 1987). Η μεταφορική ρήση του Thomas Hobbes «Κόλαση είναι η αλήθεια που καθυστερήσαμε να δούμε» χρησιμοποιείται σε νέα μεταφορική αντιστοιχία για την περιγραφή της σύγχρονης μορφής του νεοφιλελευθερισμού, αυτής της «λέξης από -N-»(Mirowski, 2019). Η μεταφορά της παλίρροιας (Evenett, & Fritz, 2015), του αυξανόμενου πλούτου δηλαδή, που όταν συμβεί ανασηκώνει και ανυψώνει όλες τις βάρκες ανεξαιρέτως, μικρές και μεγάλες, κι έτσι επωφελούνται όλοι του πλούτου, χρησιμοποιήθηκε κατά κόρο για να ‘κλέψουν την συναίνεση’ των οικονομικά ασθενέστερων έναντι των οικονομικών διευκολύνσεων προς τους ήδη πλούσιους. Κατ’ αναλογία, ‘το φαινόμενο της διάχυσης’ στα οικονομικά, το αποκαλούμενο ‘The trickle-down effect’ χρησιμοποιήθηκε, στην ίδια γραμμή για τη μη φορολόγηση των υψηλών εισοδημάτων από τον υπουργό Hoover της κυβέρνησης Reagan, από όπου και ονομάστηκαν: Reaganomics. Η προσφυγή στις μεταφορές είναι το κλειδί στη εκλαΐκευση δυσνόητων οικονομικών όρων αλλά και στην πιο ευφάνταστη παρουσία τους στο ευρύ κοινό (Bracker, & Herbrechter, 2005). Τα τελευταία χρόνια, διεξάγονται συστηματικές έρευνες πάνω στις μεταφορές του οικονομικού λόγου για την αποκρυπτογράφησή τους, την ανάλυση των βαθύτερων μηνυμάτων τους, τον ρόλο που παίζουν στα συναισθήματα και στην αντίληψη καταστάσεων του κοινού και τέλος, για την

γενικότερη επιρροή τους στη δημόσια πολιτική (Hausman, D. M., & McPherson, 2006; Kim, H.J. Cameron, 2011).

Μια πρώιμη έρευνα σε αυτό το θεματικό πεδίο της μεταφοράς του οικονομικού λόγου, έγινε από τους Frank Boers and Murielle Demecheleer (1997) με υλικό, μεγάλο δείγμα από άρθρα που δημοσιεύτηκαν στον αγγλικό, ολλανδικό και γαλλικό οικονομικό Τύπο. Τρία γενικά, συμβατικά μεταφορικά μοντέλα διαπιστώθηκαν ως κοινά και στις τρεις χώρες:

ΜΟΝΟΠΑΤΙ / ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ, ΥΓΕΙΑ, ΠΟΛΕΜΟΣ.

-ΜΟΝΟΠΑΤΙ / ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ περιλαμβάνει εκφράσεις όπως: ‘απόφαση είναι η επιλογή κατεύθυνσης’ ‘πρόοδος σημαίνει προχωρούμε μπροστά’, ‘η αδράνεια δεν οδηγεί πουθενά’ κλπ.

-ΥΓΕΙΑ: ‘εξυγίανση του τραπεζικού συστήματος’, ‘τα συμπτώματα της οικονομικής κρίσης’ ‘παρέλυσαν τα χρηματιστήρια’, ‘οικονομική αιμορραγία’ κλπ.

-ΠΟΛΕΜΟΣ: ‘καταπολέμηση του λαθρεμπορίου’, ‘διαξιφισμοί υπουργών’, ‘τακτική υποχώρησης των βιομηχανιών’, ‘επική μάχη των οφειλετών’ κλπ.

Μια αντίστοιχη μελέτη των Jonathan Charteris-Black & Andreas Musolff (2003) συνέκρινε τους τρόπους μεταφορικής λεκτικής αναπαράστασης του ευρώ ανάμεσα στον βρετανικό και γερμανικό οικονομικό Τύπο, στη διάρκεια μιας ταραχώδους περιόδου χρηματοοικονομικών συναλλαγών, όταν, δηλαδή, τέθηκε σε λειτουργία το ευρώ ως κοινό νόμισμα στην ΕΕ χωρίς η Βρετανία, όμως, να το υιοθετεί. Η έρευνα κάλυψε τόσο την γενική σημασιολογική πλευρά -που περιλαμβάνει όλες τις πτυχές ερμηνείας, επεξήγησης ή και προσωποποίησης του ευρώ- όσο και την στενά πραγματολογική, όταν, δηλαδή, οι μεταφορές επιστρατεύονται με σκοπό να πείσουν τους αναγνώστες τους. Η ταξινομική κατηγοριοποίηση των μεταφορών οδήγησε στο συμπέρασμα ότι οι οικονομίες νοούνται από την άποψη των οργανικών οντοτήτων και υπάγονται στην μεγάλη εννοιολογική μεταφορά-ομπρέλα:

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΕΙΝΑΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ.

Στον βρετανικό αλλά και στο γερμανικό τύπο κυριάρχησαν οι υποκατηγορίες:

-Η ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΕΥΡΩ ΕΙΝΑΙ ΟΝΤΟΤΗΤΑ ΠΟΥ ΚΙΝΕΙΤΑΙ ΑΝΟΔΙΚΑ/ΚΑΘΟΔΙΚΑ

-Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΥΡΩ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΥΓΕΙΑΣ /ΔΥΝΑΜΗΣ

-ΟΙ ΣΥΝΑΛΛΑΓΕΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΜΑΧΗ

Μια ενδιάμεση κατηγορία ανάμεσα στην πρώτη [ΚΙΝΗΣΗ] και τη δεύτερη [ΥΓΕΙΑ] είναι η προσθήκη από την πλευρά των γερμανών: [ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑ]

Πειραματικές έρευνες των Thibodeau & Boroditsky (2011) έδειξαν ότι, οι μεταφορές στη γλώσσα δημιουργούν δομές γνώσης συνεπείς με τη θεωρία της πλαισίωσης και εισάγουν διαρθρωτικά συμπεράσματα με βαθιές επιρροές στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε και ενεργούμε στα σημαντικά κοινωνικά ζητήματα π.χ. στις πολιτικές αποφάσεις ψήφου. Το πιο ενδιαφέρον εύρημα, στη διερεύνηση του ρόλου της μεταφοράς, είναι η διαπίστωση ότι η επίδραση της μεταφορικής πλαισίωσης είναι συγκεκριμένη, δηλαδή, οι άνθρωποι δεν αναγνωρίζουν τις μεταφορές ως εκείνες που επηρεάζουν τις αποφάσεις τους και ότι αποτελούν το τελικό κριτήριο στη διαμόρφωση απόψεων για την επίλυση των εκάστοτε ζητημάτων. Επειδή ο βασικός τρόπος που μιλάμε για σύνθετες και αφηρημένες ιδέες είναι γεμάτος με μεταφορές, ακόμη και οι πιο συνηθισμένες ή της μιας λέξης μεταφορές έχουν, τελικά και ουσιαστικά, ισχυρή επιρροή στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι επιχειρούν να λύσουν κοινωνικά προβλήματα, καθώς και στον τρόπο που ιεραρχούν τις, αριθμητικές ή λεκτικές, πληροφορίες, για τις τελικές τους αποφάσεις.

Στα ίδια συμπεράσματα κατέληξε και η πρόσφατη έρευνα του Raymond Gibbs (September 01, 2018) που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Society and Economy*, σύμφωνα με την οποία οι μεταφορές που αναφέρονται στα χρηματοοικονομικά προέρχονται από τις εξής πέντε βασικές θεματικές πηγές-έννοιες.

-Μια δύναμη της φύσης.

Μεταφορικές εκφράσεις όπως: "Πρέπει να ξεπεράσουμε τη θύελλα της τρέχουσας οικονομικής κρίσης." "Οι χρηματοπιστωτικές αναταράξεις σαρώνουν τις αγορές." μας οδηγούν συνήθως να πιστεύουμε ότι ορισμένα οικονομικά γεγονότα (π.χ. μια οικονομική κρίση) είναι φυσικά φαινόμενα και άρα βρίσκονται εκτός του ελέγχου μας.

-Ένας ζωντανός οργανισμός

"Οι χρηματοπιστωτικές αγορές αγωνίζονται να προλάβουν την αύξηση των επιτοκίων." "Η αντίδραση του ξένου συναλλάγματος ήταν ήπια καθώς το ευρώ σημείωσε θεαματική άνοδο." Αυτές οι συμβατικές εκφράσεις περιγράφουν τα οικονομικά γεγονότα να συμπεριφέρονται σαν οργανισμοί που διαθέτουν ιδίαν βούληση και πρόθεση.

-Ένας ζωντανός οργανισμός με καλή και κακή υγεία

"Η χρηματιστηριακή αγορά βρίσκεται σε πυρετώδη κατάσταση" "εξασθένιση του δολαρίου" " Το δώρο Χριστουγέννων είναι μια ανάσα ζωής για τους συνταξιούχους".

Αυτού του είδους οι μεταφορές ακολουθούν όλες τις οργανικές αλλαγές που συμβαίνουν κατά τη διάρκεια της ζωής.

- Ένα αρπακτικό ζώο

"Οι αγορές μύριζαν το αίμα." "τα γεράκια της Wall Street"

Η μεταφορά εδώ υποθέτει ότι ορισμένες οικονομικές ενέργειες επιβουλεύονται από τις κακές δυνάμεις που έχουν άγριες διαθέσεις που μπορούν να προκαλέσουν βλάβη.

- Σε ρευστή μορφή

"Τραπεζικές πηγές αναφέρουν ότι είναι πρόθυμες να ρευστοποιήσουν συναλλαγματικά αποθέματα" "πολλές επενδύσεις είναι ξέπλυμα μαύρου χρήματος".

Τέτοια παραδείγματα μεταφορών χρησιμοποιούνται ευρέως και σε μη γλωσσικά πλαίσια, όπως όταν ο διάσημος χαρακτήρας κινουμένων σχεδίων, ο βαθύπλουτος Scrooge McDuck, απεικονίζεται να κάνει καταδύσεις σε μια πισίνα από νομίσματα και χρυσό, κάτι ανάλογο με τη μεταφορική έκφραση "κολυμπάει στο χρήμα".

Από αυτή τη μελέτη της γλώσσας του χρήματος και της οικονομικής δράσης καταδεικνύεται πως αυτές οι λεκτικές μεταφορές αντιστοιχούν σε ζωντανές μεταφορικές έννοιες που έχουν τις ρίζες τους σε μορφές ενσωματωμένης εμπειρίας και γι' αυτό είναι αρκετά διαδεδομένες στη χρήση. Κάθε έννοια φέρει πολλαπλά νοήματα. Διαφορετικές μεταφορές επισημαίνουν διαφορετικά χαρακτηριστικά ενός στόχου (π.χ. χρήματα), αλλά αποκρύπτουν τα υπόλοιπα. Η υιοθέτηση μιας μεταφοράς έναντι άλλης έχει συμπεριφορικές συνέπειες σε πολλούς τομείς συλλογιστικών αποφάσεων (Boeynaems, et al., 2017; Klamer, McCloskey, & Solow, 1998).

Σύμφωνα με έρευνες από τον κλάδο της Ψυχολογίας (Robins, & Mayer, 2000), σε κρίσιμα ζητήματα λήψης αποφάσεων η τελική επιλογή εξαρτάται από την προεπιλογή στις εννοιολογικές μεταφορές. Για παράδειγμα, στο ερώτημα αν τα κράτη θα πρέπει ή όχι να επιβάλουν εμπορικούς δασμούς, οι αποφάσεις δομούνται γύρω από τις εννοιολογικές μεταφορές (Gibbs, 2018: 356-357) :

-ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΕΜΟΣ με πολεμικής φύσεως μεταφορές και

-ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΜΠΟΡΙΟ ΕΙΝΑΙ ΔΡΟΜΟΣ ΔΙΠΛΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ με προσανατολιστικού χαρακτήρα μεταφορές.

5.2. Η μεταφορά στα Οικονομικά της κρίσης

Οι δραματικοί τόνοι ταιριάζουν στις οικονομικές κρίσεις και οι μεταφορές ‘ταιριάζουν γάντι’ στον τρόπο απόδοσης κάθε διαβάθμισης των δραματικών τόνων, ιδιαιτέρως στα πρώτα δημοσιεύματα του Τύπου που προσεγγίζουν, επικοινωνιακά, τα οικονομικά ζητήματα. Ύστερα από μια μακρά περίοδο επικυριαρχίας του νεοφιλελευθερισμού, η υπεραισιοδοξία πολιτικών και οικονομολόγων κλονίστηκε μετά τη μεγάλη ύφεση του 21^{ου} αιώνα του 2008, “The Great Recession”, που έπληξε την Αμερική (Drakopoulos, 2016; Varoufakis, Halevi, & Theocarakis, 2011). Οι μεταφορές πλαισίωσης (Hart, & Tindall, 2009; Langer, 2015) από τη γενική, εννοιολογική μεταφορά των κυρίαρχων mainstream οικονομικών που θεωρούν ότι:

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝ ΤΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ

πέρασαν στην επακόλουθη εννοιολογική μεταφορά:

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΕΙΝΑΙ ΑΚΡΑΙΟ ΦΥΣΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

Έτσι, το απροσδόκητο της κατάστασης παρομοιάζεται σαν ‘οικονομικό σοκ’ (Haan, 2016), σαν ‘κεραυνός εν αιθρία’ ή ακόμη ‘σαν μια μουσική συμφωνία που έπαιζε και μετά σταμάτησε απότομα’ (Blinder, 2014). Επίσης, ‘οικονομικές καταιγίδες’, ‘οικονομικοί σεισμοί’ και ‘οικονομικοί τυφώνες που σάρωσαν’ την προηγούμενη δεκαετία τις ΗΠΑ (Ho, 2019) προκάλεσαν και το ‘ναυάγιο της παγκόσμιας οικονομίας’ (Stiglitz, 2010), ενώ, άλλες περιγραφές της κρίσης αναφέρονται σε στοιχεία της φύσης, ‘φωτιά και νερό’ που αντιμάχονται (Esager, 2011), για οικονομικά που βρίσκονται στο ‘φως και το σκοτάδι της παγκοσμιοποίησης’ (Hirai, 2015), για κυκλικές ροές και για ανησυχητικές ‘απότομες διακυμάνσεις’ (Leontief, 1991; Louca, 2001).

Η Μεγάλη Ύφεση του 2008 ‘εξαπλώθηκε σαν ιός’ στην Ευρώπη πυροδότησε μια ουσιαστική συζήτηση για τις ‘οικονομικές κακοήθειες’ του σύγχρονου χρηματοπιστωτικού συστήματος (Besomi, 2011; Picard, 2014; Varoufakis, 2013). Οι μεταφορές, σε αυτό το στάδιο επέκτασης και ανάλυσης και προσπάθεια επίλυσης των οικονομικών κρίσεων περνούν από:

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΕΙΝΑΙ ΖΩΝΤΑΝΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ σε

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΠΑΣΧΕΙ ΚΑΙ ΝΟΣΕΙ

Η Πολιτική Οικονομία και η Δημοσιονομική πολιτική, όπως έχουμε αναφέρει, δανείζεται, διαχρονικά και συχνά, από την επιστήμη της Βιολογίας, όρους και λέξεις για τη περιγραφή των οικονομικών πεπραγμένων στην ειδησεογραφία (Hannon, 1997; Hodgson, 1995). Εκφράσεις όπως: ‘Τράπεζες: οι αιματοδοτές της οικονομίας’ ‘χρηματιστηριακός πυρετός’, ‘υγιής οικονομία’, κ.ο.κ. είναι συνηθισμένες νεκρές μεταφορές. Κλασικοί και Σύγχρονοι

οικονομολόγοι όπως ο Adam Smith, ο David Ricardo και ο Karl Marx προσέφυγαν στις βιολογικές μεταφορές για να αναπτύξουν και να εξηγήσουν τις οικονομικές θεωρίες τους (Wyatt, 2004: 246). Ο ‘Δαρβινισμός’, παραδείγματος χάριν, μια βιολογική θεωρία που περιλαμβάνει ένα ευρύ θεωρητικό πλαίσιο για την ανάλυση της εξέλιξης όλων των ανοικτών, σύνθετων συστημάτων, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικοοικονομικών συστημάτων, μεταφέρεται και σε άλλες επιστήμες, γίνεται ‘Οικονομικός Δαρβινισμός’ (Hodgson, 2002) που μεροληπτεί με τις πλάτες της Βιολογίας.

Η μεταφορική κατηγοριοποίηση αντιπάλων σε κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο ως ‘παράσιτα’ χρησιμοποιείται συστηματικά στο δημόσιο διάλογο (Musolff, 2014). Σκοπός είναι η δυσμορφική αλλοίωση και ο στιγματισμός του αντιπάλου στις αντιπαραθέσεις ώστε η θέση του να υποτιμηθεί. Οι εννοιολογικές μεταφορές από τον τομέα της βιολογίας συνιστούν το πρώτο βασικό εισαγωγικό βήμα για το επόμενο στάδιο, εκείνο των μεταφορών της διακινδύνευσης. Όταν, παραδείγματος χάριν, έχει εδραιωθεί η γενική μεταφορά Ο ΠΛΑΝΗΤΗΣ ΕΙΝΑΙ ΣΩΜΑ, μετά είναι εύκολο και επόμενο το στάδιο Ο ΠΛΑΝΗΤΗΣ ΑΣΘΕΝΕΙ. Στη συνέχεια, μεταφορικές διακλαδώσεις της διακινδύνευσης, της καταστροφής, του βιολογικού αφανισμού και του θανάτου ως το απόλυτο, δίχως επιστροφή, τέλος (Nerlich, & Jaspal, 2012) μεταδίδονται ανεξέλεγκτα. ‘Τοξικά ομόλογα’ ‘τοξικά δάνεια’, όταν υπάρχουν στο τραπεζικό σύστημα, είναι μεταφορές που προκαλούν το φόβο της μόλυνσης για ολόκληρο το ‘σώμα της οικονομίας’ σε μια οικονομική κρίση. Έτσι, με τη χρησιμοποίηση, ή μάλλον ‘βομβαρδισμό’, ‘τοξικών μεταφορών’ στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης καλλιεργείται συστηματικά ένα κλίμα μιας επερχόμενης, σφόδρα απειλητικής καταστροφής και τότε, αυτές οι ‘τοξικές μεταφορές’, διαδραματίζοντας έναν ρόλο μεταφραστή για την αναδυόμενη ορολογία στις οικονομικές (συν)ομιλίες, γίνονται συνάμα ‘οικονομικό εργαλείο’ στη χειραγώγηση του φόβου, της απόγνωσης και του θυμικού του κοινού (Horner, 2011; Nerghes, Hellsten, & Groenewegen, 2015).

Ακόμη και μια σχετικά εντελώς απλή μεταφορά από τον τομέα της Βιολογίας, μπορεί να προσλάβει, συγκριτικά, δυσανάλογα μεγάλες διαστάσεις στο θέμα επηρεασμού συνειδήσεων και αποφάσεων και να λειτουργήσει καταλυτικά σε κρίσιμα πολιτικά ζητήματα (Reijnierse, et al, 2015). Μια ενδιαφέρουσα έρευνα του Andreas Musolff που δημοσιεύτηκε στο επιστημονικό περιοδικό *Journal of Language and Politics* και φέρει τον τίτλο “Truths, lies and figurative scenarios: Metaphors at the heart of Brexit” (2017) εστίασε στην βασική μεταφορά που κυριάρχησε στις συζητήσεις Βρετανίας-ΕΕ τα τελευταία 25 χρόνια, δηλαδή

στο σλόγκαν: «Η Βρετανία στην καρδιά της Ευρώπης». Η πορεία της μεταφοράς αυτής ξεκίνησε, μέχρι το δημοψήφισμα του Brexit, με μια ροπή προς την καταφατική και αισιόδοξη χρήση της. Μετά το Brexit, το σημασιολογικό νόημα της μεταφοράς, με την προσθήκη των χλευαστικών και ειρωνικών ερμηνειών της, άλλαξε. Η ‘καρδιά της Ευρώπης’ πλέον μπορεί να θεωρηθεί, κατά τρόπο μη αναστρέψιμο, άρρωστη, νεκρή, ανύπαρκτη ή σάπια. Αυτές οι μεταβολές στο μεταφορικό σενάριο γύρω από την ιδέα για την ‘καρδιά της Ευρώπης’ συνέβαλαν, τελικά, στο να παρασύρουν το βρετανικό κοινό να ενσωματώσει όλες τις προηγούμενες πληροφορίες, που διατυμπάνιζαν οι προ-Brexit θιασώτες, σε ένα νέο αφήγημα περί ‘πεθαμένης ΕΕ’. Η μεταστροφή αυτή στο νέο, διαφορετικό σημασιολογικό περιεχόμενο της μεταφοράς αυτής, ακόμη και όταν υποστηρικτικές δηλώσεις αποδεικνύονταν λανθασμένες και αναξιόπιστες, παρέμεινε αμετάβλητη. Το βρετανικό κοινό ενστερνίστηκε την ερμηνεία που ‘κούμπωνε’, ταίριαζε περισσότερο στο προϋπάρχον εννοιολογικό πλαίσιο του αφηγήματος που οι μεταφορές διαμόρφωσαν και ήταν το κρίσιμο στοιχείο που τελικά επηρέασε τις προτιμήσεις ψήφου.

Η Ευρωπαϊκή κρίση του ευρώ είναι μια ακόμα περισσότερο περίπλοκη υπόθεση για το λόγο ότι εμπλέκονται πολλά κράτη και με διαφορετικούς τύπους οικονομικής κρίσης (Henning, 2017; Musolff, 2000). Οικονομικά συμβούλια και οικονομικές διασκέψεις καλούνται να διανύσουν, πρώτα απ’ όλα, το στάδιο της οικονομικής συνεννόησης. Το ‘κλίμα είναι, περισσότερο τεταμένο’, σε βαθμό που η βασική εννοιολογική μεταφορά στην ευρωπαϊκή περίπτωση καταλήγει συχνότερα στη μεταφορική έννοια του πολέμου παρά στις συνήθεις κατηγοριοποιήσεις (Joris, et al, 2015; Joris, Haenens, & Van Gorp, 2014, 2018).

Η ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΕΥΡΩ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΕΜΟΣ

Η ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΕΥΡΩ ΕΙΝΑΙ ΑΣΘΕΝΕΙΑ, ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ, ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Στις περιπτώσεις του τελευταίου σταδίου των οικονομικών κρίσεων, δηλαδή της οριστικής επίλυσης και αποκατάστασης της οικονομικής ισορροπίας, η αντιστοίχιση με τις ιατρικές κρίσεις είναι προφανής. Οι οικονομολόγοι θεωρούν τους εαυτούς τους ως τους μοναδικούς ‘θεράποντες ιατρούς’ που μπορούν να εγγυηθούν ακριβή διάγνωση για την κάθε ‘νοσηρή κατάσταση’ (Bassan, & Mottura, 2015). Καταστάσεις εκτάκτου ανάγκης καλούν ‘διασώστες’ οικονομολόγους να κάνουν ανατομία των κρίσεων, ωσάν να είναι οι μόνοι που γνωρίζουν το κατάλληλο ‘φάρμακο’ και την ενδεδειγμένη ‘δοσολογία’. Ο John McMurtry στο βιβλίο του *The cancer stage of capitalism: From crisis to cure*, (*‘Το καρκινικό στάδιο του καπιταλισμού: Από την κρίση στη θεραπεία’*) υποστηρίζει ότι η παγκόσμια αναταραχή των αλληπάλληλων

κρίσεων είναι το προβλέψιμο αποτέλεσμα ενός ‘καρκινικού οικονομικού συστήματος’ που εξαπλώνεται, μολύνει και καταστρέφει την οικολογική, κοινωνική και βιολογική ζωή. Εξηγεί ακόμη, την «κοινωνική ανοσολογική απάντηση» που απαιτείται για την καταπολέμηση του «μακρομοριακού καρκίνου» (McMurtry, 2013).

Εξετάζοντας την πρόσφατη αμερικάνικη κρίση του 2008 οι Von Scheve, Zink & Ismer, (2014) αναφέρουν ότι σε κάθε περίπτωση οικονομικών κρίσεων, το διαρκές ερώτημα που τίθεται τόσο από τους ειδικούς οικονομολόγους και αναλυτές, όσο και από τους απλούς πολίτες είναι το «ποιος ευθύνεται». Η λογική και η γραμματική των ΜΜΕ επιτάσσει, οι διαφορετικές σκοπιές μιας πραγματικότητας, να ‘οριοθετούνται’ και να ‘πλαισιώνονται’ χρησιμοποιώντας για λόγους λεκτικού εντυπωσιασμού μια πληθώρα μεταφορών (Musolff, & Zinken, 2009; Williams, Davidson, & Yochim, 2011). Έτσι, η απόδοση ευθυνών παρουσιάζεται μεταφορικά σαν ένα κυνήγι «αποδιοπομπαίου τράγου» ή ως ένα παιχνίδι «βρες τον φταίχτη». Φυσικά, αυτό το ‘γαϊτανάκι επίρριψης ευθυνών’ είναι η συνήθης τακτική στον ‘δημόσιο διάλογο’. Κάθε απόπειρα οριστικής κατάληξης στην εύρεση των αιτιών ‘οικονομικής κατάρρευσης’ είναι σαν την αναζήτηση για το ‘μαύρο κουτί’ της κρίσης. Ανάλογα με το μέσο, εναλλάσσονται και οι αντίστοιχες μεταφορές που μπορεί να είναι συγκεκριμένα πρόσωπα, «αδηφάγοι καπιταλιστές» ή αφηρημένες έννοιες όπως οι ιδιότητες ενός «καζίνο-καπιταλισμού», ή ακόμη, απλουστευτικές απαντήσεις προερχόμενες από ‘οικονομολόγους του καναπέ’ (Landsburg, 1995).

Γιατί όμως οι οικονομολόγοι δεν μπόρεσαν να προβλέψουν την μεγάλη κρίση και δεν πήραν προληπτικά μέτρα, αφού σε ‘θέματα κοινωνικής υγείας’, όπως είναι τα δημοσιονομικά ‘κάλιο το προλαμβάνει του θεραπεύει’; Γιατί υπήρξε τέτοια ‘τυφλότητα’ της οικονομικής επιστήμης ως προς το ενδεχόμενο οικονομικής κατάρρευσης; Η απάντηση εξηγείται με μια μεταφορά: είναι το φαινόμενο του ‘μαύρου κύκνου’ (Taleb, 2010). Όλοι γνωρίζουμε ότι στη φύση, οι κύκνοι είναι λευκοί. Κανένας, ποτέ, δεν έχει συναντήσει άλλο χρώμα στους κύκνους. Κι, όμως, στη φύση, υπάρχει αυτή η απειροελάχιστη φορά να εμφανιστεί ένας μαύρος κύκνος. Ο «Μαύρος Κύκνος» στα οικονομικά θεωρείται ένα χαμηλής πιθανότητας και υψηλών επιπτώσεων γεγονός που είναι αδύνατο να προβλεφθεί και το οποίο αποδεικνύει, στην πράξη, ότι ένα και μόνο γεγονός μπορεί να διαψεύσει μια μακροχρόνια παρατήρηση και να αλλάξει δραματικά τα δεδομένα. Η παγκόσμια ‘Μεγάλη Ύφεση’ του 2008 και η ελληνική κρίση είναι παραδείγματα της θεωρίας του ‘μαύρου κύκνου’.

6. Η μεταφορά στην ελληνική οικονομική κρίση

Σε περιόδους κρίσης, ο δημόσιος λόγος οξύνεται (Rycker & Zuraidah, 2013). Μια πρόσφατη μελέτη (Frantzi, Georgalidou & Giakoumakis, 2019) που βασίστηκε στα πρακτικά όλων των συνόδων ολομέλειας της Βουλής κατά τη χρονική περίοδο 2011 έως 2016, δηλαδή μεσούσης της κρίσης, αποκάλυψε γλωσσολογικά δεδομένα τα οποία καταμαρτυρούν μια στροφή προς πιο επιθετικές μορφές ομιλίας στο ελληνικό κοινοβούλιο μετά το 2011. Σύμφωνα με τα συμπεράσματα της έρευνας αυτής, ο κοινοβουλευτικός λόγος, και στην ελληνική περίπτωση και καθ' όλη τη διάρκεια της μνημονιακής αντιπαράθεσης, έχει διολισθήσει σε απαράδεκτες και καταχρηστικές, προσβλητικές λεκτικές συμπεριφορές που ξεπερνούν τα όρια της χρηστής πολιτικής αντιπαλότητας, όπου, βέβαια, οι μεταφορές επιστρατεύονται αφειδώς για να εκφραστούν ειρωνείες, σαρκασμοί και χυδαίες εξυβρίσεις (Burgers, Konijn, & Steen, 2016; Musolff, 2017). Η μεταφορική πλαισίωση, άλλωστε, συνιστά βασικό υπόδειγμα σε όλες τις μορφές της πολιτικής επικοινωνίας, προεκλογικής και όχι μόνο, συμβαίνει κατά τρόπο συνειδητό ή ασυνείδητο, και επηρεάζει, μέσω της συστηματικής και καθολικής παρουσίας της στα Μέσα, όχι μόνο τη άποψη που διαμορφώνουμε για τα γεγονότα αλλά και την αντίληψή μας για την ίδια την πολιτική (Carver & Pikalo, 2008; Charteris-Black, 2011; Ottati, Renstrom, & Price, 2014).

Οι προσβλητικοί, μεταφορικοί χαρακτηρισμοί ανάμεσα σε πολιτικούς διαχέονται και αναπαράγονται πολλαπλώς στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ανακυκλώνοντας ρήσεις και αφηγήματα, γενικεύοντας καταστάσεις και συμπεριλαμβάνοντας ολόκληρους λαούς (Porto & Romano, 2013). Σύμφωνα με μια συγκριτική διεξοδική έρευνα δημοσιευμάτων του ελληνικού και γερμανικού Τύπου, με θέμα την επίμαχη ελληνική οικονομική κρίση, που έγινε στο χρονικό διάστημα από το 2009 έως το 2015, από τους Sternberg, Gartzou-Katsouyanni, & Nicolaïdis (2018), μεταφορικοί, μετωνυμικοί και συνεκδοχικοί αφορισμοί αμαυρώνουν, όχι μόνο την εικόνα των Γερμανών απέναντι των Ελλήνων και το αντίστροφο, δηλαδή εκείνη των Ελλήνων απέναντι στους Γερμανούς, αλλά, κοιτώντας το μεγάλο πλαίσιο, λειτουργούν σωρευτικά και επιβαρυντικά για το ρόλο και τον σκοπό συλλήβδην της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Χαρακτηριστικό έχει μείνει το εξώφυλλο του περιοδικού Focus (22/02/2010) με την απρεπή χειρονομία της Αφροδίτης της Μήλου και τον επεξηγηματικό τίτλο: «Απατεώνες στην Ευρω-οικογένεια». Η εμβληματική χρήση του μεταφορικού λόγου βρίσκει πρόσφορο έδαφος στο κινήγι εντυπώσεων και στον «πόλεμο των κλισέ» των εφημερίδων, αμφοτέρων των πλευρών, με συνεπακόλουθο τη σφυρηλάτηση στερεοτυπικών προκαταλήψεων στη Κοινή Γνώμη (Tzogopoulos, 2017).

Μελετητές και ακαδημαϊκοί αρθρογράφοι γύρω από το ευρύ πεδίο των οικονομικών κρίσεων (Triandafyllidou, Wodak, & Krzyżanowski, 2009; Griffin, Hirschey, & Kelly, 2011; Tetlock, 2016) εστιάζουν την έρευνα και την κριτική τους στο ρόλο που διαδραματίζουν τα ΜΜΕ στην καλλιέργεια της Κοινής Γνώμης, επιβεβαιώνοντας την αδιαμφισβήτητη καθοριστική συμβολή τους στη διάδοση γεγονότων, ιδεών, αφηγήσεων (Luhmann, 2000). Σύμφωνα με το άρθρο “Narrative Economics” (2017) του διάσημου νομπελίστα οικονομολόγου καθηγητή του Yale, Robert Shiller, οι εκάστοτε οικονομικές διακυμάνσεις, τεκμαίρονται άκρως σχετιζόμενες με την «επιδημιολογία των ιογενών (viral) αφηγήσεων» των media, δεδομένου ότι οποιαδήποτε, οικονομικής φύσεως, πληροφορία εμφανίζεται, αυτή αναπαράγεται ταχύτατα και εξαπλώνεται παγκοσμίως, γεγονός που και την καθιστά αναγκαία και ικανή συνθήκη άμεσου επηρεασμού. Όπως η “Μεγάλη Ύφεση” της δεκαετίας του ’30 που προκλήθηκε μετά από το “χρηματιστηριακό κραχ” του 1929, έτσι, ακριβώς, και η αμερικάνικη μεγάλη ύφεση του 2007-9 αλλά και γενικότερα, η αμφισβητούμενη πολιτικοοικονομική κατάσταση της σημερινής εποχής, θεωρούνται ως τα αποτελέσματα των αντίστοιχων ιογενών αφηγήσεων της εποχής τους όπως αυτές διαχέονται από την ηγεμονική διάρθρωση των πολιτικών, οικονομικών και δημοσιογραφικών ελίτ (Cammaerts, 2012; Herman, 2014; Mitchell, 2012).

Αντίστοιχα, έρευνες πάνω στην εξέλιξη της ελληνικής οικονομικής κρίσης (Bickes, Otten, & Weymann, 2014; Bhanot, et al, 2014; Sklias & Tzifakis, 2013) επισημαίνουν την αλληλεξάρτηση μεταξύ των μέσων μαζικής ενημέρωσης και των χρηματοπιστωτικών αγορών, όταν, νέες πληροφορίες, φήμες και αφηγήσεις σχετικά με τις προβλεπόμενες μελλοντικές προοπτικές που παρουσιάζονται στα άρθρα εφημερίδων, γίνονται οι αιτίες των επενδυτικών αποφάσεων και διεθνών συναλλαγών (Griffin, Hirschey, & Kelly, 2011). Δυσμενή δημοσιεύματα ή και πικρόχολα σχόλια επηρέασαν καθοριστικά τις ελληνικές συνθήκες πίστωσης και την αξιοπιστία της ελληνικής οικονομίας δυσχεραίνοντας, ακόμη περισσότερο, το γενικότερο οικονομικό κλίμα (Juko, 2010; Mylonas, 2012).

Έτσι, η Ελλάδα που βρίσκεται ‘στο μάτι του Κυκλώνα’ (Antoniades, 2013) γίνεται ‘Χωνευτήρι αντίστασης’ (Laskos & Tsakalotos, 2013) ή μέρος της γενικής ‘ευρωφρένειας’; (Triandafyllidou, Wodak, & Krzyżanowski, 2009: 56). Είναι, άραγε, η Ελλάδα, η ‘Αχίλλειος πτέρνα της Ευρώπης’ και οι δικές της προτάσεις οικονομικής ανάκαμψης ο ‘Δούρειος ίππος’ που επιχειρεί να σαμποτάρει το προτεινόμενο πακέτο διάσωσης της, κάτι αντίστοιχο με το ‘Φοβού τους Δαναούς και δώρα φέροντες’; (Gumpert, 2017), ή οφείλει να εγκαταλείψει το ‘δόγμα των αρχαίων Μηλίων’ (Pedi, 2017) και να υποκύψει στη ‘ζοφερή αναγκαιότητα’

Dyson, 2013). Επίσης, είναι τελικά, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα ο ‘νέος Ευρωπαϊκός Λεβιάθαν’; (Howarth & Loedel, 2003), στην Ευρω-κρίση είναι όλα ‘λάδι-ξύδι’ (Blankart, 2013) ή, απλά, ένα άλλο επεισόδιο από το έργο ‘οι Γερμανοί ξαναέρχονται’ (Michailidou, 2016). Η συνάφεια μεταφορών, στρατηγικών και του χρέους είναι, μήπως, το ενημερωτικό δελτίο που αποστέλλεται από το ‘ελληνικό εργαστήριο πειραμάτων’ (Stavrakakis, 2013) για τη ‘ληηλασία της ελληνικής δημοκρατίας από το ευρώ, τις πολιτικές ελίτ και τους επενδυτές’; (Manolopoulos, 2011).

Δημοσιεύματα του εγχώριου Τύπου συναγωνίζονται, με τους ευφάνταστους τίτλους στα πρωτοσέλιδά τους, στο ‘κυνήγι των εντυπώσεων’. Αναφερόμενοι, ενδεικτικά, στην αρθρογραφία του ακαδημαϊκού καθηγητή Χ. Τσούκα σε εφημερίδες από το 2007 -πριν το ξέσπασμα, δηλαδή, της οικονομικής κρίσης- έως και το 2014, που βρίσκεται συγκεντρωμένη στο βιβλίο: *Η τραγωδία των κοινών: πολιτική φαυλότητα, απαξίωση θεσμών και χρεοκοπία* (2015), θα επιβεβαιώσουμε από τους τίτλους και μόνο την ευρεία χρήση μεταφορών, παρομοιώσεων, μετωνυμιών και συνεκδοχών για την περιγραφή και ερμηνεία της προκύπτουσας στο προσκήνιο ελληνικής κρίσης: «Μπορούν οι βάτραχοι να γίνουν λιοντάρια;», «Η εθνική μας σχιζοφρένεια και η (δύσκολη) θεραπεία της», «Τα ΜΜΕ είναι ο καθρέφτης μας», «Τρώμε τις σάρκες μας», «Τι θα έλεγε ο Αριστοτέλης στη Siemens», «Από τις γροθιές στις μούντζες», «Αθήνα, Βαγδάτη, Λεβιάθαν...», «Βία, πολιτικός αυτισμός, και ασυναρτησία», «Φον Φούφουτοι ή κατσαπλιάδες;», «Οι άρχοντες της παρακμής», «Οι μάστορες του ψεύδους», «Η χώρα που ποτέ δεν μαθαίνει», «Η χώρα της κβαντικής απροσδιοριστίας», «Στα ρεζιλίκια μας τοκίζοντας, κανείς ποτέ δεν χάνει...» κ.α.

Μελέτες τονίζουν το γεγονός ότι η απρόσκοπτη χρήση μεταφορών και μετωνυμιών κατακλύζουν τα μέσα ενημέρωσης λειτουργεί ως ένα τέχνασμα υπεραπλούστευσης σύνθετων, πολυπαραγοντικών, χρόνιων, δομικών προβλημάτων (Carver & Pikalo, 2008; Kydros & Anastasiadis, 2017; Mitchell, 2012) προκαλώντας θεσμικές αναταράξεις στις δημοκρατικές διαδικασίες (Landau, 2014; Tsakona, 2012).

Στην πλειονότητα της επιστημονικής οικονομικής αρθρογραφίας (Dyson, 2013; Howarth & Loedel, 2003; Featherstone, 2011; Kouki & Liakos, 2015; Pedi, 2017; Shiller, 2017) γίνεται ευρεία χρήση εννοιολογικών μεταφορών ‘ευρωστίας οικονομικού συστήματος’, ‘ασθενών και ισχυρών νομισμάτων’, ‘αποτυχημένων κρατών’ ‘διαστρεβλωμένων καθεστώτων’, για ‘μέτρα εξυγίανσης’, ‘ενέσεις ρευστότητας’, ‘καταστάσεις έκτακτης ανάγκης’ για την ‘αστυνόμευση της οικονομίας’ κλπ. Η επιλογή, ωστόσο, ενός συγκεκριμένου λεξιλογίου ή

μιας συγκεκριμένης φρασεολογίας έναντι άλλης, απασχολεί και τη νομική ορολογία στην γραπτή αποτύπωσή της. Οι τελικές επιλογές των λεκτικών διατυπώσεων, τόσο στα κείμενα των μνημονίων όσο και στα νομοθετικά παράγωγά τους, είναι ιδιαίτερος σημαντική, καθότι, πλείστες καταστάσεις ερείδονται πάνω σε γλωσσικά νομικά πατήματα, είναι γνωστή, άλλωστε, η ρήση ‘ο διάλογος κρύβεται στις λεπτομέρειες’ (Kivotidis, 2018).

Μια προσπάθεια κοινωνιολογικής αποτύπωσης της ελληνικής οικονομικής κρίσης από τον Κ. Τσουκαλά (2013) τονίζει τον ‘ατελή απεγκλιβωτισμό της αγοράς από την κοινωνία’ και τον αναποτελεσματικό παραλογισμό του ‘λόγου του κυρίαρχου πλέον παγκοσμιοποιημένου νεοφιλελευθερισμού’ που, από τη μια, εκλογικεύει την αθλιότητα και από την άλλη τάξει ‘φορολογικούς παραδείσους’ και ‘εξωχώριες οντότητες’ στους σημερινούς ‘no man’s land’ πολίτες. Η ‘ενθρόνιση της φιλελεύθερης οικονομολογικής ορθοδοξίας’, παρομοιάζεται με τη ‘*Γυμνή Βασίλισσα*’ η οποία έχοντας πάρει ‘επεισοδιακό διαζύγιο από τον Διαφωτισμό’ ‘καμώνεται τις τελευταίες δεκαετίες ότι έχει περισσότερη σχέση με τις θετικές παρά με τις κοινωνικές επιστήμες’. Όπως επισημαίνει ο Τσουκαλάς χαρακτηρίζοντας τη δεσπίζουσα οικονομική σκέψη που εγκλωβίζεται σε μια «αυτοαναπαραγόμενη ορθοδοξία» «κανένας άλλος κλάδος των επιστημών του ανθρώπου δεν φαίνεται να επιχειρήσει να διαχωριστεί με τέτοια σινικά τείχη από όλους τους τυχόν αντιφρονούντες. Ούτε η φιλοσοφία, ούτε η Ιστορία, ούτε η πολιτική επιστήμη, ούτε η κοινωνιολογία, ούτε η ψυχολογία, ούτε οι νεογέννητες επιστήμες του πολιτισμού τόλμησαν ποτέ να επιδείξουν τέτοια συστημική αδιαλλαξία σε σχέση με τις μειονοτικές ή αιρετικές απόψεις» (Τσουκαλάς, 2014:80-81). Έτσι, επινοήθηκε ένα οικονομικό λεξιλόγιο με πλείστες «σημασιολογικές ολισθήσεις» όπως η αρχαία «αγορά» από τόπο συνάντησης ανθρώπων, λόγων, ιδεών και γνώμων έχει μετατραπεί σε έναν «τόπο συνάντησης απρόσωπων ανταλλακτικών αξιών, όπου όλοι αποτείνονται σε όλους τους άλλους με μόνο στόχο να γίνουν συναλλαγές» (:84-85). Ως εκ τούτου, σύμφωνα με τον Τσουκαλά, «δεν είναι τυχαίο ότι μια εντελώς νέα γλώσσα κάνει την κατακλυσμική της εμφάνιση» (:153) μέσα από «υπερβατολογικές μετωνυμικές και μεταφορικές κατασκευές» (:52) μετατοπίζοντας τις «θεμελιώδεις αξιακές συντεταγμένες» με αποτέλεσμα να πληθύνονται συνεχώς εκείνοι που ‘παλεύουν με τα φαντάσματα της στέρησης ή της απόλυτης ανέχειας’ αφού, πλέον δεν υπάρχει ‘γενικό συμφέρον’ και η ‘Ευρώπη της αλληλεγγύης’ μετατρέπεται σε ‘φερέφωνο των αγορών’.

Η ελληνική οικονομική κρίση διαθέτει το δικό της ιδιαίτερο λεξιλόγιο και τις δικές της μεταφορές. Η χαρακτηριστική και πιο πολυσυζητημένη (viral) μεταφορική έκφραση της ελληνικής κρίσης ‘Όλοι μαζί τα φάγαμε’, που δήλωσε ο Θεόδωρος Πάγκαλος στη Βουλή, σε

τοποθέτησή του κατά τη διάρκεια συνεδρίασης της Διαρκούς Επιτροπής Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης στις 21 Σεπτεμβρίου 2010 και έκτοτε αναπαρήχθη χιλιάδες φορές, γίνεται βιβλίο με τον τίτλο: *‘Τα φάγαμε όλοι μαζί... και συνεχίζουμε να τα τρώμε’* (Πάγκαλος, 2018). Απαριθμώντας περιπτώσεις: "Όλοι μαζί τα τρώμε" και στηλιτεύοντας πτυχές από το ‘κλασικό ελληνικό παραμύθι’, επιχειρεί να ορίσει την έννοια της συνευθύνης και της συνενοχής των πολιτών ‘μέσα στα πλαίσια μιας σχέσης πολιτικής πελατείας, διαφθοράς, εξαγοράς και εξευτελισμού της έννοιας της ίδιας της πολιτικής’. Είχε προηγηθεί, βέβαια, *‘Το γλωσσάριο της κωλοτούμπας’* (Πάγκαλος, 2017) όπου, με το ιδιαίτερο καυστικό και ειρωνικό ύφος του, σχολιάζει ‘ευρωλιγούρηδες’ και ‘γερμανοτσολιάδες’ ‘πολίτες του καναπέ’, ‘αγανακτισμένους’ και ‘λαμόγια’, εντοπίζει χλευαστικά τις μεταφορικές έννοιες στον λόγο των άλλων πολιτικών και δεν παραλείπει να ‘στολίζει’ με το δικό του ειρωνικό μεταφορικό οπλοστάσιο τους πάντες και τα πάντα.

Πολιτικοί επιστήμονες, οικονομολόγοι, επικοινωνιολόγοι, αναλυτές, νομικοί, ακαδημαϊκοί, κοινωνιολόγοι, γλωσσολόγοι, δημοσιογράφοι και πολιτικοί συγκλίνουν στη σπουδαιότητα και τη σημασία που διαθέτει η χρήση του μεταφορικού λόγου και των παραλλαγών του στη πρόσληψη, αντίληψη, κατανόηση και διαχείριση ενός περίπλοκου και σύνθετου φαινομένου όπως είναι το ζήτημα της ελληνικής οικονομικής κρίσης.

ΜΕΡΟΣ Β. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΧΡΗΣΗΣ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

7. Μελέτη περίπτωσης: Βαρουφάκης VS Dijsselbloem

Αντικείμενο εξέτασης της παρούσας εργασίας είναι η συγκριτική παρουσίαση και ανάλυση της χρήσης του μεταφορικού λόγου ανάμεσα σε δύο οικονομολόγους που πρωταγωνίστησαν στις κρίσιμες διαπραγματεύσεις της διαχείρισης της ελληνικής οικονομικής κρίσης. Οι δύο οικονομολόγοι αυτοί είναι ο Έλληνας υπουργός Οικονομικών Γιάννης Βαρουφάκης και ο ομόλογός του Ολλανδός υπουργός Οικονομικών με την ιδιότητα του πρόεδρου του Eurogroup της ΕΕ, ο Jeroen Dijsselbloem. Η χαρακτηριστική στιγμή ρήξης μεταξύ των δυο διαπραγματευομένων, που οδήγησε στο αποκορύφωμα της οικονομικής κρίσης και σε νέο πολιτικό αδιέξοδο είναι η κοινή συνέντευξη τύπου όπου σε ανταλλαγή απόδοσης ευθυνών (blame-game) διαγγέλλουν το οριστικό αδιέξοδο των συνομιλιών τους με τη ψιθυριστή μεταφορική φράση του Ντάισσελμπλουμ προς τον Βαρουφάκη: «Μόλις ‘σκότωσε την Τρόικα’.

Η ελληνική οικονομική κρίση, ως μέρος της κρίσης της ευρωζώνης, είναι η περίπτωση οικονομικής κρίσης με τη μεγαλύτερη διάρκεια στην ΕΕ. Ήδη από το 2009, με χρόνια προβλήματα δημοσιονομικού ελλείμματος, η Ελλάδα αδυνατούσε να δανειστεί με ‘λογικά’ επιτόκια από τις αγορές για την αναχρηματοδότηση και αποπληρωμή του υπέρογκου χρέους της και προσέφυγε στον μηχανισμό βοήθειας, που από κοινού συγκρότησαν το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), η επονομαζόμενη Τρόικα. Η ανακοίνωση της προσφυγής στον μηχανισμό στήριξης έγινε στις 23 Απριλίου 2010 από τον πρωθυπουργό Γ. Παπανδρέου στο Καστελόριζο και ακολούθησε η υπογραφή του πρώτου μνημονίου. Το μέγα και σοβαρό ζήτημα της αναπάντεχης οικονομικής κρίσης με τα πολλά φλέγοντα ερωτήματα πυροδότησε τον δημόσιο διάλογο, όπου για την περιγραφή και τον χαρακτηρισμό της, επιστρατεύθηκε μια πλειάδα πολλών συνηθισμένων, κοινότυπων αλλά και ευφάνταστων μεταφορών.

Σε εθνικό επίπεδο, όλα τα «πώς» και τα «γιατί» συμπυκνώθηκαν στην περίφημη μεταφορά που σηματοδότησε και κυριάρχησε στα πρώτα χρόνια της ελληνικής κρίσης, στο: ‘Όλοι μαζί τα φάγαμε’ (Πάγκαλος, 2018), ενώ για την ίδια ακριβώς χρονική περίοδο, ο πρώην υπουργός οικονομικών της επίμαχης κυβέρνησης-έναρξης των μνημονίων, χρησιμοποιεί τη μεταφορά

‘Τέλος παιχνιδιού’ ως τίτλο στο βιβλίο του με τον απολογισμό των πεπραγμένων του κατά το αρχικό διάστημα (Papaconstantinou, 2016).

Η μεταφορά, όμως, η οποία, καθ’ όλη τη διάρκεια της ελληνικής οικονομικής κρίσης, σταθερά επαναλαμβάνεται τόσο στον εγχώριο όσο και στον παγκόσμιο δημοσιογραφικό, πολιτικό και οικονομικό λόγο, είναι αυτή της ‘τραγωδίας’ και του ‘δράματος’. Αυτή η ‘τραγωδία με/δίχως κάθαρση (Antzoulatos, 2011) ερμηνεύεται ποικιλοτρόπως και αναλόγως της οπτικής των πραγμάτων ως ‘τραγωδία ή ευκαιρία’ (Roscini, Schlefer & Dimitriou, 2011). Έτσι, το ‘δημοσιονομικό δράμα’ (Nixon, 2017) κατέληξε ‘από τη φάρσα των ενυπόθηκων δανείων στην ελληνική τραγωδία’ (Altvater, 2012) που για τους Έλληνες εκλαμβάνεται ως μια ‘εθνική τραγωδία’ (Zahariadis, 2010) και για τους ιστορικούς ως μια ‘σύγχρονη τραγωδία’ (Martin & Waller, 2012; Theocharis & van Deth, 2015), που αντιστοιχεί ευρύτερα σε μια ‘ευρωτραγωδία’ (Galbraith, 2016; Mody, 2018). Σημειωτέον, η χιλιοειπωμένη, στη σημερινή εποχή, φράση: «ελληνική τραγωδία», παραπέμπει, πλέον αποκλειστικά, στην σύγχρονη ελληνική οικονομική κρίση και όχι στην αρχαία κλασική τραγωδία (Åslund, 2018; De Boer, 2013; Godby & Anderson, 2016; Kentikelenis, et al. 2011).

Το θέμα της ελληνικής οικονομικής κρίσης, κατά την σχεδόν δεκαετή διάρκεια της, έχει κρατήσει αμείωτο το ενδιαφέρον της παγκόσμιας ειδησεογραφίας και επικαιρότητας με αναρίθμητες αναλύσεις πολιτικών ειδημόνων και επιφανών οικονομολόγων. Το χρονικό διάστημα που θα μας απασχολήσει στη συγκεκριμένη ερευνητική εργασία είναι το πρώτο εξάμηνο του 2015. Είναι το διάστημα αποκορύφωσης της κρίσης, κατά το οποίο το ελληνικό ζήτημα είναι η πρώτη είδηση στον διεθνή Τύπο και μονοπωλεί τις συζητήσεις της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας επιστημονικής κοινότητας. Στις Βρυξέλλες, οι διαπραγματεύσεις φτάνουν στο πιο κρίσιμο σημείο στην ιστορία του ευρώ. Στην Ελλάδα, κοινωνικές εξεγέρσεις δυναμιτίζουν το κλίμα, το κίνημα των ‘αγανακτισμένων’ φουντώνει, διενεργούνται πρόωρες εκλογές σε τεταμένο κλίμα που φέρνουν αλλαγή στην κυβερνητική σκυτάλη και ένα αριστερό κόμμα, τον Σύριζα, για πρώτη φορά στην εξουσία και στο τιμόνι των διαπραγματεύσεων.

Η μεταφορά που βρίσκεται στο επίκεντρο αυτής της περιόδου προέρχεται από έκφραση του διεκδικητή της εξουσίας Α. Τσίπρα σε μια προεκλογική ομιλία στη Λαμία, τέλη 2014: «Εμείς θα βαράμε το νταούλι και αυτές (οι αγορές) θα χορεύουνε, δεν θα παίζουνε αυτοί το ζουρνά και εμείς θα χορεύουμε» (<https://www.youtube.com/watch?v=GU8I3jmg0p4>). Είναι αυτή η

μεταφορά που επαναλαμβάνεται, σχολιάζεται, επικρίνεται, λειδορείται σε γελοιογραφίες, μεταφράζεται και αναμεταδίδεται πολλάκις κατά το επόμενο διάστημα.

Ακολουθεί το δημοψήφισμα της 5^{ης} Ιουλίου, 2015 με ερώτημα αν πρέπει να γίνει αποδεκτό το σχέδιο συμφωνίας που προτάθηκε στην Ελλάδα στις 25 Ιουνίου από τους ‘τρεις θεσμούς’, της μετωνυμικής εκφραστικής μετάλλαξης της παλιάς τρόικας. Το αρνητικό αποτέλεσμα, παρότι ήταν ηχηρό, δεν άλλαξε τις ισορροπίες κι ακολούθησε η ‘συνθηκολόγηση’. Καθώς οι Ευρωπαίοι αξιωματούχοι παρέμειναν όλη τη νύχτα της Κυριακής, προσπαθώντας να σφυρηλατήσουν μια συμφωνία που θα κρατούσε την Ελλάδα στο ευρώ, το hashtag #ThisIsACoup (#ΑυτόΕίναιΠραξικόπημα) αποκτά διεθνή προβολή. Μέσα μόνο σε μια βραδιά το #ThisIsACoup στο Twitter και στα social media κυριαρχεί και γίνεται το πιο δημοφιλές παγκοσμίως, ακόμη και στην Γερμανία (BBC news, 13 July 2015). Το χρονικό των δραματικών συμβάντων μεταφέρονται σε ντοκιμαντέρ με τον μεταφορικό τίτλο (#ThisIsACoup) με Σαιξπηρικούς παραλληλισμούς από τον Άμλετ παραφρασμένους σε [#ThisIsACoup](#) – Episode 2 - TO PAY OR NOT TO PAY? Ή το με τη φράση «Παραδόσου ή θάνατος» γνώριμη της σύγχρονης δυτικής κουλτούρας από την εποχή της άγριας Δύσης μέχρι τις μαφιόζικες ταινίες του 20^{ου} αιώνα. ([#ThisIsACoup](#) - Episode 4 - SURRENDER OR DIE.)

Είναι μια μεταφορά, σύμβολο αγνόησης της ετυμολογίας ενός εκβιαστικού δημοψηφίσματος. Στο άγαλμα της Αφροδίτη της Μήλου με την απρεπή χειρονομία έρχεται η συμβολική ανταπάντηση με την προτομή ενός αντρικού μαρμάρινου αγάλματος με το έντονο κόκκινο χρώμα του αίματος να κυλάει από τη ματωμένη μύτη του και με το μεταφορικό μήνυμα ‘Αυτό είναι πραξικόπημα’. Ο οικονομολόγος Galbraith, επιλέγει μια μεταφορά θεολογικού θρησκευτικού περιεχομένου για την οικονομική περιγραφή ‘Καλώς ήρθατε στο δηλητηριασμένο δισκοπότηρο’ *Welcome to the poisoned chalice: The destruction of Greece and the future of Europe* (2016), ενώ επισημαίνει στη γαλλική του έκδοση ότι η ελληνική κρίση είναι στην ουσία μια ευρωπαϊκή τραγωδία, *Crise grecque, tragédie européenne* (2016). Ο επερχόμενος κίνδυνος ενός Grexit για ορισμένους ερμηνευτές δεν είναι παρά μια ‘ελληνική ρουλέτα’ (Ertel, & Schult, 2015) ενώ άλλοι το παρομοιάζουν με ‘το είδωλο του Σισύφου’ (Yadav, 2010) ή με μια αναλογική μεταφορά από την ελληνική ιστορία «Το Grexit θα είναι σαν τη Μικρασιατική καταστροφή...» (Γεωργιάδης, 2014) ή με συνθήκες που θυμίζουν τη ναζιστική Γερμανία (Hatzis, 2013).

7.1. Δείγμα

Η βάση δεδομένων οικονομικού λόγου που θα χρησιμοποιηθεί για την παρούσα συγκριτική έρευνα είναι τα βιβλία που έγραψαν οι οικονομολόγοι πρωταγωνιστές σχετικά με το κρίσιμο διάστημα διαπραγματεύσεων του ελληνικού χρέους. Το σκεπτικό είναι ότι η περιγραφή των γεγονότων σε ένα βιβλίο περιλαμβάνει συγκεντρωμένο όλο το υλικό από προσωπικές απόψεις για οικονομικά ζητήματα, εκτιμήσεις οικονομικών αποφάσεων, διαλόγους από συσκέψεις και διαπραγματεύσεις, μέχρι αποσπάσματα δημοσιευμάτων από το διεθνή Τύπο και τα social media, παραθέσεις από ανταλλαγή μηνυμάτων, tweets, σχολιασμούς πολιτικών αναλυτών και οικονομολόγων, μαρτυρίες και διατυπώσεις εμπλεκόμενων προσώπων καθώς και τις προσωπικές ενδόμυχες σκέψεις τους.

Το βιβλίο του πρώην έλληνα υπουργού οικονομικών και επικεφαλής των διαπραγματεύσεων της επίμαχης περιόδου, του Γιάννη Βαρουφάκη, το οποίο θα εξετάσουμε είναι το: *Ανίκητοι Ηττημένοι. Για μια ελληνική Άνοιξη μετά από ατελείωτους μνημονιακούς χειμώνες*, με έτος έκδοσης το 2017. Ο τίτλος της αρχικής αγγλικής έκδοσης είναι διαφορετικός: *Adults in the room: My battle with Europe's deep establishment* και εκδόθηκε ένα χρόνο πριν, το 2016. Πρόκειται για ένα ογκώδες βιβλίο των 829 σελίδων που περιλαμβάνει αναλυτικά το χρονικό των γεγονότων του 2015. Μια πρώτη παρατήρηση είναι ότι και οι δύο τίτλοι του εν λόγω βιβλίου είναι μεταφορικοί. Μεταφορικοί είναι, επίσης, και οι τίτλοι σχεδόν του συνόλου των 17 κεφαλαίων που περικλείει, ενδεικτικά αναφέρονται: ‘Οργισμένοι με του φωτός το σβήσιμο’, ‘Η φρενίτιδα πριν από την καταγίδα’, ‘Οι μάσκες έπεσαν’, ‘Το κουτσούρεμα μιας Άνοιξης’, ‘Ανίκητοι ηττημένοι’. Η παρούσα εργασία θα περιοριστεί στα εξής τρία κεφάλαια: 14) Ο μήνας ο σκληρός, 15) Τέλος Άνοιξης και 16) Ενήλικες στο δωμάτιο.

Το δεύτερο υπό εξέταση βιβλίο του Γερούν Ντάισελμπλουμ, *Η κρίση του ευρώ. Η ιστορία εκ των έσω σε Ευρώπη, Ελλάδα και Κύπρο*, εκδόθηκε και κυκλοφόρησε μόλις τον Οκτώβριο του 2018. Ο ολλανδικός τίτλος του πρωτότυπου είναι: *De eurocrisis*, δηλαδή πιο λιτός από την ελληνική μετάφρασή του, είναι εντελώς κοινότυπος και χωρίς καμία ευφάνταστη μεταφορά που θα μπορούσε, για λόγους καθαρά μάρκετινγκ, να προσελκύσει το ενδιαφέρον των αναγνωστών του. Πολλοί, κρίνοντας από την παρουσίαση του βιβλίου του στο αθηναϊκό κοινό, θεωρούν ότι γράφτηκε ως απάντηση στο βιβλίο του Βαρουφάκη που προηγήθηκε. Συνοπτικό, μικρότερο σε όγκο, συγκριτικά με εκείνο του Βαρουφάκη, σε μόλις 261 σελίδες, καταγράφει τη δική του οπτική των εξελίξεων. Τα κεφάλαια που θα εξεταστούν είναι:

- 1) Ποιος είναι ποιος και τι είναι τι, 6) Η Τραπεζική Ένωση: από τη διάσωση στο «κούρεμα», 7) Η Ελλάδα στο χείλος του γκρεμού, 8) Σφηνάκια και Γυναίκες.

Το επιλεγμένο υλικό περιορίζεται στις 130 σελίδες περίπου από το κάθε βιβλίο αντίστοιχα, αν και το βιβλίο του Γ. Βαρουφάκη είναι, σε γενικές γραμμές, πιο πυκνογραμμένο.

7.2. Μεθοδολογία

Στην επικοινωνιακή γλώσσα των διαπραγματεύσεων, οι μεταφορές συνιστούν ένα χρήσιμο πεδίο διερεύνησης για τον εντοπισμό και την αποκάλυψη των σιωπηρών εκτιμήσεων και των προθέσεων της «άλλης πλευράς» (Ραυτόπουλος, 2014:55). Η χρήση «διαπραγματευτικών γλωσσικών μεταφορών» είναι ενδεικτικό εργαλείο του τρόπου που οι εμπλεκόμενοι φορείς κάθε διαπραγμάτευσης αντιλαμβάνονται τις καταστάσεις επειδή λειτουργούν ως συνειδητές και ασυνείδητες απεικονίσεις γενικών και ειδικών προοπτικών των διαπραγματευομένων. Ο Thomas Smith χαρακτηριστικά αναφέρει ότι οι γλωσσικές μεταφορές είναι ο ‘πλοηγός’ των διαπραγματεύσεων επειδή «επενεργούν ‘καλυμμένα’ προκειμένου να επιτύχουν μια σιωπηρή συμφωνία σχετικά με την κατεύθυνση, τα μέσα και τους σκοπούς του αντικειμένου της διαπραγμάτευσης, χωρίς όμως πλήρη περιγραφή ή λογική εξήγηση» (Smith, 2005).

Σύμφωνα με τον Richard Little (2007) η ίδια η ισορροπία εξουσίας, που υπήρξε μια κεντρική ιδέα στη θεωρία και την πρακτική των διεθνών σχέσεων για τα τελευταία πεντακόσια χρόνια, δεν είναι παρά μια μεταφορά, ένας μύθος και ένα μοντέλο της Διεθνούς πολιτικής εξουσίας, ενώ ο Thrall (2015) διατείνεται ότι οι σύγχρονοι πόλεμοι διεξάγονται με οπλοστάσιο τις λέξεις που διασταυρώνονται στους πολιτικούς διαξιφισμούς. Ο M. P. Marks, στο βιβλίο του *Metaphors in international relations theory* (2011) αναφέρει ότι όλη η σύσταση και το περιεχόμενο των Διεθνών Σχέσεων έχει ‘βασιστεί’ και ‘εδραιωθεί’ στη μεταφορική ‘δομή’ και ‘αρχιτεκτονική’ των συσχετισμών που παρέχουν την πλαισίωση αφήγησης του εν λόγω πεδίου ενώ στο πιο πρόσφατο βιβλίο του *Revisiting Metaphors in International Relations Theory* (2018), ενισχύοντας με σύγχρονα παραδείγματα τη σημασία των μεταφορών στις Διεθνείς Σχέσεις, τονίζει ότι στη διαπραγματευτική διαδικασία, όπου αθροίζονται και αντιπαραβάλλονται οι πολιτικές, οικονομικές, κοινωνιολογικές, επιστημονικές, αλλά και διαπολιτισμικές μεταφορές, η έννοια των ‘κόκκινων γραμμών’ προσλαμβάνει πολλαπλές ερμηνείες. Σε τελευταία ανάλυση, όταν τα κράτη παίρνουν ‘θέσεις’, τότε είναι οι μεταφορές που ‘μονομαχούν’ (Rothstein, 2007).

Η βασική μεθοδολογία που θα ακολουθήσει, σε γενικές γραμμές, η παρούσα συγκριτική έρευνα του μεταφορικού λόγου των δύο οικονομολόγων που πρωταγωνίστησαν στις πολύμηνες διαπραγματεύσεις για τη διαχείριση της ελληνικής οικονομικής κρίσης, όταν είχε φτάσει σε αδιέξοδο κατά το πρώτο εξάμηνο του 2015, είναι η MIP (Metaphor Identification Procedure). Η MIP -Διαδικασία Αναγνώρισης Μεταφορών- που αναπτύχθηκε από την Pragglejaz Group, δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Metaphor & Symbol* και παρουσιάζεται αναλυτικά από τους ακαδημαϊκούς Steen, Dorst, & Herrmann στο βιβλίο *A method for linguistic metaphor identification: From MIP to MIPVU* (2010). Η μέθοδος αυτή βασίζεται στην εννοιολογική μεταφορά των Lakoff & Johnson από το περίφημο βιβλίο τους *Metaphors we live by* που πρωτοεκδόθηκε το 1980 και προτείνει την ομαδοποίηση λέξεων και φράσεων σε μια γενικότερη νοηματική ταξινόμηση. Η MIP έχει κοινά σημεία με τη ρητορική μέθοδο ανάλυσης που προτείνει η D. McCloskey για τη μεθοδολογική επεξεργασία της ρητορικής των θεωρητικών και εφαρμοσμένων οικονομικών. Εξάλλου, και οι οικονομολόγοι ζουν με τις μεταφορές/ 'Metaphors Economists Live By' (McCloskey, 1995).

Η εφαρμογή της μεθόδου αυτής έχει ευρύ πεδίο δράσης στις ευρωπαϊκές έρευνες που διεξάγονται σχετικά με τον ρόλο που διαδραματίζουν οι μεταφορές στην ανάπτυξη του δημόσιου πολιτικού λόγου. Έτσι, ο Andreas Musolff, υποστηρίζει σθεναρά, βάσει αναλύσεων, για περισσότερες από μια δεκαετία, πάνω σε εκτενή corpus δημόσιου λόγου σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, ότι οι μεταφορές, μακριά από το να είναι απλά ρητορικά στολίδια, διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στον δημόσιο λόγο, καθώς διαμορφώνουν εννοιολογικά, σημασιολογικά και επιχειρησιακά τη δομή της πολιτικής κατηγοριοποίησης και επιχειρηματολογίας. Με αναφορές στον Hobbes και στο *Leviathan*, ο ερευνητής τονίζει την ηθική διάσταση της μεταφοράς στην πολιτική και στις διαπραγματεύσεις (Musolff, 2004:1-7, 146-158).

7.3. Περιορισμοί της έρευνας

Η παρούσα εργασία είναι μια συγκριτική ανάλυση της ρητορικής των μεταφορών ανάμεσα σε δυο οικονομολόγους που πρωταγωνίστησαν στις διαπραγματεύσεις για τη διαχείριση της ελληνικής οικονομικής κρίσης. Το εύρος των κειμένων υπό εξέταση, επειδή καλύπτει συγκεκριμένα κεφάλαια των βιβλίων τους, είναι περιορισμένο, ωστόσο, αρκετά αντιπροσωπευτικό και ενδεικτικό για μια πρώτη βασική εικόνα στη σκιαγράφηση του ρητορικού προφίλ των προσώπων. Εκ των πραγμάτων, όμως, βασικό μειονέκτημα αυτής της

χειρονακτικής μεθόδου αναζήτησης μεταφορών είναι ότι περιορίζει το μέγεθος του corpus (Stefanowitsch, & Gries, 2006:2). Μια τέτοια μικρών διαστάσεων, ποιοτική έρευνα γλωσσολογικού και ρητορικού ενδιαφέροντος θα μπορούσε να συμπληρωθεί και να εμπλουτιστεί ενταγμένη ως corpus data με μια ποσοτική ανάλυση ακριβείας των αριθμών λέξεων και με μια εμπειρισταωμένη στατιστική προσέγγιση. Ωστόσο, ακολουθώντας τη μεθοδολογία που προτείνει η Deirdre McCloskey στη *Ρητορική των Οικονομικών*, διαπιστώθηκε στην πράξη ότι η μοντελοποίηση και η αριθμολαγνεία λίγο έχει σημασία στην ανάδειξη της σπουδαιότητας της χρήσης των μεταφορών στον οικονομικό λόγο και στη διαδικασία των οικονομικών διαπραγματεύσεων που συμβαίνουν σε πραγματικό χρόνο. Προτείνω, λοιπόν, όπως αναφέρει σε ένα άλλο βιβλίο της η McCloskey, το *Econometric history* (1987 :77-84) μια “*prax cliometrica*”, δηλαδή μια ‘οικονομετρική ειρήνη’ για την έλλειψη στατιστικών απογραφικών δεδομένων. Ιδιαίτερα στον, πλούσιο σε μεταφορές, λόγο του Βαρουφάκη, αρκετά συχνά, μια μεταφορική πρότασή του περιλαμβάνει πολλές επιμέρους μεταφορές, μετωνυμίες ή συνεκδοχές. Επίσης, πολλές μεταφορές είναι μεταφερόμενα λόγια άλλων, δημοσιογράφων και πολιτικών και δεν θα είχε νόημα η συγκριτική αριθμητική αποτύπωση των μεταφορών σε κάθε βιβλίο ξεχωριστά. Εξάλλου, το πόσες φορές, με συγκεκριμένο αριθμό αναφοράς, συναντάται π.χ. η φράση ‘πολεμικό συμβούλιο’ δεν αλλάζει στην ουσία το γεγονός ότι το συμβούλιο, για την ελληνική πλευρά αποτελούσε, πρωτίστως, πεδίο μάχης. Οι αριθμοί δεν μπορούν να ερμηνεύσουν καταστάσεις. Ένα πολύ μικρό, ακόμα και ελάχιστο ποσοστό τυπικού λάθους στην στατιστική, έχει ανυπέρβλητη σημασία στις αναλογίες μιας κοινωνίας. Όσο λίγοι αριθμητικά κι αν είναι οι άνθρωποι που μαστίζονται από την ανεργία και υποφέρουν, αυτό συμβαίνει σε πολύ μεγάλη ένταση και δρα πολλαπλασιαστικά αρνητικά και με επιπτώσεις που δεν γίνονται άμεσα εμφανείς. Η ‘εκτίμηση’ των ψυχολογικών επιπτώσεων δεν έχει μαθηματικές τιμές αλλά αποτιμώνται διαφορετικά στη βάση ιστορικών δεδομένων.

Η συνεισφορά, ωστόσο, της υπολογιστικής γλωσσολογίας είναι ιδιαιτέρως πολύτιμη και σημαντική σε μια ενδελεχή εξειδικευμένη έρευνα. Ο τομέας της έρευνας στο διεπιστημονικό αυτό πεδίο είναι γοργά αναπτυσσόμενος με ευρύ φάσμα εφαρμογών (Veale, Shutova, & Klebanov, 2016). Στην πατρίδα του Ντάισελμπλουμ, την Ολλανδία, λειτουργεί στο Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ ερευνητικό κέντρο με θεματικό επίκεντρο την μεταφορά, το Εργαστήριο Μεταφορικού Λόγου, Metaphor Lab, που είναι υπεύθυνο για τις εκδόσεις των επιστημονικών περιοδικών *Metaphor and Symbol*, *Metaphor and the Social World*, μεταξύ πολλών άλλων.

Θα ήταν, επίσης, άκρως ενδιαφέρον να εξεταστεί περαιτέρω η αντιπαράθεση οικονομικών επιχειρημάτων στις διαπραγματεύσεις κρίσιμων οικονομικών ζητημάτων με το υπολογιστικό πρόγραμμα Carneades (<https://carneades.github.io/about-carneades/>) εμπνευσμένο από τον αρχαίο δεινό ρήτορα Καρνεάδη. Προς το παρόν, το Διεθνές οικονομικό φόρουμ των Δελφών, το Think tank που ασχολείται με τα φλέγοντα οικονομικά ζητήματα, συμπτωματικά μόνο έχει την έδρα του στη διεύθυνση της οδού Καρνεάδου 9. Ο Καρνεάδης αμφισβητούσε κάθε γνωστική βεβαιότητα και δίδασκε ότι κριτήρια της αλήθειας δεν υπάρχουν. Το όνομά του συμβολίζει το γεγονός ότι κάθε σκέψη διαθέτει τη δική της λογική και επιστρατεύει τα δικά της επιχειρήματα και ακόμη ότι είναι η δύναμη της ρητορικής δεινότητας ο λόγος και η αιτία που σε κάθε εποχή κυριαρχεί η μια πλευρά έναντι της άλλης.

7.4. Ερευνητικά ερωτήματα

Βασικό ερευνητικό ερώτημα που θα διερευνήσει η παρούσα εργασία είναι αν υπάρχει διαφορά μεταξύ των δύο οικονομολόγων που διαπραγματεύτηκαν το ζήτημα του τρόπου επίλυσης της ελληνικής οικονομικής κρίσης, σχετικά με τον τύπο της εννοιολογικής μεταφοράς που αντιστοιχούν στην ΕΕ και στον τρόπο διακυβέρνησής της. Προηγούμενες έρευνες κατηγοριοποιούν τις εννοιολογικές μεταφορές που αφορούν τις λήψεις αποφάσεων στα πλαίσια της ΕΕ κυρίως σε: πορεία/κατεύθυνση, κατασκευή/οικοδόμημα, πόλεμος, παιχνίδι. Επίσης θα διερευνηθεί αν βασικά οικονομικά ζητήματα, όπως η υποχώρηση και συμβιβασμός, έχουν την ίδια ή διαφορετική έννοια σε μια διαπραγμάτευση στο πλαίσιο οικοδόμησης κοινού συμφέροντος.

7.5. Αποτελέσματα

Ο λόγος του ακαδημαϊκού οικονομολόγου Γιάννη Βαρουφάκη, σε κάθε φράση και πρόταση, είναι μεταφορικός. Στο βιβλίο αυτό, από τον τίτλο του, τα επιμέρους κεφάλαια, τις περιγραφές και τις αναλύσεις, παντού, γίνεται ευρεία χρήση του μεταφορικού λόγου. Στο οπισθόφυλλο του υπό εξέταση βιβλίου του έχουμε ένα πρώτο δείγμα ύφους:

«Τι συνέβη όταν ένας μικρός λαός αποφάσισε να αποδράσει από τη μόνιμη χρεοδουλοπαροικία που ερημοποιεί τη χώρα του; Οι Ανίκητοι ηττημένοι είναι όλοι εκείνοι που το 2015 ξεπέρασαν το φόβο του βαθέως κατεστημένου και έφεραν την «Ελληνική Άνοιξη».[...]

Αφιερωμένο σε όσους πασχίζουν για τον έντιμο, λογικό συμβιβασμό, αλλά προτιμούν να ισοπεδωθούν παρά να καταλήξουν συμβιβασμένοι, το βιβλίο του Γιάννη Βαρουφάκη έχει τουλάχιστον τρεις αναγνώσεις:

- Χρονικό των γεγονότων του 2015, όταν οι δανειστές της χώρας ρίσκαραν την ακεραιότητα της Ευρώπης για να αναπαράγουν την άνομη εξουσία τους, επεκτείνοντας στο διηνεκές τη γενικευμένη πτώχευση της ελληνικής κοινωνίας.
- Εξιστόρηση ενός ακόμη «επεισοδίου» της ελληνικής ιστορίας όπου η διάσπαση του εσωτερικού μετώπου έφερε την ήττα.
- Καταγραφή συναρπαστικών συζητήσεων με ανθρώπους που καθορίζουν τις τύχες μας, όπως τον Βόλφγκανγκ Σόιμπλε, την Κριστίν Λαγκάρντ, τον Μάριο Ντράγκι, τον Εμμανουέλ Μακρόν, τον Μπάρακ Ομπάμα.

*Ίσως όμως η πιο ενδιαφέρουσα ανάγνωση κινείται γύρω από άλλον, εντελώς διαφορετικό άξονα που θυμίζει περισσότερο αρχαία τραγωδία: **Εμβάθυνση στο δράμα ανθρώπων με εξουσία μεγάλη, που όμως καταλήγουν ανήμπορα πλάσματα πιασμένα στην παγίδα που τους έστησε η θεσμική τους ισχύς.**»*

(οπισθόφυλλο, Ανίκητοι Ηττημένοι)

Καμία ονομαστική αναφορά στο κεντρικό πρόσωπο της διαπραγματευτικής διαδικασίας, τον Γερούν Ντάισελμπλουμ, παρά μια που τον περιγράφει μεταφορικά. Η ειρωνική απάντηση θα αποτυπωθεί στο οπισθόφυλλο του δικού του βιβλίου:

«Ο Γερούν Ντάισελμπλουμ, πρόεδρος του Eurogroup, ήταν παρών σε όλες τις συζητήσεις, επιδιώκοντας ακούραστα την εξεύρεση λύσεων. Σ' αυτό το ξεχωριστό βιβλίο μας καλεί να τον ακολουθήσουμε στην εξιστόρηση της πραγματικής ιστορίας πίσω από την Ευρωκρίση, μιας ιστορίας που δεν έχει ειπωθεί ποτέ προηγουμένως. [...] Αυτό το βιβλίο είναι η προσωπική ιστορία του πρώην προέδρου του Eurogroup, του Ντάισελμπλουμ, όπου περιγράφει εκ των έσω πώς μια ολόκληρη ήπειρος ισορρόπησε επί χρόνια στο χείλος του γκρεμού και πώς κατάφερε τελικά να διασωθεί.»

(οπισθόφυλλο, Η κρίση του ευρώ)

Οι μεταφορές, όπως φαίνεται σε πλείστες φράσεις και διατυπώσεις έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο σε κάθε στάδιο σχολιασμού της ελληνικής υπόθεσης. Το αξιοπερίεργο είναι ότι δεν αντιλαμβάνονται όλοι εξίσου το ίδιο νόημα και περιεχόμενο σε μια μεταφορά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο αγγλικός τίτλος του βιβλίου του Γ. Βαρουφάκη τον οποίο σχολιάζει ο Ντάισελμπλουμ:

«Το βιβλίο που έγραψε ο Βαρουφάκης το 2017 έχει τίτλο αυτήν τη φράση της Λαγκάρντ: Adults in the Room. Είναι αστείο να διαβάζω στο βιβλίο του ότι κατά τη γνώμη του η Λαγκάρντ μ' αυτά τα λόγια αναφερόταν στους Γερμανούς. Για όλους τους άλλους, συμπεριλαμβανομένων και των δημοσιογράφων που ήταν παρόντες σ' εκείνητη συνέντευξη Τύπου, ήταν ηλίου φαινότατον σε ποιόν αναφερόταν η Λαγκάρντ.»

(Ντάισελμπλουμ-Η Ελλάδα στο χείλος του γκρεμού, :175)

Ανατρέχοντας στο σχετικό απόσπασμα που αναφέρει ο Ντάισελμπλουμ, διαβάζουμε:

*«Κάποια στιγμή η Κριστίν Λαγκάρντ, γενική διευθύντρια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, ενοχλημένη από την καθυστέρηση με την οποία η δική μας πλευρά υποχωρούσε, σχολίασε ότι για να επέλθει συμφωνία χρειαζόνταν «ενήλικες στην αίθουσα». Δίκιο είχε. Υπήρχε πράγματι απουσία ενηλίκων σε πολλές από τις αίθουσες όπου εκτυλισσόταν το δράμα. Όσοι βρίσκονταν σε αυτές ήταν άνθρωποι δυο κατηγοριών: **Άνθρωποι αλγοριθμικοί, μπανάλ, γκρι.** Και κάποιοι, ελάχιστοι, συναρπαστικοί και τραγικοί συνάμα. **Οι μπανάλ ήταν εκεί δουλεύοντας σαν ρομπότ, τσεκάροντας τα κουτάκια στις λίστες που είχαν προετοιμάσει τα αφεντικά τους.** Σε κάποιες περιπτώσεις τα αφεντικά τους –πολιτικοί όπως ο Βόλγκανγκ Σόιμπλε και γραφειοκράτες όπως η Κριστίν Λαγκάρντ ή ο Μάριο Ντράγκι- διέθεταν τη δυνατότητα να στοχαστούν τον ρόλο τους στο εκτυλισσόμενο δράμα και να προβούν σε διάλογο με τον εαυτό τους. Αυτό τους έκανε συναρπαστικά επιρρεπείς στην αυτοεκπληρούμενη προφητεία όπου θεμελιώνεται κάθε αυθεντική τραγωδία.»*

(Βαρουφάκης, Ανίκητοι Ηττημένοι :14)

Η προσεκτική ανάγνωση του αποσπάσματος μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι ‘οι μπανάλ, αλγοριθμικοί άνθρωποι’ μάλλον είναι ο ίδιος ο Ντάισελμπλουμ και ο στενός συνεργάτης του Τόμας Βίζερ, παρά οι Γερμανοί όπως αναφέρει. Είναι αλήθεια ότι η χρήση του μεταφορικού λόγου μπορεί να ‘κρύψει’ ή να ‘συσκοτίσει’ τις αλήθειες που θέλουμε να πούμε με το όνομά τους.

Οι μεταφορές στο γραπτό λόγο του Ολλανδού προέδρου του Eurogroup, Ντάισελμπλουμ, είναι, σε σύγκριση με του Βαρουφάκη, αριθμητικά πολύ λιγότερες. Μια απλή οπτική καταμέτρηση αντιστοιχεί δυο, maximum τρεις μεταφορές ανά τυπωμένη σελίδα ενώ σε μια αντίστοιχη σελίδα του Βαρουφάκη ξεπερνούν τις δέκα με δώδεκα. Σημειωτέον και αυτές που καταμετρώνται αποδίδονται σε άλλους ή είναι πολύ κοινότητες.

Για τον Τόμας Βίζερ, τον πρόεδρο του EuroWorking Group (EWG), ο ίδιος τον χαρακτηρίζει ως «ένας εξαιρετικός συνεργάτης που συνδύαζε διοικητική ηρεμία και πείρα, ο οποίος παρασκηνιακά εξουδετέρωσε πολλές παρομιώδεις βόμβες» (:30) ενώ δεν παραλείπει να παραθέσει τον τρόπο που ο Βίζερ περιγράφει τον εαυτό του:

«Ήμουν ο μηχανικός του Eurogroup. Έπρεπε να φροντίζω να έχουν καλή πίεση τα ελαστικά, να είναι εντάξει ο δείκτης στάθμης του λαδιού, να υπάρχει βενζίνη στο ντεπόζιτο για να μπορεί ο Ντάισελμπλουμ να οδηγή το όχημα προς τη σωστή κατεύθυνση.»

(Ντάισελμπλουμ, Ποιος είναι ποιος και τι είναι τι, :30)

«Ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο Γιούνκερ, μου μίλησε κάποτε για τη φιλοσοφία που ακολούθησε στην ανάθεση των χαρτοφυλακίων: «Βάλε τον λύκο να φυλάει τα πρόβατα». Έτσι ο Γάλλος επίτροπος ανέλαβε το δημοσιονομικό

χαρτοφυλάκιο, ο Ιρλανδός την αγροτική οικονομία, ο Έλληνας τη μετανάστευση, ο Βρετανός τις χρηματοπιστωτικές αγορές (το City!))
(Ντάισελμπλουμ, Ποιος είναι ποιος και τι είναι τι, :21)

Ακόμα και μια ατυχής δήλωσή του περιστρέφεται γύρω από μια μεταφορική φράση στην οποία μάλιστα αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο: Σφηνάκια και Γυναίκες.

*«Χωρίς την τήρηση των υποχρεώσεων δεν μπορεί να υλοποιηθεί αμοιβαία αλληλεγγύη. Ίσως επειδή είχα μιλήσει τόσο συχνά γι' αυτό το θέμα ή ίσως εξαιτίας της κόπωσης από τις εκλογές, απάντησα λακωνικά: «**Αν έχω ξοδέψει τα λεφτά μου σε ποτά και γυναίκες, δεν μπορώ μετά να ζητάω βοήθεια**» Χρησιμοποίησα μια παράφραση του «Wein, Weib und Gesang» («κρασί, γυναίκα και τραγούδι», βάλς του Γιόχαν Στράους) για να περιγράψω έναν επιπόλαιο τρόπο ζωής. Εκ των υστέρων φάνηκε πως ήταν μια βεβιασμένη επιλογή λέξεων. Για έναν Ολλανδό δεν θα ήταν παράξενη φράση ή διατύπωση. Αλλά εύκολα σχηματίζεται η εικόνα ενός αυστηρού Βόρειου, που κολλάει ένα στερεότυπο στις χώρες του Νότου. Και αυτό έπρεπε να το είχα προβλέψει. Το γεγονός ότι δεν είπα ακριβώς αυτό, και ότι δεν είναι το στυλ μου να μιλάω έτσι για χώρες ή ανθρώπους, δεν περιόρισε τη ζημιά»*
(Ντάισελμπλουμ, Σφηνάκια και Γυναίκες :210)

Αυτή η μεταφορική φράση που χρησιμοποίησε ο Ολλανδός Ντάισελμπλουμ προκάλεσε μεγάλο πολιτικό ζήτημα για τη στάση του από πολλούς ευρωπαίους πολιτικούς και υπήρξε μια πληθώρα αρνητικών δημοσιευμάτων γύρω από το πρόσωπό του.

*«[...] Ο Τζιάνι Πιτέλα, πρόεδρος της ομάδας της Προοδευτικής Συμμαχίας Σοσιαλιστών και Δημοκρατών, φώναξε: «**Τέτοια γλώσσα δεν δικαιολογείται με τίποτα.**» [...] Ήταν μεγάλη μπόρα. Σιγά σιγά ήρθε βέβαια και η στήριξη. Η εφημερίδα Frankfurter Allgemeine Zeitung έγραψε στις 26 Μαρτίου: «Nur eins andert das nicht: Recht hat er, der Dijsselbloem» Μόνο ένα δεν αλλάζει: ο Ντάισελμπλουμ έχει δίκιο. Ο αρθρογράφος στην NRC Handelsblad: «**Πρόκειται για μεταφορά,** για να αποσαφηνίσει όσο πιο απλά γίνεται τον ισχυρισμό ότι όποιος δανείζεται χρήματα έχει και συγκεκριμένες υποχρεώσεις, όπως το να κάνει οικονομία. [...] **το γεγονός ότι ο μέσος χρήστης του twitter δεν έχει ιδέα από κυριολεκτικούς τρόπους έκφρασης, όπως η μεταφορά, η ειρωνεία, η υπερβολή, είναι θλιβερό,** αλλά και στο μεταξύ και Ευρωπαίοι ηγέτες και μέλη του Κοινοβουλίου πέφτουν θύματα της δικτατορίας της κυριολεξίας. **Δεν πρόκειται δα και για επιστολή-βόμβα**»*
(Ντάισελμπλουμ, Σφηνάκια και Γυναίκες :211-212)

Καθίσταται προφανές ότι μια και μόνο άστοχη χρήση του μεταφορικού λόγου μπορεί να σταθεί μοιραία, είναι αρκετή να δημιουργήσει κακά προηγούμενα και είναι ικανή να χαλάσει το κλίμα και να διαλύσει μονομιάς την πορεία των διαπραγματεύσεων.

Οι πλέον κοινότυπες και χλιοειπωμένες μεταφορές, όπως: 'Οι υπεύθυνοι των Βρυξελλών', 'οι Θεσμοί', 'διάσωση', 'κούρεμα', 'grexit' και μεταρρυθμίσεις που πρέπει να γίνουν 'ώστε να βελτιωθεί το επενδυτικό κλίμα στην ΕΕ', με μια συνοπτική ματιά κρινόμενες, είναι οι

συνηθισμένες ‘νεκρές μεταφορές’ του λεξιλογίου των οικονομικών και της ΕΕ που έχουμε πλέον εξοικειωθεί στην τόσο συχνή χρήση τους.

Η σαφής προτίμηση του τύπου της εννοιολογικής μεταφοράς στον λόγο του Ντάισελμπλουμ είναι κατά ιεραρχία:

Η ΕΕ ΕΙΝΑΙ ΠΟΡΕΙΑ/ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

«Τα κράτη της Ευρωζώνης **έκαναν βήματα** για να ενισχύσουν τη Νομισματική Ένωση [...]

Ο ρόλος της Βρετανίας φυσικά έγινε **πιο περιθωριακός**» (:23)

«Πιάσιζα να κρατήσω το ελληνικό **τρενάκι σε ευρωπαϊκή τροχιά**» (:173)

«Η τελική δήλωση ήταν **ένα βήμα πίσω** στο θέμα της διευκόλυνσης του εμπορίου «(:205)

«**πηγαίναμε κάπως προς τη σωστή κατεύθυνση, αλλά τώρα μας μπλόκαρε η Μέρκελ**» (:196), «η Ελλάδα **οδηγούσε σε χάος την Ευρωζώνη...**» (:197)

«Αυτή η έκθεση έπρεπε να δείχνει ότι ήμασταν **διατεθειμένοι να κάνουμε έξτρα βήματα** για την σταθεροποίηση της Νομισματικής Ένωσης.» (:178)

(ο χρόνος του ρήματος σε αυτή τη φράση έχει μεγαλύτερη σημασία καθώς διαφαίνεται το παιχνίδι προσποίησης του ‘φαίνεσθαι’ βλ. make-believe theory)

Η ΕΕ ΕΙΝΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ

«Η **οικοδόμηση της τραπεζικής Ένωσης** έκανε ισχυρότερη τη Νομισματική Ένωση. [...] **έχουν μεγάλη σημασία οι μηχανισμοί που διορθώνουν την ανισορροπία.**» (:148)

«Μια νομισματική Ένωση μπορεί να **οικοδομηθεί μόνο πάνω σε συμφωνίες**, οι οποίες πρέπει να γίνονται σεβαστές από όλους και **πάνω στις οποίες μπορεί να οικοδομηθεί η αλληλεγγύη.**» (:210)

«**ΝΤΑΙΣΕΛΜΠΛΟΥΜ**: Ας δούμε τι είναι πολιτικά εφικτό. **Χτίστε την εμπιστοσύνη**, και τότε ακόμη και οι πιο αδιάλλακτοι υπουργοί θα είναι διατεθειμένοι, μετά το καλοκαίρι, να τα συζητήσουν αυτά.» (Βαρουφάκης, Ενήλικες στο δωμάτιο, :728)

ΤΟ ΕΥΡΩ ΑΣΘΕΝΕΙ

‘**ανάκαμψη** της οικονομίας’, ‘ανεπιθύμητη **υποτροπή** για την πολύπαθη χώρα’ (:151)

‘δομικά **υγιείς τράπεζες**’ (:124), ‘κοινή **πολιτική εξυγίανσης**’ (:125) ‘η **κατάσταση της χώρας είχε χειροτερέψει... το πακέτο ήταν πιο δραστικό**’ (:193)

‘**χρυσώσαμε το χάπι...**’ (:137), ‘**πρόγραμμα που χώλαινε**’ (:152)

‘με ποιο τρόπο η ελληνική κυβέρνηση θεωρούσε ότι μπορούσε **να επιζήσει** τώρα που τα δάνεια είχαν στερέψει;» (:184) ‘**κίνδυνοι μετάδοσης**’ της κρίσης (:184; :195)

Η ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ (ΔΕΝ) ΕΙΝΑΙ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Εδώ και οι δύο οικονομολόγοι συσχετίζουν την διαπραγμάτευση με παιχνίδι ανάμεσα σε ισχυρούς και αδύναμους παίκτες είτε απηχεί προσωπικές θέσεις είτε απόψεις τρίτων.

Παράθεση από την πρόσκληση Τουσκ στους αρχηγούς των κυβερνήσεων για μια έκτακτη Σύνοδο Κορυφής της Ευρωζώνης:

«Το παιχνίδι του ισχυρότερου πρέπει να σταματήσει, όπως και το παιχνίδι επίρριψης ευθυνών. Επειδή αυτό δεν είναι παιχνίδι. Είναι η πραγματικότητα με πραγματικές συνέπειες, πρώτα και κύρια για τον ελληνικό λαό.»

(Ντάισελμπλουμ, Η Ελλάδα στο χείλος του γκρεμού, :178)

«Καθ' όλο τον Μάιο, και βέβαια τον Ιούνιο, ήμουν σίγουρος ότι το παιχνίδι που είχαν επιλέξει να παίξουν ο Αλέξης και το πολεμικό μας συμβούλιο ήταν χαμένο. Απλώς προέβαιναν μηχανικά στις κινήσεις που θα οδηγούσαν στο αναπόδραστο ματ.» (Βαρουφάκης, Τέλος Άνοιξης, :651)

«Οι θεωρητικοί παιγνίων της ελληνικής κυβέρνησης τζογάρουν το μέλλον της χώρας τους... Η Ευρώπη και η Γερμανία δεν θα υποκύψουν σε εκβιασμούς. Ούτε θα αφήσουμε να πληρωθούν οι υπερβολικές προεκλογικές υποσχέσεις μιας εν μέρει κομμουνιστικής κυβέρνησης από τους Γερμανούς εργαζόμενους και τις οικογένειές τους.»

(Βαρουφάκης, Ενήλικες στο δωμάτιο, :697)

Το μεταφορικό ρεπερτόριο του Γ. Βαρουφάκη είναι πλούσιο σε ευφάνταστους χαρακτηρισμούς προσώπων και σε παρομοιώδεις εκφράσεις με συχνές αναφορές σε θεατρικούς συγγραφείς και ήρωες της μυθολογίας, με ολόκληρη παράθεση αποσπασμάτων έναντι των ελάχιστων του Ντάισελμπλουμ (εξαιρώντας τις μονολεκτικές αναφορές ότι η επίλυση της κρίσης είναι: 'Γόρδιος Δεσμός' (:193) και ότι 'η κατάσταση ήταν ήδη καφκική' (:185).

«Σε πολλούς από τους παρόντες υπουργούς ήταν κυρίαρχο το αίσθημα ότι προσπαθούσαμε να γεμίσουμε το πιθάρι των Δαναΐδων» (Ντάισελμπλουμ, :192)

«Παρατηρώντας κανείς τους εκπροσώπους των δανειστών μας εν δράσει ήταν σαν να παρακολουθεί μια έκδοση του Μάκπεθ στη χώρα του Οιδίποδα.»

(Βαρουφάκης, :14-15)

«Η δική μου εμπειρία από την περίοδο εκείνη αποδίδεται καλύτερα μέσα από μια άλλη αλληγορία: Το τέλος του παιχνιδιού, το θεατρικό έργο του Σάμουελ Μπέκετ. Εκείνες τις εξήντα έξι ημέρες ήταν σαν να παιζόταν μακρόσυρτα και βασανιστικά μπροστά στα μάτια μουστη μεγάλη σκηνή των Βρυξελλών, του Βερολίνου και του Μαζίμου. Η ιστορία του τυφλού, αυταρχικού Χαμ αποτύπωνε τέλεια στον καμβά του συμβολισμού το βασικό μοτίβο του ευρωπαϊκού δράματος [...] Όπως ο Χαμ επιβάλλει διαρκώς στον υπηρέτη και παραγίό του

Κοβ την εξαντλητική επανάληψη ανώφελων αγγαρειών, καθώς και οι δυο πλησιάζουν σ' ένα αναπόφευκτο αλλά και άπιαστο τέλος, ταυτόχρονα αναθεματισμένο και επιθυμητό, έτσι και το βαθύ ευρωπαϊκό κατεστημένο, χωρίς να έχει ιδέα πώς θα μπορούσε να διατηρήσει τον ασφυκτικό έλεγχο των κοινωνιών μας χωρίς να τις συνθλίψει, συνωμοτούσε προς μια κατάληξη αναπόφευκτη, αναθεματισμένη αλλά και, για κάποιους στην κυβέρνησή μας, επιθυμητή» (Βαρουφάκης, Τέλος Άνοιξης, :650-651)

«... Μου θύμισε ο Αλέξης ζαφνικά τον Ανάν 7, τον ηγέτη του πλανήτη Εμίλιαρ στο «Γεύση Αρμαγεδδώνος» ο οποίος επέμενε ότι ο λαός του έπρεπε να μπαίνει εθελοντικά στους θαλάμους εξόντωσης γιατί αυτό απαιτούσε το μοντέλο που είχε συμφωνήσει με τον εχθρό.» (Βαρουφάκης, Τέλος Άνοιξης, :679)

«... πεπεισμένοι πως ακόμη μεγαλύτερες παραχωρήσεις θα τους έφερναν τη συμφωνία με την τρόικα... Ήταν λες και ο Φάουστ πάλευε να πουλήσει την ψυχή του στον Μεφιστοφελή χωρίς να αντιλαμβάνεται ότι ο Μεφιστοφελής δεν ενδιαφερόταν καθόλου να την αγοράσει.» (Βαρουφάκης, Ενήλικες στο δωμάτιο, :708)

«.. όταν ανοίξει ο ασκός του Αιόλου με το Grexit” (Βαρουφάκης, Τέλος Άνοιξης, :662)

Αντίστοιχα, ο τύπος της εννοιολογικής μεταφοράς που κυριαρχεί στον λόγο του Βαρουφάκη είναι:

-ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΕΜΟΣ

Κάθε αναφορά στο συμβούλιο το αποκαλεί: **«το πολεμικό συμβούλιο»**

«Ενώ το υπόλοιπο **πολεμικό συμβούλιο** συνέχιζε τη συζήτησή του, προσπάθησα να καταλάβω τι μπορεί να σήμαινε αυτό το **νέο εκρηκτικό στοιχείο**», «... **άγρια δύναμη των φυγόκεντρων** δυνάμεων που θα γεννούσε το Grexit.», «**οι αντιμαχόμενες πλευρές**»

«...δεν επρόκειτο για μια ακαδημαϊκή **διαμάχη** έντιμων πανεπιστημιακών ερευνητών[...] επρόκειτο για **πόλεμο** μοντέλων, τον οποίο **θα κέρδιζε η ισχυρότερη πλευρά**» (:676)

«έκοβαν και έραβαν τις **υποχωρήσεις...**», «αποφάσισα να **κόψω τον γόρδιο δεσμό**»(:677)

«...μια **σιωπηρή συμμαχία** ανάμεσα σε Ελλάδα, Ιταλία και Ισπανία, που θα απέτρεπε το Grexit και θα ηρεμούσε τις αγορές, ήταν εύλογη από τη δική του **σκοπιά.**» (:657),

«το **τελεσίγραφο** των θεσμών», «**πυροδότησε επιθετική** συμπεριφορά...», «...συμφωνία για μια **άνευ όρων παράδοση**»(:639)

«Όπως ένας **αιχμάλωτος πολέμου** έχει ιερό καθήκον να πάθει κόλλημα με την **απόδραση**, έτσι και η κυβέρνηση ενός λαού **καταδικασμένου στα κάτεργα της φυλακής χρέους** έχει ιερή υποχρέωση να έχει κόλλημα με την **αναδιάρθρωση του χρέους.**» (:690)

«Κάποια στιγμή ο Βόλφγκανγκ Σόιμπλε **επιτέθηκε** στον Πιέρ Μοσκοβισί, που τόλμησε, άνευ αδείας από το ...ΔΝΤ, να κάνει κάποιες θετικές δηλώσεις για τις **παραχωρήσεις** του Αλέξη.» (:706)

«... ο Βόλφγκανγκ και ο Μάριο, αγνοώντας όλους τους άλλους, και τη διαρκούσα συνεδρίαση, **επιδόθηκαν σε έντονη μεταξύ τους λογομαχία...**» (:707)

«... Ο Αλέξης έκανε ό, τι περνούσε από το χέρι του για να καταλήξει σε μια **γρήγορη συμφωνία παράδοσης**. [...] Οι **παραχωρήσεις του απερρίφθησαν ως ανεπαρκείς**.» (:707)

«οδηγία να μην υποχωρήσω ούτε μια σπιθαμή... να μην ενδώσω σε εκτεταμένες **παραχωρήσεις...**», «εντολή για **σιγή ασυρμάτου...**» (:726)

«...το δημοψήφισμα δεν έπαυε να είναι μια κορυφαία στιγμή, μια **ένδοξη κατάκτηση** των Ελλήνων.» (:727)

«**επιχείρηση: διάσπαση** του Σύριζα», «καλοστημένη **ενέδρα**», «**κατάρριψη** επιχειρήματος»

«Το ψέμα ως **θεσμικό όπλο**. Η καλοστημένη ενέδρα στη Ρίγα συνοδεύτηκε από καλο-ενορχηστρωμένη **προπαγάνδα**. Το ψέμα χρησιμοποιήθηκε θεσμικά, **συντεταγμένα ...**» (:629)

«Επρόκειτο για παραλήρημα οικονομικού αναρθολογισμού που, όμως, είχε μια περίεργη δική του λογική **από τη σκοπιά** ενός μη οικονομολόγου που χρησιμοποιεί το γερμανικό υπουργείο Οικονομικών **όπως χρησιμοποιούσε ο Μπίσμαρκ τον πρωσικό στρατό εναντίον της Γαλλίας**.»

Απόσπασμα από συνομιλία με Α. Τσίπρα όπου του απευθύνει τον λόγο:

*«Μου είναι πλέον φανερό πως έχεις αποφασίσει να **συνθηκολογήσεις**. [...] Σε ακούω που αναφέρεσαι περιστασιακά σε δημοψήφισμα. Μην το κάνεις αν δεν έχεις πρόθεση να αναστήσεις το **αρχικό μας σχέδιο μάχης**. Αν θες να **παραδοθείς, παραδώσου**. Αλλά με αυτόν τον τρόπο...»(704)*

Από το προσχέδιο σύντομου διαγγέλματος προς τον ελληνικό λαό που είχε συνταχθεί από τον ίδιο:

*«**Πολεμήσαμε γενναία ενάντια** στη σιδηρόφρακτη τρόικα των δανειστών. Δώσαμε όλο μας το είναι. [...] **Αντιμετωπίσαμε** τα ισχυρότερα θεσμικά όργανα του οικουμενικού κατεστημένου, την εγχώρια ολιγαρχία, δυνάμεις πιο ισχυρές από εμάς.[...] Κανείς δεν προσφέρθηκε να μας βοηθήσει ουσιαστικά απέναντι σε εκείνους που ήταν αποφασισμένοι να **μας συντρίψουν**. Δεν εγκαταλείπουμε τον αγώνα. Σήμερα σας μηνύω πως επιλέγουμε να επιβιώσουμε **για να πολεμήσουμε μια άλλη μέρα**. Αύριο το πρωί θα αποδεχτώ τις απαιτήσεις της τρόικας. Μόνο και μόνο γιατί **απομένουν και άλλες μάχες στον πόλεμο αυτό**.»(704-705)*

«... έσκισα την υποβολή παραίτησης... Ήταν κάτι σαν **τελετουργία πριν από τον πόλεμο**.

Μας περίμενε η **μάχη του δημοψηφίσματος**.» (:725)

«...ο Αλέξης είχε αποδεχτεί την απαίτησή τους, αρχικά για να με **αφοπλίσσει** και, αργότερα, για να με **παροπλίσσει**.»

«Το ένα λοιπόν **ρήγμα στο τροϊκανό μέτωπο** που ήταν ορατό δια γυμνού οφθαλμού ήταν εκείνο μεταξύ ΔΝΤ και των υπολοίπων»

Τελευταίο αλλά όχι λιγότερο αξιοσημείωτο στοιχείο αποτελούν οι μεταφορές/μετωνυμίες/‘κοσμητικά επίθετα’/χαρακτηρισμούς που κυριολεκτικά και μεταφορικά στολίζουν, ο ένας τον άλλον και οι μεν τους δε. Το μεταφορικό ρεπερτόριο είναι πραγματικά πλούσιο στο βιβλίο του Βαρουφάκη και καθόλου ευφάνταστο από την πλευρά του Ντάισελμπλουμ:

Ο Βαρουφάκης χαρακτηρίζει τον Σόιμπλε: ‘μακιαβελικό πανίσχυρο άνδρα’ (:672)

‘αφεντικό’ του Eurogroup (:654)

την ομιλία του: ‘εξήντα λεπτά στρουθοκαμηλισμού’ (:610)

τον Ντάισελμπλουμ: ‘μαζορέτα του Βόλφγκανγκ’ (:655)

ακόμα και πώς τον αποκαλούν οι άλλοι στην εκστρατεία αμαύρωσης του χαρακτήρα του: ‘τζογαδόρο’, ‘ερασιτέχνη’, ‘χρονοτριβών’

Ο Ντάισελμπλουμ, αντίστοιχα, χαρακτηρίζει τον Σόιμπλε: ‘γεράκι’ της Ευρώπης, αναφέρει πως δεν θέλει να επαναλαμβάνει τους ίδιους παραπάνω χαρακτηρισμούς για τον Βαρουφάκη, του αναγνωρίζει, όμως: «Ο επιδέξιος χειρισμός του της γλώσσας που μερικές φορές μας προκαλούσε κατάπληξη αλλά συχνότερα σύγχυση...» (:164)

Αναφέρει, επίσης, πώς τον αποκαλούν οι κριτικές των εφημερίδων: «Η ρεβάνς ενός αδέξιου, ψυχρού βατράχου» (:168) και παραδέχεται το γλωσσικό του ατόπημα να αποκαλέσει τον Γιούνκερ «φανατικό πότη» (:17).

7.6. Συζήτηση

Η οικονομική επιστήμη είναι μια κοινωνική επιστήμη, γι’ αυτό οφείλει να είναι μια ανοιχτή επιστήμη (Arena, Dow, & Klaes, 2013). Ασκήσεις εύρεσης λύσεων επί χάρτου, ή πειράματα *in vitro* δεν μπορούν να εφαρμοστούν σε πραγματικό χρόνο στις ανθρώπινες κοινωνίες. Η δύναμη της μεταφοράς από την εποχή του Αριστοτέλη και του Χόμπς μέχρι τις μέρες μας είναι καταλυτική στην επιρροή που ασκεί στις σκέψεις, αντιλήψεις και κατ’ επέκταση στις αποφάσεις μας.

Σύμφυτη με τον πολιτικό λόγο η μεταφορική γλώσσα βρίσκεται στην καρδιά των πολιτικών εξελίξεων. Σε κάθε εκλογική αναμέτρηση, οι προεκλογικές καμπάνιες όλων των πολιτικών κομμάτων ανταγωνίζονται στην εύρεση του πιο εύστοχου και αβανταδόρικου σλόγκαν. Η μεταφορά χρησιμοποιείται κατά κόρο στα λαϊκιστικά κόμματα και γενικότερα, η χρήση εύστοχων και 'έξυπνων' σλόγκαν που πιάνουν το σφυγμό του λαού αποτελεί το πιο αποτελεσματικό εργαλείο στην άνθιση του φαινομένου του λαϊκισμού που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια.

Πετυχημένες μεταφορές δημιουργούν ή εξαφανίζουν πολιτικές καριέρες. Ο Ντάισελμπλουμ δεν χαρακτηρίζεται για τη ρητορική του δεινότητα και έχει αποσυρθεί από την πολιτική σκηνή. Αντιθέτως, ένας ομοεθνής του, αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό και επίκαιρο παράδειγμα αποτελεσματικής χρήσης του μεταφορικού λόγου. Πρόκειται για τον Ολλανδό ηγέτη του Φόρουμ για τη Δημοκρατία (Fv), Τιερί Μποντέ ο οποίος, σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, αναδείχθηκε η ισχυρότερη δύναμη στις πρόσφατες περιφερειακές εκλογές στις Κάτω Χώρες (capital.gr, 21/03/2019; iefimerida.gr, 23/03/2019). Η απότομη άνοδος ενός νεοϊδρυθέντος κόμματος προκάλεσε μεγάλη έκπληξη και ταρακούνησε ολόκληρη την Ευρώπη και οφείλεται, σύμφωνα με τους πολιτικούς αναλυτές, στη σαγήνη της ρητορικής του 36χρονου πολιτικού ο οποίος εμφανίζει τον εαυτό του ως τον μοναδικό σωτήρα της χώρας: «Πρέπει κάποιος να εγκαλέσει την εντελώς εκτροχιασμένη μαφία στη Χάγη. Στεκόμαστε στα συντρίμια αυτού που κάποτε ήταν ο πιο όμορφος πολιτισμός στον κόσμο. Οι διαδοχικές κυβερνήσεις Ρούτε άφησαν τα σύνορα ορθάνοικτα και έσπαγαν συνεχώς τα ρεκόρ μετανάστευσης...». Ο Μποντέ μπήκε στην ολλανδική Βουλή όταν το κόμμα του κέρδισε δύο έδρες στις βουλευτικές εκλογές του 2017, απηχώντας την υπόσχεση του Τραμπ ότι θα «αποξηράνει τον βάλτο» κατά τα πρότυπα του Τραμπ. «Τμήμα του οργανισμού μας, ένα σημαντικό τμήμα, το ανοσοποιητικό μας σύστημα, αυτό που πρέπει να μας προστατεύει, έχει στραφεί εναντίον μας. Έχουμε αποδυναμωθεί, υπονομευθεί, παραδοθεί από κάθε άποψη. Κακόβουλα, επιθετικά στοιχεία εισάγονται λαθραία στο κοινωνικό μας σώμα σε αριθμούς χωρίς προηγούμενο ενώ οι αληθινές αιτίες και συνέπειες παραμένουν κρυφές. Οι ανακοινώσεις της αστυνομίας για τα βίαια περιστατικά που σημειώνονται σε κέντρα φιλοξενίας μεταναστών δεν δίνονται στη δημοσιότητα. Το γραφείο του γενικού εισαγγελέα κάνει τα στραβά μάτια όταν συναντάει δικαστήρια της σαρία». Αντίθετα, ο Μποντέ υπερηφανεύεται ότι προασπίζεται τις δυτικές αξίες. Το κόμμα του έχει προτείνει έναν «Νόμο για την Υπεράσπιση των Ολλανδικών Αξιών». Το πιο αποτελεσματικό σε απήχηση σύνθημα: «Η Δύση πάσχει από μια αυτοάνοση διαταραχή».

Ο Βαρουφάκης, από την άλλη πλευρά, με το ιδιότυπο μεταφορικό του οπλοστάσιο, συνεχίζει να έχει ενεργό ρόλο στην πολιτική και μάλιστα σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Τα έργα και οι ημέρες της ελληνικής διαπραγμάτευσης όπως περιγράφονται στο εν λόγω βιβλίο του ενέπνευσαν τον διακεκριμένο σκηνοθέτη Κώστα Γαβρά για τη μεταφορά του βιβλίου στις οθόνες του σινεμά αφού, σύμφωνα με τα λεγόμενα του σκηνοθέτη, το περιεχόμενό του έχει στοιχεία αρχαίας τραγωδίας. Άλλη μια συμβολική και αλληγορική μεταφορά, αυτή τη φορά στις οθόνες του κινηματογράφου, αποδεικνύει ότι ακόμη και μια εξιστόρηση σκληρών οικονομικών διαπραγματεύσεων, όταν γίνεται με γλαφυρό τρόπο, αποκτά περισσότερο ενδιαφέρον. Το βιβλίο του Ντάισελμπλουμ, αν και εξιστορεί τα ίδια περιστατικά, δεν έχει τα ‘μεταφορικά προσόντα’ να διεκδικήσει ανάλογη σκηνοθετική πρόταση.

7.7. Συμπεράσματα

Η μεταφορά είναι το πιο σημαντικό από όλα τα ρητορικά σχήματα, είχε πει ο Αριστοτέλης. Αιώνες και αιώνες μετά η μεταφορά εξακολουθεί να είναι το πιο ισχυρό εργαλείο στη τέχνη και τεχνική του λόγου. Η μεταφορά έχει πανταχού παρουσία. Βρίσκεται στον καθημερινό λόγο, στο λόγο των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, στα κοινωνικά δίκτυα, στον πολιτικό λόγο, αναπόσπαστο στοιχείο κάθε προεκλογικής καμπάνιας και στα πολιτικά συνθήματα και σλόγκαν. Η μεταφορά είναι σύμφυτη σε κάθε επιστημονική ορολογία και σε κάθε φιλοσοφικό στοχασμό. Ζούμε, εκφραζόμαστε ποιητικά ή καθημερινά με τις μεταφορές. Διαπραγματευόμαστε, ειρωνευόμαστε, επιπλήττουμε και κολακεύουμε με τις μεταφορές. Αντιλαμβανόμαστε την πραγματικότητα διαμέσου των μεταφορών. Κατανοούμε καταστάσεις με τις μεταφορές. Η σκέψη των αρχαίων φιλοσόφων και των σύγχρονων στοχαστών, των πολιτικών, των οικονομολόγων, των ειδικών, μεταφέρεται με τον συμβολισμό, την αλληγορία, την αναλογία, την μετωνυμία, την συνεκδοχή, την παροιμία, τις μεταφορές.

Τα τελευταία χρόνια, οι έρευνες και οι μελέτες στο θεματικό πεδίο της μεταφοράς αυξάνονται εντυπωσιακά, γεγονός που καταδεικνύει ότι, συνολικά, ο μεταφορικός τρόπος αποτελεί τον κεντρικό μηχανισμό του τρόπου αντίληψης και σκέψης, του τρόπου γλώσσας και επικοινωνίας, των ατόμων, των πολιτισμών και των κοινωνιών.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αναδείξει την σπουδαιότητα που, αιώνες τώρα, εξακολουθεί να διαδραματίζει η μεταφορά στο τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την κοινωνική

και οικονομική πραγματικότητα. Αντίστοιχα, κάθε κλάδος και φορέας επιχειρεί να χρησιμοποιεί πετυχημένες μεταφορές: τα ΜΜΕ για λόγους άμεσου εντυπωσιασμού, οι πολιτικοί για να σαγηνεύσουν τα πλήθη, οι οικονομολόγοι για να συγκαλύψουν τις ιδεολογικές καταβολές τους ενώ για τους διαπραγματευτές οι μεταφορές είναι το απαραίτητο εργαλείο για τον πόλεμο των λέξεων και των εννοιών.

Το φλέγον κοινωνικό και οικονομικό ελληνικό ζήτημα αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα. Έτσι, η ελληνική οικονομική κρίση (2009-2019) είναι μια ‘σύγχρονη τραγωδία’ και πολλά δράματα μαζί. Είναι μια αντίστοιχη περίπτωση όπου η δύναμη (Αθηναίοι) ποδοπατεί την έννοια της δικαιοσύνης που την επικαλείται η αδύναμη πλευρά (οι Μήλιοι). Είναι το ‘μαρτύριο του Σίσυφου’, οι επικίνδυνες περιπλανήσεις του Οδυσσέα μέχρι να επιστρέψει στην Ιθάκη. Η ελληνική οικονομική κρίση είναι ο ‘εφιάλτης’ που κράτησε μια δεκαετία και δεν θέλουμε να ξαναδούμε.

Διαπιστώνεται ότι στον λόγο των δύο αντιμαχόμενων οικονομολόγων κατά την αποκορύφωση των διαπραγματεύσεων της ελληνικής οικονομικής κρίσης και στην προσπάθεια σύγκλισης όλων των δυνάμεων για εξεύρεση λύσης, υπάρχουν μεταφορικές αποκλίσεις στον ερμηνευτικό τρόπο αντίληψης αλλά και διαφορές στην εννοιολογική πλαισίωσή τους. Το παράδειγμα με τη μεταφορική έκφραση ‘Ενήλικες στο δωμάτιο’ και το τι ακριβώς εννοούσε η ίδια η Λαγκάρντ, ο Ντάισελμπλουμ, ο Βαρουφάκης ή η γράφουσα, είναι ενδεικτικό της δυναμικής των ερμηνειών που περικλείει μια απλή μεταφορά. Μεταφορές συχνά κρύβουν ‘πικρές αλήθειες’ παραδείγματος χάριν, για το νόημα που εκλαμβάνει η έννοια της ‘Ευρωπαϊκής οικογένειας’ όταν τα Μέλη-Κράτη της βρίσκονται σε ‘αντίπαλα στρατόπεδα’; Τελικά, ‘το οικονομικό επιχείρημα είναι πόλεμος’ εν τω γίνεσθαι, και συνάμα για άλλα μέλη προέχει ‘η προκατασκευασμένη δομική Αρχιτεκτονική’ όπου ο φόβος ενδεχόμενης κατάρρευσης του οικοδομήματος επιτρέπει ακόμα και να ‘σκοτώσει’ τους ενοίκους του.

Οι μεταφορές που κυρίως χρησιμοποίησε ο Ντάισελμπλουμ ήταν εμφατικές στην προτεραιότητα ότι «η ΕΕ είναι ένα αρχιτεκτονικό οικοδόμημα» που δεν επιδέχεται μεταβολές στην εσωτερική του διαρρύθμιση καθώς και η εμμονή του ότι υπάρχει μια και μόνο πορεία/κατεύθυνση την οποία όλοι ανεξαιρέτως οφείλουν να ακολουθήσουν απαρεγκλίτως. Από την άλλη πλευρά, ο τύπος της εννοιολογικής μεταφοράς που κατά κόρον χρησιμοποιεί ο Βαρουφάκης είναι ότι «οι οικονομικές διαπραγματεύσεις είναι πόλεμος» κάτι

όμως που η πλευρά του Ντάισελμπλουμ αρνείται –ή μάλλον ‘φαίνεται να αρνείται’ πεισματικά καθ’ όλη τη διάρκεια των συσκέψεων και των συνομιλιών.

Εντύπωση, ωστόσο, κάνει η πολεμική μεταφορική περιγραφή των επίσημων εκδόσεων της ΕΕ. Στην τελευταία ηλεκτρονική έκδοση που αναφέρεται στην *Ιστορία του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας*, ESM (European Stability Mechanism) και δημοσιεύτηκε στις 13 Ιουνίου 2019 (<https://www.esm.europa.eu/publications/safeguarding-euro>) το 20ό κεφάλαιο του βιβλίου *Περιφρουρώντας το ευρώ στις εποχές της κρίσης* φέρει τον τίτλο [European ‘bazooka’: the \\$1 trillion question](#). Εκεί, λοιπόν, ο ΕΜΣ χαρακτηρίζεται ‘Ευρωπαϊκό μπαζούκα: ερώτηση του 1\$ τρισεκατομύριου’, γεγονός που καταδεικνύει ότι, κυριολεκτικά και μεταφορικά, υφίσταται ένας διαρκής ‘πόλεμος λέξεων’ και ότι, σε τελική ανάλυση, η χρήση των μεταφορών στον οικονομικό λόγο βρίσκεται μεταξύ ‘πυρός και σιδήρου’ και ανηλέων διαξιφισμών. Ο ‘πόλεμος των λέξεων’ κάτω από τη μάσκα των μεταφορικών εννοιών κρύβει έναν σκληρό ‘πόλεμο οικονομικών ιδεολογιών’.

Συμπερασματικά, λοιπόν, καθίσταται σαφές ότι ο οικονομικός λόγος, ο διαπραγματευτικός λόγος, ο πολιτικός λόγος όπως και ο δημοσιογραφικός δομείται γύρω από τις αντιληπτικές έννοιες των εννοιολογικών μεταφορών που λειτουργούν συμβολικά. Για τον λόγο τούτο η αναλυτική εξέταση των μεταφορών συνιστά το πιο αποτελεσματικό μεθοδολογικό εργαλείο για μια περισσότερο υποψιασμένη ανάγνωση και συστηματική διερεύνηση των βαθύτερων εννοιολογικών σημασιών. Συνοπτικά πάντως, στην περίπτωση της ελληνικής οικονομικής κρίσης, αποδεικνύεται στην πράξη ότι ‘όλες οι διαστάσεις της σύγχρονης πραγματικότητας κρύβονται στις μεταφορές’ που, κάθε άλλο, παρά λεπτομέρειες δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ότι είναι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Αριστοτέλης, *Τέχνη Ρητορική*. (μετάφραση, εισαγωγή, επιμέλεια: Π. Μπασάκος 2016). Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.
- Αριστοτέλης. *Περί Ποιητικής* (μετ. Σ. Μενάρδου, εισαγ., Ι. Συκουτρή). Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.
- Audi, R. (επιμ.) (2011). *Το Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος.
- Βαρουφάκης, Γ. (2017). *Ανίκητοι Ηττημένοι. Για μια ελληνική Άνοιξη μετά από ατελείωτους μνημονιακούς χειμώνες*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκης.
- Chalmers, (1998). *Τι είναι αυτό που το λέμε Επιστήμη*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Heilbroner, R.L, Milberg, W. (2010). *Η γένεση της οικονομικής κοινωνίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Heilbroner, R.L. (2000). *Οι φιλόσοφοι του Οικονομικού κόσμου. Η ζωή και οι ιδέες τους*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Higgs, J. (2016). Ο αιώνας των μεγάλων αλλαγών. Κατανοώντας τις μεγάλες προκλήσεις του 20^{ου} αιώνα. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο
- Hirschman, A. O. (2003). *Τα πάθη και τα συμφέροντα : πολιτικά επιχειρήματα υπέρ του καπιταλισμού πριν από τον θρίαμβό του*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Kandel, E.R. Schwartz, J.H. & Jessel, T.M. (1999). *Νευροεπιστήμη και Συμπεριφορά*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Κοφμάν, Σ. (2010). *Ο Νίτσε και η μεταφορά*. (μτφ./επίμ.: Γκινουσάτης, Δ.). Αθήνα: Εκδόσεις Σμίλη.
- Kuhn, T.S. (1997). *Η Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων*. (μτφ. Κάλφας Β.) Αθήνα: Σύγχρονα Θέματα
- Lakoff, G. & Johnson, M. (2005). *Ο μεταφορικός λόγος. Ο ρόλος της μεταφοράς στην καθημερινή μας ζωή*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.
- Λιανός, Θ. (2012). *Η Πολιτική Οικονομία του Αριστοτέλη*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας ΕΠΕ.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1991). *Γλωσσολογία και Λογοτεχνία. Από την Τεχνική στην Τέχνη του Λόγου*. Αθήνα: Εκδόσεις ΑΘΗΝΑ.
- Νικηφορίδου, Κ. (2015). «Μεταφορά». Λεξικό γλωσσολογικών όρων. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Στο http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/show.html?id=38
- Nietzsche, F. (1991). *Η αλήθεια και η ερμηνεία. Περί αλήθειας και ψεύδους υπό εξωθητική έννοια*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.
- Nietzsche, F. (2004). *Μαθήματα Ρητορικής*. (μτφ. Μανούση, πρόλογος Δ. Δημηρούλης) Αθήνα: Εκδόσεις πλέθρον.
- Ντάισελμπλουμ, Γ. (2018). *Η κρίση του ευρώ. Η ιστορία εκ των έσω σε Ευρώπη, Ελλάδα και Κύπρο*. Αθήνα: Economía Publishing.
- Ντερριντά, Ζ. (2004). *Η Λευκή Μυθολογία. Η μεταφορά μέσα στο φιλοσοφικό κείμενο*. (μτφ. Γ. Φαράκλας, προλ. Α. Θεοδωρακάκου, επιμ. Π. Μπασάκος). Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

- Πάγκαλος, Θ. (2018). *Τα φάγαμε όλοι μαζί... και συνεχίζουμε να τα τρώμε*. Αθήνα: Economia Publishing
- Πάγκαλος, Θ. (2017). *Το γλωσσάριο της κωλοτούμπας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη
- Παπαθεοδωρόπουλος, Κ. (2015). *Έννοιες στην επιστήμη της μνήμης*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Κεφ. 25. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/3264>
- Ραυτόπουλος, Ε. (2014). *Διεθνείς Διαπραγματεύσεις. Θεωρία και Τεχνική Οικοδόμησης Διεθνούς Κοινού Συμφέροντος*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ricoeur, P. (1998). *Η Ζωντανή Μεταφορά*. (μτφ. Κ. Παπαγιώργης). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Σγουρούδη, Δ. (2003). *Η μεταφορά και η συμβολή της στη γλώσσα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Τσουκαλάς, Κ. (2013). *Η Γυμνή Βασίλισσα: Έργα και Ημέρες του Οικονομικού Λόγου*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης.
- Τσούκας, Χ. (2015). *Η τραγωδία των κοινών: πολιτική φανλότητα, απαξίωση θεσμών και χρεοκοπία*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Weber, M. (1984). *Η Προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*. Αθήνα: Gutenberg.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Aaron, D. H. (2001). *Biblical ambiguities ; metaphor, semantics and divine imagery*. Leiden: Brill.
- Abraham, K.G., Haltiwanger, J., Sandusky, K., & Spletzer, J. (2019). "The Rise of the Gig Economy: Fact or Fiction?" *American Economic Association Papers and Proceedings*, 109 : 357-61. DOI: [10.1257/pandp.20191039](https://doi.org/10.1257/pandp.20191039)
- Adams, M. V. (September 01, 1998). Metaphors in Psychoanalytic Theory and Therapy. *Clinical Social Work Journal*, 25, 1, 27-39.
- Altvater, E. (January 01, 2012). From subprime farce to Greek tragedy: the crisis dynamics of financially driven capitalism. *The Socialist Register*, 2012, 271-287.
- Ankersmit, F. R. (1994). *History and tropology: The rise and fall of metaphor*. Berkeley: University of California Press.
- Antoniades A. (2013). At the Eye of the Cyclone: The Greek Crisis in Global Media. In: Sklias, P., & Tzifakis, N. (2013). *Greece's horizons: Reflecting on the country's assets and capabilities*. Berlin: Springer Verlag.
- Antzoulatos, A.A. (August 01, 2011). Greece in 2010: A Tragedy Without (?) Catharsis. *International Advances in Economic Research*, 17, 3, 241-257.
- Archibald, J. D. (2014). *Aristotle's ladder, Darwin's tree: The evolution of visual metaphors for biological order*. New York: Columbia University Press.
- Arena, R., Dow, S. C., & Klaes, M. (2013). *Open economics: Economics in relation to other disciplines*. London: Routledge.
- Arrow, K.J. (1962), "The Economic Implications of Learning by Doing", *Review of Economic Studies*, 29: 155-73. <http://www.jstor.org/stable/2295952>
- Ashcraft, R. (September 01, 1977). Economic Metaphors, Behavioralism, and Political Theory: Some Observations On the Ideological Uses of Language. *Political Research Quarterly*, 30, 3, 313-328. DOI:[10.1177/106591297703000302](https://doi.org/10.1177/106591297703000302)
- Åslund, A. (December 12, 2018). Lessons from the Greek tragedy. *Acta Oeconomica*, 68, 71-84. <https://doi.org/10.1556/032.2018.68.S2.4>

- Aubusson, P., Harrison, A. G., & Ritchie, S. (2008). *Metaphor and analogy in science education*. Dordrecht: Springer.
- Aune, J. A. (2002). *Selling the free market: The rhetoric of economic correctness*. New York: Guilford.
- Avis, P. (1999). *God and creative imagination: metaphor, symbol and myth in religion and theology*. London: Routledge.
- Baake, K. (2003). *Metaphor and knowledge: The challenges of writing science*. Albany: State University of New York Press.
- Backhouse, R. (2010). *The puzzle of modern economics: Science or ideology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bassan, F., & Mottura, C.D. (2015). *From saviour to guarantor: EU member states' economic intervention during the financial crisis*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Battino, R. (2002). *Metaphoria: Metaphor and guided metaphor for psychotherapy and healing*. Carmathen, Wales: Crown House Pub.
- Berger, H. (2015). *Figures of a changing world: Metaphor and the emergence of modern culture*. New York: Fordham Univ. Press.
- Berry, R. (1978). *The Shakespearean metaphor: Studies in language and form*. London: Macmillan.
- Besomi, D. (2011). Crises as a disease of the body politic. A metaphor in the history of nineteenth-century economics. *Journal of the History of Economic Thought*, 33, 1, 67-118.
- Bhanot, K., Burns, N., Hunter, D., & Williams, M. (2014). News spillovers from the Greek debt crisis: Impact on the Eurozone financial sector. *Journal of Banking and Finance*, 38(1), 51–63. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2013.09.015>
- Bickes, H., Otten, T., & Weymann, L.C. (2014). The "financial crisis" in the German and English press: Metaphorical structures in the media coverage on Greece, Spain and Italy. *Discourse & Society*, 25, 4, 424-445. DOI:10.1177/0957926514536956
- Blankart, C. B. (2013), Oil and Vinegar. A Positive Fiscal Theory of the Euro Crisis. *Kyklos*, 66: 497-528.doi:10.1111/kykl.12033
- Blinder, A. S. (2014). *After the music stopped: The financial crisis, the response, and the work ahead*. New York: Penguin Books.
- Boers, F., & Demecheleer, M. (1997). A few metaphorical models in (western) economic discourse. In W. A. Liebert, G. Redeker, & L. Waugh (Eds.), *Discourse and perspective in cognitive linguistics* (pp. 115–129). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Boeynaems, A., Burgers, C., Konijn E.A .& Steen G.J. (2017).The Effects of Metaphorical Framing on Political Persuasion: A Systematic Literature Review, *Metaphor and Symbol*,32:2,118-134, DOI:[10.1080/10926488.2017.1297623](https://doi.org/10.1080/10926488.2017.1297623)
- Borbely, A.F. (2008). Metaphor and psychoanalysis. In Gibbs, R.W. (Ed.) *The Cambridge handbook of metaphor and thought*. (pp. 412–424). New York: Cambridge University Press.
- Boulding, K. (1969). Economics as a Moral Science. *The American Economic Review*, 59(1), 1-12. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1811088>
- Boumans, M. (2005). *How economists model the world into numbers*. London: Routledge.
- Boyd, R.N. (1993). Metaphor and Theory Change. In Ortony, A. (1993). *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bracker, N., & Herbrechter, S. (2005). *Metaphors of economy*. Amsterdam: Rodopi.
- Brown, T. L. (2003). *Making Truth: Metaphor in Science*. Urbana & Chicago: University of Illinois Press

- Brugman, B.C. Burgers, C. & Steen, G.J. (2017). Recategorizing political frames: a systematic review of metaphorical framing in experiments on political communication. *Annals of the International Communication Association*, 41:2, 181-197, DOI: 10.1080/23808985.2017.1312481
- Burgers, C., Konijn, E. A., & Steen, G. J. (2016). Figurative framing: Shaping public discourse through metaphor, hyperbole and irony. *Communication Theory*, 26(4), 410–430. doi:10.1111/comt.12096
- Burkhardt, A. (2010). *Tropical truth(s): The epistemology of metaphor and other tropes*. (Tropical Truth(s).) Berlin: De Gruyter.
- Burnham, D., & Giaccherini, E. (2005). *The poetics of transubstantiation: From theology to metaphor*. Aldershot: Ashgate.
- Burgers, C., Konijn, E.A., & Steen, G.J. (2016). Figurative framing: Shaping public discourse through metaphor, hyperbole and irony. *Communication Theory*, 26(4), 410–430. doi:10.1111/comt.12096
- Cameron, L. (2003). *Metaphor in educational discourse*. London: Continuum.
- Cameron, L. (2008). A discourse approach to metaphor. In A. Tyler, Y. Kim & M. Takada (Eds.), *Language in the context of use: Cognitive and discourse approaches to language and language learning* (pp. 321-338). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Camiciottoli, B. C. (2013). *Rhetoric in financial discourse: A linguistic analysis of ICT-mediated disclosure genres*. Amsterdam: Rodopi.
- Cammaerts, B. (2012). The strategic use of metaphors by political and media elites: The 2007-11 Belgian constitutional crisis. *International Journal of Media & Cultural Politics* 8 (2&3):229-249.
- Carver, T. & Pikalo, J. (2008). *Political language and metaphor: Interpreting and changing the world*. London: Routledge.
- Champlin, D., & Olson, P. (January 01, 1994). Post-Industrial Metaphors: Understanding Corporate Restructuring and the Economic Environment of the 1990s. *Journal of Economic Issues*, 28, 2, 449. DOI: [10.2307/4226829](https://doi.org/10.2307/4226829)
- Charteris-Black, J., & Musolff, A. (January 01, 2003). ‘Battered hero’ or ‘innocent victim’? A comparative study of metaphors for euro trading in British and German financial reporting. *English for Specific Purposes*, 22, 2, 153-176. DOI: [10.1016/s0889-4906\(02\)00012-1](https://doi.org/10.1016/s0889-4906(02)00012-1)
- Charteris-Black, J. (2004). *Corpus approaches to critical metaphor analysis*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Charteris-Black, J. (2011). *Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor*. Palgrave Macmillan.
- Chilton, P., & Schäffner, C. (2002). *Politics as text and talk: Analytic approaches to political discourse*. Amsterdam: Benjamins.
- Cho, P. K.-K. (2019). *Myth, history, and metaphor in the Hebrew Bible*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chrzanowska-Kluczevska, E. (2013). Synecdoche – an underestimated macrofigure? *Language and Literature*, 22(3), 233–247. <https://doi.org/10.1177/0963947013489240>
- Chui, K. (2011). Conceptual metaphors in gesture. *Cognitive Linguistics*, 22, 3, 437-458. DOI: <https://doi.org/10.1515/cogl.2011.017>
- Coyle, D. (2010). *The soulful science: What economists really do and why it matters*. Princeton University Press.
- Cuddon, J. A. (2013). *The Penguin dictionary of literary terms and literary theory*. London: Penguin Books.

- Danaher, K., Biggs, S., & Mark, J. (2017). *Building the green economy: Success stories from the grassroots*. Routledge.
- De Boer, K. (July 24, 2013). A greek tragedy? A Hegelian perspective on Greece's sovereign debt crisis. *Cosmos and History*, 9, 1, 358-375.
- Del Bello, D. (2007). *Forgotten paths: Etymology and the allegorical mindset*. Washington, D.C: Catholic University of America Press.
- De Landtsheer, C. (2009). Collecting Political Meaning from the Count of Metaphor. In Musolff, A. & Zinken, J. (Eds.), *Metaphors and Discourses*. London: Routledge.
- DesCamp, M. T. (2007). *Metaphor and ideology: Liber antiquitatum biblicarum and literary methods through a cognitive lens*. Leiden: Brill.
- DeWeever, J. (1992). *Mythmaking and metaphor in black women's fiction*. Basingstoke, Hampshire [u.a.: Macmillan.
- Díaz-Vera J. E. (2014). *Metaphor and metonymy across time and cultures: Perspectives on the sociohistorical linguistics of figurative language*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- DiFransico, L. R. (2016). *Washing away sin: An analysis of the metaphor in the Hebrew Bible and its influence*. Leuven: Peeters
- Domingues, J. M. (2019). *Critical Theory and Political Modernity*. Springer International Publishing Cham Palgrave Macmillan <https://doi.org/10.1007/978-3-030-02001-9>.
- Donoghue, D. (2014). *Metaphor*. Cambridge: Harvard University Press.
- Drakopoulos, S. (2016), 'Economic crisis, economic methodology and the scientific ideal of physics', *The Journal of Philosophical Economics: Reflections on Economic and Social Issues*, X: 1, 28-57
- Dubois, C.D. (2019). Metonymy and Synecdoche in the New Testament. https://www.researchgate.net/publication/265570678_Metonymy_and_Synecdoche_in_the_New_Testament
- Duerringer, C.M., (2019). Class Structure and the Movement of Capital: The Rhetoric of Supply Side Economics. *Journal of Contemporary Rhetoric*, Vol. 9, No.1/2, 2019, pp. 1-15.
- Duit, R. (1991). On the role of analogies and metaphors in learning science. *Science Education*, 75(6): 649-672. doi:10.1002/sce.3730750606
- Dyson, K. (April 01, 2013). Sworn to Grim Necessity? Imperfections of European Economic Governance, Normative Political Theory, and Supreme Emergency. *Journal of European Integration*, 35, 3, 207-222.
- Eberhart, C. A. (2011). *Ritual and metaphor: Sacrifice in the Bible*. Atlanta, Ga: Society of Biblical Literature.
- Ellerman, D. P. (1991). Myth and metaphor in orthodox economics. *Journal of Post Keynesian Economics*, 13:4, 545-564, DOI: 10.1080/01603477.1991.11489867
- English, L. D. (2013). *Mathematical Reasoning: Analogies, Metaphors, and Images*. New York: Routledge.
- Ervas, F., Gola, E., Rossi, M. G.(2017). *Metaphor in communication, science and education*. Berlin/ Boston : De Gruyter Mouton.
- Esager, M. (2011). *Fire and water – A comparative analysis of conceptual metaphors in English and Danish news articles about the credit crisis 2008*. http://pure.au.dk/portal/files/40317984/Fire_and_Water.pdf.
- Evenett, S.J. & Fritz, J. (2015). *The Tide Turns? Trade, Protectionism, and Slowing Global Growth*, London: CEPR Press.
- Fahey, M. F. (2011). *Metaphor and Shakespearean drama: Unchaste signification*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Fauconnier, G., & Turner, M. (2002). *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.

- Featherstone, K. (2011). The Greek sovereign debt crisis and EMU: A failing state in a skewed regime. *Journal of Common Market Studies* 49(2): 193–217.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2010.02139.x>
- Fez-Barrington, B. (2012). *Architecture: The making of metaphors*. Newcastle: Cambridge Scholars.
- Fludernik, M. (2013). *Beyond cognitive metaphor theory: Perspectives on literary metaphor*. New York: Routledge.
- Fontaine, L. (2014). *The moral economy: Poverty, credit, and trust in early modern Europe*. New York: Cambridge University Press.
- Forceville, C. (1996). *Pictorial metaphor in advertising*. London: Routledge.
- Forišek, M., & Steinová, M. (2013). *Explaining Algorithms Using Metaphors*. London: Springer.
- Frantzi, K.T., Georgalidou, M.T., & Giakoumakis, G.T. (2019). Greek Parliamentary Discourse in the Years of the Economic Crisis. In Jakaza, E. (2019). *Argumentation and appraisal in parliamentary discourse*. Hershey, PA : IGI Global
- Frye, N. (1990). *The great code: The Bible and literature*. Toronto, Ont: Penguin.
- Galbraith, J. K. (2016). *Welcome to the poisoned chalice: The destruction of Greece and the future of Europe*. New Haven, Conn: Yale University Press.
- Galbraith, J. K. (2016). *Crise grecque, tragédie européenne*. Paris: Éditions du Seuil.
- Gibbons, D. (2002). *Metaphor in Dante*. Oxford: European Humanities Research Centre.
- Gibbs, R. W. (2008). *The Cambridge handbook of metaphor and thought*. New York: Cambridge University Press.
- Gibbs, R. W. (2017). *Metaphor wars. Conceptual metaphors in human life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gibbs, R. W. (September 01, 2018). Money talks because people move: Embodied metaphors in economic action. *Society and Economy*, 40, 3, 349-364.
<https://doi.org/10.1556/204.2018.40.3.3>
- Goatly, A. (2007). *Washing the brain: Metaphor and hidden ideology*. Amsterdam: John Benjamins Pub. Co.
- Godby, R., & Anderson, S. B. (2016). *Greek Tragedy, European Odyssey: The Politics and Economics of the Eurozone Crisis*. Opladen: Barbara Budrich Publisher
- Gordon, J. G., Lind, K. D., & Kutnicki, S. (May 27, 2017). A Rhetorical Bestiary. *Rhetoric Society Quarterly*, 47, 3, 222-228. DOI: [10.1080/02773945.2017.1309904](https://doi.org/10.1080/02773945.2017.1309904)
- Green, D. (2005). *Metonymy in contemporary art: A new paradigm*. Minneapolis: University of Minnesota.
- Griffin, J.M., Hirschey, N.H., & Kelly, P.J. (2011). How Important Is the Financial Media in Global Markets? *The Review of Financial Studies*, 24(12), 3941–3992.
<https://doi.org/10.1093/rfs/hhr099>
- Gumpert, M. (2017). Beware of Greeks bearing gifts: Metaphors as viruses in discourses on the Greek crisis, *Journal of Greek Media & Culture, Volume 3, Number 1, 1 April 2017, pp. 31-51(21)Intellect* DOI:https://doi.org/10.1386/jgmc.3.1.31_1
- Haan, P. (2016). *From Keynes to Piketty: The century that shook up economics*. London: Palgrave Macmillan.
- Hale, D. G. (1971). *The body politic: A political metaphor in Renaissance English literature*. The Hague, Paris: Mouton.
- Hallyn, F. (2000). *Metaphor and analogy in the sciences*. Dordrecht: Kluwer academic Publishers.
- Hammel, S. (2018). *Handbook of therapeutic storytelling: Stories and metaphors in psychotherapy, child and family therapy, medical treatment, coaching and supervision*. London: Routledge.

- Happel, S. (2002). *Metaphors for God's time in science and religion*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hart, M. B. (2009). *Jewish blood: Reality and metaphor in history, religion, and culture*. London: Routledge.
- Handy, C. B. (2003). *The elephant and the flea: Reflections of a reluctant capitalist*. Boston, Mass: Harvard Business School.
- Hannon, B. (1997). The use of analogy in biology and economics: From biology to economics, and back. *Structural Change and Economic Dynamics* 8 (1997): 471-488.
- Hart, P. & Tindall, K. (2009). *Framing the global economic downturn: Crisis rhetoric and the politics of recessions*. Utrecht: ANU. E. Press.
- Hausman, D. M., & McPherson, M. S. (2006). *Economic analysis, moral philosophy, and public policy*. New York: Cambridge University Press.
- Hawkes, T. (1978). *Μεταφορά*. (Μτφ. Πεντζίκης, Γ.Ν.). Αθήνα: Ερμής
- Henderson, W. (2004). Metaphor and economics. In Backhouse, R.E. (Ed), *New Directions in Economic Methodology*. pp. 343-367. London: Routledge,
- Henning, C. R. (2017). *Tangled Governance: International Regime Complexity, the Troika, and the Euro Crisis*. Oxford University Press.
- Herman, A. (2014). *World Wide Web and Contemporary Cultural Theory: Magic, Metaphor, Power*. London: Routledge.
- Herrera-Soler, H., & White, M. (2012). *Metaphor and Mills: Figurative Language in Business and Economics*. Berlin, Boston: DE GRUYTER.
- Herrmann, J.B. & Sardinha, T.B. (2015). *Metaphor in specialist discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Hesse, M. B. (1970). *Models and analogies in science*. Notre Dame, Ind: Univ. of Notre Dame Press.
- Hills, D. (Fall 2017 Edition). "Metaphor". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. In Edward N. Zalta (ed.), URL = [<https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/metaphor/>](https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/metaphor/).
- Hintikka, J. (1994). *Aspects of metaphor*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Hirai, T. (2015). *Capitalism and the world economy: The light and shadow of globalization*. London: Routledge.
- Ho, J. (2019). An earthquake or a category 4 financial storm? A corpus study of disaster metaphors in the media framing of the 2008 financial crisis. *Text and Talk: An Interdisciplinary Journal of Language, Discourse and Communication Studies*, 39(2), pp. 191-212. doi:10.1515/text-2019-2024
- Hodgson, G. M. (1995). *Economics and biology*. Aldershot: Elgar.
- Hodgson, G. M. (July 01, 2002). Darwinism in economics: from analogy to ontology. *Journal of Evolutionary Economics*, 12, 3, 259-281.
- Hollingsworth, C. (2001). *Poetics of the hive: The insect metaphor in literature*. Iowa City: University of Iowa City.
- Holme, R. (2004). *Mind, metaphor and language teaching*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Horner, J. R. (2011). Clogged systems and toxic assets. News metaphors, neoliberal ideology, and the United States 'Wall Street Bailout' of 2008", *Journal of Language and Politics* 10(1): 29-49.
- Howarth, D.J., & Loedel, P.H. (2003). *The European Central Bank: The new European Leviathan?* Basingstoke, Hampshire [u.a.: Palgrave Macmillan.

- Jo, T.-H., Chester, L., & D'Ippoliti, C. (2018). *The Routledge handbook of heterodox economics: Theorizing, analyzing, and transforming capitalism*. Abingdon, Oxon ; New York, NY : Routledge
- Johnson, L. A. (1971). *The devil, the gargoyle, and the buffoon: The Negro as metaphor in Western literature*. Port Washington, N.Y: Kennikat Press.
- Joris, W., Puustinen, L., Sobieraj, K., & d'Haenens, L. (2015). The battle for the Euro: Metaphors and frames in the Euro crisis news. In R. G. Picard (Ed.), *The Euro crisis in the media. Journalistic coverage of economic crisis and European Institutions* (pp. 127–150). London: I.B. Tauris & Co.
- Joris, W., Haenens, L., & Van Gorp, B. (January 01, 2014). The euro crisis in metaphors and frames: Focus on the press in the Low Countries. *European Journal of Communication*, 29.
- Joris, W., Haenens, L., & Van Gorp, B. (October 17, 2018). The effects of metaphorical frames on attitudes: The Euro crisis as war or disease? *Communications*, 0, 0.) <https://doi.org/10.1515/commun-2018-2021>
- Juko, S. (2010). Have the Media Made the Greek Crisis Worse? *Economic Sociology. The European Electronic Newsletter* 12: 28–41
- Kalmoe, N.P. (2014). Fueling the fire: Violent metaphors, trait aggression, and support for political violence. *Political Communication*, 31(4), 545-563. doi:10.1080/10584609.2013.852642
- Keen, S. (2011). *Debunking economics: The naked emperor dethroned*. London: Zed Books.
- Keen, S., Giraud, G., & Goutsmedt, A. (2014). *L'imposture économique*. Ivry-sur-Seine (Val-de-Marne: Ed. de l'Atelier.
- Kennedy, J.M. (2008). Metaphor and art. In Gibbs, R.W. (Ed.), (2008). *The Cambridge handbook of metaphor and thought*. (pp.). New York: Cambridge University Press.
- Kennedy, G. (May 01, 2009). Adam Smith and the invisible hand: From metaphor to myth. *Econ Journal Watch*, 6, 2, 239-263.
- Kennedy, G. (2010). *Adam Smith: A moral philosopher and his political economy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kentikelenis, A., Karanikolos, M., Papanicolas, I., Basu, S., McKee, M., & Stuckler, D. (October 22, 2011). Health effects of financial crisis: omens of a Greek tragedy. *The Lancet*, 378, 9801, 1457-1458. DOI:[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(11\)61556-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(11)61556-0)
- Kim, H.J. & Cameron, G.T. (2011). Emotions Matter in Crisis: The Role of Anger and Sadness in the Publics' Response to Crisis News Framing and Corporate Crisis Response. *Communication Research*, 38: 826–855.
- Kincaid, H., & Ross, D. (2009). *The Oxford handbook of philosophy of economics*. Oxford: Oxford University Press.
- King, J. E. (2014). *The microfoundations delusion: Metaphor and dogma in the history of macroeconomics*. Cheltenham: Elgar.
- Kivotidis, D. (January 01, 2018). The Form and Content of the Greek Crisis Legislation. *Law and Critique*, 29, 1, 57-81. <https://doi.org/10.1007/s10978-017-9217-4>
- Klamer, Arjo, and Thomas C Leonard. (1994). So What's an Economic Metaphor? In Mirowski, P. (ed.). *Natural images in economic thought: Markets read in tooth and claw*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klamer, A. McCloskey, D.N. & Solow, R. (1998). *The consequences of economic rhetoric*. Cambridge University Press.
- Knowles, M., & Moon, R. (2005). *Introducing metaphor*. London: Routledge.
- Kornprobst, M. (2008). *Metaphors in Globalization: Mirrors, Magicians and Mutinies*. Houndmills: Palgrave Macmillan.

- Kövecses, Z. (1999). Metaphor: Does it constitute or reflect cultural models? <https://doi.org/10.1075/cilt.175.10kov> In Gibbs, R.W. Steen, G. et al. *Metaphor in cognitive linguistics: Selected papers from the 5th International Cognitive Linguistics Conference*, Amsterdam: Benjamins 1999
- Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in culture: Universality and variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A practical introduction*. Oxford [etc.: Oxford University Press.
- Kouki, H., & Liakos, A. (December 03, 2015). Narrating the story of a failed national transition: discourses on the Greek crisis, 2010–2014. *Historein*, 15, 1, 49.
- Kuhn, T.S. (1993). Metaphor in science. In Ortony, A. (1993). *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kydros, D., & Anastasiadis, A. (2017). Greek Political Language during the Economic Crisis—A Network Analytic Approach. *Social Networking*, 6, 2, 164-180.
- Lacy, P., & Rutqvist, J. (2015). *Waste to wealth: The circular economy advantage*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Lagueux, M. (2014). *Rationality and explanation in economics*. London: Routledge.
- Lakoff, G. (2009). *The political mind: A cognitive scientist's guide to your brain and its politics*. London: Penguin Books.
- Lakoff, G., & Johnson, M. L. (1999). *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to Western thought*. New York: Basic Books.
- Landau, M. J. (2014). *The power of metaphor: Examining its influence on social life*. Washington, DC: American Psychological Association
- Landsburg, S. E. (1995). *The armchair economist: Economics and everyday life*. New York: Free Press.
- Langer, T. (January 01, 2015). Metaphors in Economics: Conceptual Mapping Possibilities in the Lectures of Economics. *Procedia Economics and Finance*, 25, 308-317.
- Laskos, C., & Tsakalotos, E. (2013). *Crucible of resistance: Greece, the Eurozone and the world economy*. London : PlutoPress
- Lavoie, D. (1991). *Economics and hermeneutics*. London: Routledge.
- Leary, D. E. (1990). *Metaphors in the history of psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leitao, D. D. (2012). *The pregnant male as myth and metaphor in classical Greek literature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leontief, W. (June 01, 1991). The economy as a circular flow. *Structural Change and Economic Dynamics*, 2, 1, 181-212. Doi: [10.1016/0954-349x\(91\)90012-h](https://doi.org/10.1016/0954-349x(91)90012-h)
- Levy, D. M. (2001). *How the dismal science got its name: Classical economics and the ur-text of racial politics*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Libicki, M. C. (1997). *Defending cyberspace and other methaphors*. Washington D.C: National Defense University.
- Little, R. (2007). *The balance of power in international relations: Metaphors, myths and models*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Littlemore, J. (2015). *Metonymy: Hidden shortcuts in language, thought and communication*. New York: Cambridge University Press.
- Louca, F. (January 01, 2001). Intriguing pendula: founding metaphors in the analysis of economic fluctuations. *Cambridge Journal of Economics*, 25, 1, 25-55. DOI [10.1093/cje/25.1.25](https://doi.org/10.1093/cje/25.1.25)
- Loue, S. (2008). *The transformative power of metaphor in therapy*. New York: Springer Pub. Co.

- Low, G. (2010). *Researching and applying methaphor in the real world*. Amsterdam: John Benjamins.
- Luhmann, N. (2000). *The Reality of Mass Media*. Cambridge: Polity Press.
- Lyotard, J.-F. (1993). *Libidinal economy*. Bloomington: Indiana University Press.
- Maasen, S., Mendelsohn, E., & Weingart, P. (1995). *Biology as society, society as biology: Metaphors*. Dordrecht: Kluwer Academic.
- Maasen, S., & Weingart, P. (2005). *Metaphors and the dynamics of knowledge*. London: Routledge.
- Manolopoulos, J. (2011). *Greece's 'odious' debt: The looting of the Hellenic republic by the Euro, the political elite and the investment community*. London: Anthem Press.
- Marks, M. P. (2011). *Metaphors in international relations theory*. New York: Palgrave Macmillan.
- Marks, M. P. (2018). *Revisiting Metaphors in International Relations Theory*. New York Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Martin, F. M., & Waller, C. J. (September 01, 2012). Sovereign debt: A modern Greek tragedy. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, 94, 5, 321-340.
- Matzner, S. (2016). *Rethinking metonymy. Literary theory and poetic practice from Pindar to Jakobson*. Corby: Oxford University Press.
- McArthur, F. (2012). *Metaphor in use: Context, culture, and communication*. Amsterdam: John Benjamins Pub. Co.
- McCasland, S. (1949). Some New Testament Metonyms for God. *Journal of Biblical Literature*, 68(2), 99-113. doi:10.2307/3261996
- McCloskey, D. N. (1987). *Econometric history*. London: MacMillan Education.
- McCloskey, D. (June, 1983). The rhetoric of economics. *Journal of economic literature*. Vol xxi, pp.481-517.
[http://www.business.illinois.edu/josephm/BA504_Fall%202008/Session%207/McCloskey%20\(1983\).pdf](http://www.business.illinois.edu/josephm/BA504_Fall%202008/Session%207/McCloskey%20(1983).pdf)
- McCloskey, D. (1998). *The rhetoric of economics*. Madison: University of Wisconsin Press.
- McCloskey, D. N. (1994). *Knowledge and persuasion in economics*. Cambridge University Press.
- McCloskey, D. N. (1996). *The vices of economists, the virtues of the bourgeoisie*. Amsterdam University Press.
- McCloskey, D. (1995). Metaphors Economists Live By. *Social Research*, 62, (2), 215-237. https://www.deirdremccloskey.com/docs/pdf/Article_146.pdf
- McCloskey, D. (2002). *The secret sins of economics*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- McCloskey, D. N. (2010). *Bourgeois dignity: Why economics can't explain the modern world*. Chicago: University of Chicago Press.
- McMurtry, J. (2013). *The cancer stage of capitalism: From crisis to cure*. London: Pluto.
- Medema, S. G. (2009). *The hesitant hand: Taming self-interest in the history of economic ideas*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- Megill, A., Nelson, J. S., Anderson, C. W., & McCloskey, D. N. (1987). *The rhetoric of the human sciences: Language and argument in scholarship and public affairs*. Madison, Wis: University of Wisconsin Press.
- Michailidou, A. (2016). 'The Germans are back': Euroscepticism and anti-Germanism in crisis-stricken Greece, *National Identities*, 19:1, 91-108, DOI:10.1080/14608944.2015.1113242
- Mio, J.S. (1997.) Metaphor and Politics. *Metaphor and Symbol*. 12:2, 113-133. https://doi.org/10.1207/s15327868ms1202_2

- Mirowski, P. (1989). How not to do things with metaphors: Paul Samuelson and the science of neoclassical economics. *Studies in History and Philosophy of Science, Volume 20, Issue 2*, pp. 175-191. [https://doi.org/10.1016/0039-3681\(89\)90002-2](https://doi.org/10.1016/0039-3681(89)90002-2)
- Mirowski, P. (1994). *Natural images in economic thought: Markets read in tooth and claw*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mirowski, P. (1995). *More heat than light: Economics as social physics : physics as nature's economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mirowski, P. (February 01, 2019). Hell is truth seen too late. *Boundary 2*, 46, 1, 1-53.
- Mitchell, P. (2012). *Contagious metaphor*. London: Bloomsbury.
- Mitchell, R. E. (2016). *The language of economics: Socially constructed vocabularies and assumptions*. Palgrave Macmillan
- Mody, A. (2018). *Eurotragedy: A drama in nine acts*. New York: Oxford university press.
- Montuschi, E. (2017). Metaphor in Science. In Newton-Smith, W.H. (eds.) (2017). *A companion to the philosophy of science* (pp.277-282). Oxford: Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781405164481.ch41>
- Morgan, M. S. (2012). *The world in the model: How economists work and think*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Morgan, S. & Reichert, T. (1999). The message is in the metaphor: Assessing the comprehension of metaphors in advertisements. *Journal of Advertising*, 28(4), 1–12. doi:10.1080/00913367.1999.10673592
- Müller, C. (2008). *Metaphors dead and alive, sleeping and waking: A dynamic view*. Chicago: University of Chicago Press.
- Musolff, A. (June 01, 2000). Political Imagery of Europe: A House Without Exit Doors ?. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 21, 3, 216-229. <https://doi.org/10.1080/01434630008666402>
- Musolff, A. (2004). *Metaphor and political discourse: Analogical reasoning in debates about Europe*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Musolff, A., & Zinken, J. (2009). *Metaphor and discourse*. New York, N.Y: Palgrave Macmillan.
- Musolff, A. (August 20, 2014). Metaphorical parasites and “parasitic” metaphors: Semantic exchanges between political and scientific vocabularies. *Journal of Language and Politics*, 13, 2, 218-233.
- Musolff, A. (2016). *Political metaphor analysis: Discourse and scenarios*. New York: Bloomsbury Academic.
- Musolff, A. (January 01, 2017). Truths, lies and figurative scenarios: Metaphors at the heart of Brexit. *Journal of Language and Politics*, 16, 5, 641-657. <https://doi.org/10.1075/jlp.16033.mus>
- Musolff, Andreas. (2017). Metaphor and Cultural Cognition. DOI:10.1007/978-981-10-4056-6_15. (pp.325-344) In Sharifian, F. (2017). *Advances in cultural linguistics*. Singapore: Springer.
- Musolff, A. (2017), Metaphor, irony and sarcasm in public discourse. *Journal of Pragmatics* Volume 109, February 2017, Pages 95-104 <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2016.12.010>
- Mylonas, Y. (2012). Media and the economic crisis of the EU: The “culturalization” of a systemic crisis and Bild-Zeitung’s framing of Greece. *TripleC*, 10(2), 646–671. DOI: <https://doi.org/10.31269/triplec.v10i2.380>
- Mutari, E. (January 02, 2018). Metaphors, social practices, and economic life: ASE presidential address. *Review of Social Economy*, 76, 1, 1-18. [10.1080/00346764.2017.1306750](https://doi.org/10.1080/00346764.2017.1306750)
- Nash, H. (1962). Freud and Metaphor. *Arch Gen Psychiatry*. 1962;7(1):25–29. doi:10.1001/archpsyc.1962.01720010027004

- Neagu, M.-I. (2013). *Decoding political discourse: Conceptual metaphors and argumentation*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Neocleous, M. (January 01, 2003). The Political Economy of the Dead Marx's Vampires. *History of Political Thought*, 24, 4, 668-684.
- Nerghes, A., Hellsten, I., & Groenewegen, P. (January 01, 2015). A toxic crisis: Metaphorizing the financial crisis. *International Journal of Communication*, 9, 106-132. <http://ijoc.org/index.php/ijoc/article/viewFile/2945/1287>
- Nerlich, B., Elliott, R., & Larson, B. (2009). *Communicating biological sciences: Ethical and metaphorical dimensions*. Farnham: Ashgate.
- Nerlich, B., & Jaspal, R. (January 01, 2012). Metaphors We Die By? Geoengineering, Metaphors, and the Argument From Catastrophe. *Metaphor and Symbol*, 27, 2, 131-147. <https://doi.org/10.1080/10926488.2012.665795>
- Newton-Smith, W. H. (eds.) (2017). *A companion to the philosophy of science*. Oxford: Blackwell.
- Ntampoudi, I. (2014) 'The Eurozone Crisis and the Politics of Blaming; the cases of Germany and Greece', *Political Perspectives*, Vol. 8, No. 2 (3), 1-20.
- Núñez, R. (2008). Conceptual metaphor, human cognition, and the nature of mathematics. In Gibbs, R. W. (2008). *The Cambridge handbook of metaphor and thought*. New York: Cambridge University Press.
- Ottati, V., Renstrom, R., & Price, E. (2014). The metaphorical framing model: Political communication and public opinion. In Landau, M. Robinson, M. D. & Meier, B. P. (Eds.), *The power of metaphor: Examining its influence on social life* (pp. 179–202). Washington, DC: American Psychological Association
- Otis, L. (2000). *Membranes: Metaphors of invasion in nineteenth-century literature, science, and politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Ortony, A. (1975). Why Metaphors Are Necessary and Not Just Nice. *Educational Theory*, 25: 45-53. doi:10.1111/j.1741-5446.1975.tb00666.x
- Ortony, A. (1993). *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Papaconstantinou, G. (2016). *Game over: The inside story of the Greek crisis*. [Place of publication not identified]
- Paprotté, W., & Dirven, R. (1985). *The ubiquity of metaphor in language and thought*. Amsterdam: John Benjamins.
- Pedi, R. (2017). Greece in the Aftermath of the Economic Crisis Needs to Change Its Strategy in the International System: Choosing Between Melians and David. In: Marangos J. (eds) *The Internal Impact and External Influence of the Greek Financial Crisis*. Palgrave Macmillan, Cham
- Pérez-Sobrinó, P. (2017). *Multimodal metaphor and metonymy in advertising*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Picard, R. G. (2014). *Euro crisis in the media: Journalistic coverage of economic crisis and European institutions*. London: I.B. Tauris.
- Pihlaja, S. (2017). Special issue on metaphor in religion and spirituality. *Metaphor and the Social World*, 7(1). doi:<https://doi.org/10.1075/msw.7.1.01pih>
- Porto, M.D., Romano, M. (2013). Newspaper Metaphors: Reusing Metaphors Across Media Genres. *Metaphor and Symbol* 28(1), 60-73.
- Punter, D. (2007). *Metaphor*. London: Routledge.
- Quiggin, J. (2010). *Zombie economics: How dead ideas still walk among us*. Princeton: Princeton University Press.
- Quinn, N. (1991). The cultural basis of metaphor. In Fernandez, J. W. (ed). *Beyond metaphor: The theory of tropes in anthropology*. Stanford: Stanford University Press.

- Radman, Z. (1995). *From a metaphorical point of view: A multidisciplinary approach to the cognitive content of metaphor*. Berlin: de Gruyter.
- Radman, Z. (1997). *Metaphors: figures of the mind*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Raworth, K., & Penguin. (2017). *Doughnut economics: Seven ways to think like a 21st-century economist*. London: Penguin.
- Reijnierse, W. G., Burgers, C., Krennmayr, T., & Steen, G. J. (January 01, 2015). How viruses and beasts affect our opinions (or not): The role of extendedness in metaphorical framing. *Metaphor and the Social World*, 5, 2, 245-263.
- Richards, I. A. (1936). *The Philosophy of Rhetoric*. Oxford: OUP.
- Ritchie, L. D. (2013). *Metaphor*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Robins, S., Mayer, R. (2000). The metaphor framing effect: Metaphorical reasoning about text-based dilemmas. *Discourse Processes* 30: 57–86.
https://doi.org/10.1207/S15326950dp3001_03
- Rohrer, T. (2007). The Cognitive Science of Metaphor from Philosophy to Neuroscience. *Theoria Et Historia Scientiarum*, 6(1), 27-42.
doi:<http://dx.doi.org/10.12775/ths.2002.002>
- Romano, M. & Porto, M.D. (2018). ‘The tide, change, nobody can stop it’: Metaphor for social action. *Discourse & Society*, 29(6), 655–673.
<https://doi.org/10.1177/0957926518802914>
- Rona, P., & Zsolnai, L. (eds.) (2017). *Economics as a Moral Science*. Cham : Springer International Publishing
- Roscini, D., Schlefer, J., Dimitriou, K., (2011). *The Greek crisis: Tragedy or opportunity*. Boston, Mass: Harvard Business School Pub.
- Rosenberg, A. (2009). If Economics is a Science, what kind of a Science is it? In: Kincaid, H., & Ross, D. (2009). *The Oxford handbook of philosophy of economics*. Oxford: Oxford University Press.
- Rothstein, R. L. (September 01, 2007). The Timing of Negotiations: Dueling Metaphors. *Civil Wars*, 9, 3, 262-281. DOI: [10.1080/13698240701479208](https://doi.org/10.1080/13698240701479208)
- Rycker, A. ., & Zuraidah, M. D. (2013). *Discourse and crisis: Critical perspectives*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.
- Samuels, W. J. (1990). *Economics as discourse: An analysis of the language of economists*. Boston: Kluwer Academic.
- Semino, E., & Steen, G. (2008). Metaphor in Literature. (pp 232-246), doi: 10.1017/CBO9780511816802.015 In R. Gibbs, Jr. (Ed.), *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shiller, R.J. (2017). Narrative Economics. *American Economic Review*, 107 (4): 967-1004. DOI: [10.1257/aer.107.4.967](https://doi.org/10.1257/aer.107.4.967)
- Shuttleworth, M. (2017). *Studying scientific metaphor in translation: An inquiry into cross-lingual translation practices*. London : Routledge.
- Sinn, H. W. (2010). *Casino capitalism: How the financial crisis came about and what needs to be done now*. New York: Oxford University Press.
- Smith, T. H. (July 01, 2005). Metaphors for Navigating Negotiations. *Negotiation Journal*, 21, 3, 343-364. <https://doi.org/10.1111/j.1571-9979.2005.00068.x>
- Soskice, J. M. (1986). *Metaphor and realism: An argument for science and religion*. Oxford: Farmington Institute for Christian Studies.
- Soskice, J. M. (1987). *Metaphor and religious language*. Oxford: Clarendon Press.
- Soskice, J. M. (2008). *The kindness of God: Metaphor, gender, and religious language*. Oxford: Oxford University Press.

- Soskice, J.M. & Harré, R. (1995). Metaphor in science. In Radman, Z. *From a metaphorical point of view: A multidisciplinary approach to the cognitive content of metaphor*. Berlin: de Gruyter.
- Soyland, A. J. (1994). *Psychology as metaphor*. London: Sage.
- Spitzer, M. (2015). *Metaphor and musical thought*. Chicago : The University of Chicago Press.
- Sklias, P., & Tzifakis, N. (2013). *Greece's horizons: Reflecting on the country's assets and capabilities*. Berlin: Springer Verlag.
- Stavrakakis, Y. (2013). Dispatches from the Greek lab: Metaphors, strategies and debt in the European crisis, *Psychoanalysis Culture and Society* (2013) 18: 313. <https://doi.org/10.1057/pcs.2013.12>
- Steen, G., Dorst, A. G., & Herrmann, J. B. (2010). *A method for linguistic metaphor identification: From MIP to MIPVU*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Stefanowitsch, A., & Gries, S. T. (2006). *Corpus-based approaches to metaphor and metonymy*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Sternberg, C. S., Gartzou-Katsouyanni, K., & Nicolaïdis, K. (2018). *The Greco-German affair in the Euro crisis: Mutual recognition lost ?* London : Palgrave Macmillan
- Steuter, E., & Wills, D. (2008). *At war with metaphor: Media, propaganda, and racism in the war on terror*. Lanham: Lexington Books.
- Stiglitz, J. E. (2010). *Freefall: America, free markets, and the sinking of the world economy*. New York: W.W. Norton.
- Sweetser, E. (1990). *From etymology to pragmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Taleb, N. N. (2010). *The black swan: The impact of the highly improbable*. New York: Random House Trade Paperbacks.
- Tay, D. (2013). *Metaphor in psychotherapy: A descriptive and prescriptive analysis*. Amsterdam: Benjamins.
- Tetlock, P. (2016). The Role of Media in Finance. In. Anderson, S.P., Waldfogel, J. & Strömberg, D. *Handbook of Media Economics*. 1b, 18, North-Holland, 701-721. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-63685-0.00018-8>
- Theocharis, Y., & van Deth J.W. (January 02, 2015). A Modern Tragedy? Institutional Causes and Democratic Consequences of the Greek Crisis. *Representation*, 51, 1, 63-79. <https://doi.org/10.1080/00344893.2015.1011464> [*Journal of Representative Democracy*]
- Thibodeau, P.H. Boroditsky, L. (2011). Metaphors We Think With: The Role of Metaphor in Reasoning. *PLoS ONE* 6(2): e16782. doi:10.1371/journal.pone.0016782
- Thrall, A. T. (March 01, 2015). Warring with words: narrative and metaphor in politics. *Cambridge Review of International Affairs*, 28, 1, 166-167.
- Triandafyllidou, A., Wodak, R., & Krzyżanowski, M. (2009). *The European public sphere and the media: Europe in crisis*. New York: Palgrave Macmillan.
- Tribe, K. (2015). *The economy of the word: Language, history, and economics*. Oxford: Oxford University Press.
- Trim, R. (2011). *Metaphor and the historical evolution of conceptual mapping: Evolution of conceptual mapping*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Trimmer, K., Davies, A., & Midgley, W. (2013). *Metaphors For, in and of Education Research*. Cambridge Scholars Publishing.
- Tsakona, V. (2012). The Greek State and the Plaster Cast. From the Greek Military Junta of 21 April 1967 to the IMF and EU' s Rescue Mechanism. *Metaphor and the Social World* 2: 61–85. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

- Turpin, P. (2011). *The moral rhetoric of political economy*. London: Routledge.
- Tzogopoulos, G. (2017). *Greek crisis in the media: Stereotyping in the international press*. Farnham/Ashgate: Routledge
- Underhill, J. W. (2013). *Creating worldviews: Metaphor, ideology and language*. Edinburgh: Edinburgh Univ. Press.
- Van Noppen, J.-P. (1983). *Metaphor and Religion: (Theolinguistics 2)*. Vrije Universiteit Brussel, Brussel.
- Varoufakis, Y. (January 01, 2013). From Contagion to Incoherence towards a Model of the Unfolding Eurozone Crisis. *Contributions to Political Economy*, 32, 1, 51-71. <https://doi.org/10.1093/cpe/bzt006>
- Varoufakis, Y., Halevi, J., & Theocarakis, N. (2011). *Modern political economics: Making sense of the post-2008 world*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Varoufakis, Y. (2011). *The global minotaur: America, the true origins of the financial crisis and the future of the world economy*. London: Zed Books.
- Vaught, C.G. (2004). *Metaphor, analogy, and the place of places: Where religion and philosophy meet*. Waco, Tex: Baylor University Press.
- Veale, T., Shutova, E., & Klebanov, B. B. (2016). *Metaphor, a computational perspective*. San Rafael: Morgan & Claypool.
- Von Scheve, C., Zink, V. & Ismer, S. (2014). The Blame Game: Economic Crisis Responsibility, Discourse and Affective Framings. *Sociology*. 50(4). DOI: 10.1177/0038038514545145
- Weagel, D. F. (2009). *Women and contemporary world literature: Power, fragmentation, and metaphor*. New York: Peter Lang.
- Whitworth, M. H. (2001). *Einstein's wake: Relativity, metaphor, and modernist literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Wheelan, C. (2019). *Naked economics: Undressing the dismal science*. New York: W.W. Norton & Company.
- Williams, A. E., Davidson, R., & Yochim, E. O. (January 01, 2011). Who's to blame when a business fails? how journalistic death metaphors influence responsibility attributions. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 88, 3, 541-561.
- Wilson, R. A., & Keil, F. C. (1999). *The MIT encyclopedia of the cognitive sciences*. Cambridge, Mass: The MIT Press.
- Woods, R. Fernandez, A. & Coen, S. (2012). The use of religious metaphors by UK newspapers to describe and denigrate climate change. *Public understanding of science (Bristol, England)*. 21. 323-39. DOI:10.1177/0963662510385061.
- Worman, N. (2015). *Landscape and the spaces of metaphor in ancient literary theory and criticism. Stylistic metaphors and ancient literary criticism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wormeli, R. (2009). *Metaphors and analogies: Power tools for teaching any subject*. Portland, Maine: Stenhouse Publishers.
- Wright, J. Hill, J. (2002). *Idioms organiser: Organised by metaphor, topic and key word*. Boston, MA: Thomson Heinle.
- Wyatt, S. (2004). Danger! Metaphors at Work in Economics, Geophysiology, and the Internet, *Science, Technology, & Human Values*, Vol. 29 No. 2, Spring 2004 242-261 DOI: 10.1177/0162243903261947
- Yadav, Y. (January 01, 2010). The Specter of Sisyphus: Re-making International Financial Regulation After the Global Financial Crisis. *Emory International Law Review*, 24, 1, 83.

- Zahariadis, N. (2010). Greece's Debt Crisis: A National Tragedy of European Proportions. *Mediterranean Quarterly* 21(4), 38-54. Duke University Press.
muse.jhu.edu/article/409309
- Zanotto, M.S. & Palma, D.V. (2008). Opening Pandora's box. Multiple readings of 'a metaphor'. In: Zanotto, M. S., Cameron, L., & Cavalcanti, M. C. (eds.). *Confronting metaphor in use: An applied linguistic approach*. pp.11-43. Amsterdam: Benjamins.
- Ziliak, S. T., & McCloskey, D. N. (2008). *The cult of statistical significance: How the standard error costs us jobs, justice, and lives*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ

- Γεωργιάδης, Α. (2014). «Το Grexit θα είναι σαν τη Μικρασιατική καταστροφή...» *TheToc*, 13 Δεκεμβρίου 2014. <https://www.thetoc.gr/politiki/article/adwnis-gewrgiadis-to-grexit-tha-einai-san-ti-mikrasiatiki-katastrofi>
- Τσίπρας, Α. (2014). «Εμείς θα βαράμε το νταούλι και αυτές (οι αγορές) θα χορεύουνε, δεν θα παίζουνε αυτοί το ζουρνά και εμείς θα χορεύουμε» *Λαμία*, 29 Νοεμβρίου 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=GU8I3jmg0p4>
- BBC news, (2015). "Why was #ThisIsACoup trending?" 13 July 2015 <https://www.bbc.com/news/world-europe-33505622>
- Ertel, M. & Schult, C. (2015). "Greek Roulette: What Would Syriza's Victory Mean for Europe?" *Spiegel online*, January 05, 2015 <https://www.spiegel.de/international/europe/aims-of-greek-politician-alexis-tsipras-remain-a-mystery-in-europe-a-1011288.html>
- Financial Times, Editorial (2015). "A scrappy deal keeps Greece from the wolves" *Financial Times*, February 22, 2015 <https://www.ft.com/content/99ee3de0-b92d-11e4-98f6-00144feab7de>
- Hatzis, A. (2013). "Watch Greece - it may become Weimar Germany" *Financial Times*, November 7, 2013 <http://www.greekcrisis.net/2013/11/watch-greece-it-may-be-next-weimar.html>
- Hatzis, A. (2015). "A "Take-It-Or-Leave It" Vote is a Recipe for Disaster for Greece" *Financial Times*, June 28, 2015 <http://www.greekcrisis.net/2015/06/a-take-it-or-leave-it-vote-is-recipe.html>
- Mason P. (2015). "Paul Mason's diary: My Greek TV drama". *Spectator*, February 28, 2015 <https://www.spectator.co.uk/2015/02/paul-masons-diary-my-greek-tv-drama/>
- Nixon, S. (2017). "Greece's Never-Ending Fiscal Drama" *The Wall Street Journal*. February 9, 2017 <https://www.wsj.com/articles/greeces-never-ending-fiscal-drama-1486589512>
- Mason P. & Σκαρλάτου Θ. (γγ) «Ελλάδα: Τα όνειρα εκδικούνται!» ΝΤΟΚΙΜΑΝΤΕΡ: Μια ριζοσπαστική κυβέρνηση κόντρα στον υπόλοιπο κόσμο! Οι 100 πρώτες μέρες του ΣΥΡΙΖΑ στην εξουσία. <https://www.indiegogo.com/projects/greece-dreams-take-revenge/> ["Greece: Dreams Take Revenge" Documentary: A radical government takes on the world! The inside story of Syriza's first 100 days.]
[#ThisIsACoup](#) – Episode 2 - TO PAY OR NOT TO PAY?
[#ThisIsACoup](#) - Episode 4 - SURRENDER OR DIE

iefimerida.gr, (23/03/2019). ‘ Τιερί Μποντέ: η επικίνδυνη γοητεία του νέου σταυροφόρου της ολλανδικής ακροδεξιάς’ <https://www.iefimerida.gr/news/487123/tieri-mponte-i-epikindyni-goiteia-toy-neoy-stayroforoy-tis-ollandikis-akrodexias>

capital.gr, (21/03/2019). ‘Ολλανδία: Το ακροδεξιό FvD μεγάλος νικητής των περιφερειακών εκλογών’ <https://www.capital.gr/diethni/3350085/ollandia-to-akrodexio-fvd-megalos-nikitis-ton-perifereiakon-eklogon>

<https://carneades.github.io/about-carneades/>

[https://www.esm.europa.eu/publications/safeguarding-euro-European ‘bazooka’: the \\$1 trillion question.](https://www.esm.europa.eu/publications/safeguarding-euro-European%20%27bazooka%27%3A%20the%20%241%20trillion%20question.)